

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra: historie
Studijní program: 2. stupeň
Kombinace: český jazyk – dějepis

**Vliv cechů na městský život v Chrudimi po
třicetileté válce**

**The Influence of Guilds on the Urban Life in Chrudim
after Thirty-years War**

**L'influence de guildes sur la vie urbaine à
Chrudim après la Guerre de Trente Ans**

Diplomová práce: 2008 – FP– KAD – 146

Autor:
Lenka Simonová

Podpis:

Adresa:
Hrbokov 9
538 07 Seč 1

Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Beránek, PhD.

Konzultant:

Počet

stran	slov	obrázků	tabulky	pramenů	přílohy
106	22 869	--	4	10	4

V Hrbokově dne: 1. května 2008

Prohlášení

Byl(a) jsem seznámen(a) s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 – školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladu, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval(a) samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Datum: 1. května 2008

Podpis: *Simonová Lenka*

TU v Liberci, FAKULTA PEDAGOGICKÁ

461 17 LIBEREC 1, Hálkova 6

Tel.: 485 352 515

Fax: 485 352 332

Katedra: dějepisu

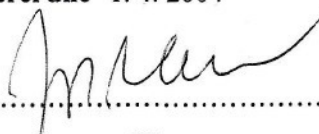
ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (kandidát) Lenka Simonová
adresa: Hrbokov 9, pošta Seč 1, 538 07
obor (kombinace): Dějepis – Český jazyk
Název DP: Vliv cechů na městský život v Chrudimi po třicetileté válce
Název DP v angličtině: The Influence of Guilds on the Urban Life in Chrudim after Thirty-years War
Vedoucí práce: PhDr. Vladimír Beránek, PhD.
Konzultant: Mgr. Ivo Šulc
Termín odevzdání: 15. 5. 2005

Pozn. Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 1. 4. 2004

.....
děkan

.....
vedoucí katedry

Převzal (kandidát):

Datum: 20. 5. 2004

Podpis: Simonová Lenka

Cíl práce: Hlavním cílem práce je zhodnotit všestranný vliv jednotlivých cechovních organizací na městský život v Chrudimi po třicetileté válce. Zodpovězení této otázky bude předcházet celková hospodářskosociální analýza cechů, vymezení jejich hierarchie a postavení ve městě. Neopomenut nezůstane ani jejich vliv na kulturní poměry v Chrudimi.

Metoda: Analýza archivních materiálů.
Syntéza pramenů a literatury.

Teze DP:

- vymezení tématu
- charakteristika a kritika pramenů a literatury
- využití pracovních metod a postupů
- okruh zkoumaných otázek
- celkové zhodnocení

Archivy: Státní okresní archiv v Chrudimi
Regionální muzeum v Chrudimi

Seznam pramenů a literatury: viz příloha

Nejdůležitější prameny:

1. SokA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim I. díl (1372 – 1787/1839)
2. SokA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545 – 1879)
3. SokA Chrudim, fond Cechy okresu chrudimského (1575 – 1884/1888)

Základní literatura:

1. *Chrudimsko a Nasavrcko I. – IV. díl*, Chrudim 1906 – 1926.
2. Melichar, F.: *Dějiny cechovníctví v Čechách*, Praha 1902.
3. Bělina, P.: *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha 1985.
4. Diviš, J.: *Pražské cechy*, Acta Musei Pragensia 91 – 92, 1992.
5. Klaus, A.: *Z dějin cechovníctví na Chrudimsku*, Chrudim 1907.
6. Roubic, A.: *Hospodářské a sociální poměry v Chrudimi do konce XV. století*, Olomouc 1956.
7. Pešek, J.: *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547 – 1620*, Praha 1993.
8. Winter, Z.: *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526 – 1620)*, Praha 1909.
9. Florián, Č.: *Spory Chrudimě s poddanými v 2. polovici 17. století*, Chrudim 1930.

Poděkování

Děkuji PhDr. Vladimíru Beránkovi, PhD. za vedení diplomové práce a poskytnutí podnětných rad. Dále děkuji za ochotu při poskytování informací a materiálů pracovníkům Státního okresního archivu v Chrudimi, Regionálního muzea v Chrudimi, Městské knihovny v Chrudimi (jmenovitě paní Romaně Šonské) a Státního okresního archivu v Pardubicích. Ráda bych rovněž poděkovala PhDr. Milanu Svobodovi, PhD. za poskytnutí podnětných rad.

Resumé

Vliv cechů na městský život v Chrudimi po třicetileté válce

Tato diplomová práce se zabývá vývojem cechovního zřízení v Chrudimi po třicetileté válce a jeho vlivem na městský život. Na základě srovnání cechovníctví před třicetiletou válkou a po ní poukazuje tato práce na nepřetržitý vývoj městského řemesla. Cílem práce je rovněž zmapovat a analyzovat vliv řemeslníků prostřednictvím cechovních korporací na městský život v Chrudimi po třicetileté válce, informovat o hospodářském, sociálním a kulturním působení cechů. Práce zachycuje postupný úpadek řemesla, popisuje konec cechů a dokazuje vliv řemeslnictva na městský život v Chrudimi.

Abstract

The Influence of Guilds on the Urban Life in Chrudim after the Thirty Years' War

This thesis deals with the development of guilds and their impact on the life in the town of Chrudim after the Thirty Years' War. It compares the guild systems before the Thirty Years' War and after that and points to the continuous development of urban crafts.

The aim of this work is also to analyze the influence of craftsmen within the guild system on the urban life in Chrudim after the Thirty Years' War, in particular it informs of the economic, social and cultural functions of the guilds. The work shows the decline of the crafts and the end of the guild system. Furthermore, it proves the impact of crafts on the urban life in Chrudim.

Resumé

L'influence de guildes sur la vie urbaine à Chrudim après la Guerre de Trente

Ans

Cette thèse étudie le développement des guildes dans une ville de Chrudim après la Guerre de Trente Ans et leur influence sur la vie urbaine. Faisant une comparaison d'un système de guildes avant la Guerre de Trente Ans et après, la thèse démontre le développement incessant d'artisanat urbain.

Le but de cette étude est d'analyser l'influence des artisans incorporés dans les guildes sur la vie urbaine à Chrudim après la Guerre de Tente Ans et de donner des informations sur la fonction économique, sociale et culturelle des guildes. La thèse décrit le déclin de l'artisanat, la fin du système de guildes et elle fait preuve d'influence de l'artisanat sur la vie urbaine.

Obsah:

1. Úvod	1
2. Kritika pramenů a literatury	3
2.1. Kritika pramenů	3
2.2. Kritika literatury	5
3. Historie města Chrudimi do poloviny 19.století	9
4. Obecná charakteristika cechovního zřízení s ohledem na poměry v Chrudimi	15
4.1. Vznik cechů	15
4.2. Cechovní organizace.....	18
4.2.1. Učedníci	18
4.2.2. Tovaryši	21
4.2.3. Přijetí mistra do cechu	24
4.1. Cechovní znaky a povinnosti	29
4.2. Zánik cechů	32
5. Řemeslná výroba a vývoj cechovního zřízení v Chrudimi	34
5.1. Řemeslná tradice v Chrudimi před vznikem cechovního zřízení, vývoj cechovního systému v Chrudimi	34
5.2. Diferenciace jednotlivých chrudimských cechů	40
5.2.1. Řeznický cech	40
5.2.2. Cech mlynářů, pekařů, perníkářů, koláčníků a krupařů	42
5.2.3. Tkalcovský cech	43
5.2.4. Soukenický cech	44
5.2.5. Koželužský cech	45
5.2.6. Řemenářský cech	46
5.2.7. Cech zámečníků, bednářů, pilníků, cvočkářů a kominíků	46
5.2.8. Ostatní cechy	47
6. Cechy na Chrudimsku	48
7. Vzájemné vztahy mezi řemeslnými korporacemi a městskou radou	50
8. Městské a cechovní hospodářství	60

8.1.	Městské a cechovní hospodářství po třicetileté válce	60
8.2.	Městská ekonomika v 18. a v 1. polovině 19. století	65
8.3.	Cechy a jejich hospodaření v 18. a v 1. polovině 19. století	68
9.	Sociální poměry chrudimských řemeslníků.....	80
10.	Účast řemeslníků na kulturním a náboženském životě ve městě	87
11.	Závěr	97
12.	Seznam použitých pramenů a literatury	100
12.1.	Prameny	100
12.2.	Edice pramenů	100
12.3.	Literatura	101
13.	Seznam příloh	106

1. Úvod

Cílem diplomové práce je především mapovat a analyzovat vývoj chrudimského cechovního zřízení a následně vliv řemeslníků prostřednictvím cechovních korporací na městský život v Chrudimi po třicetileté válce až do jejich zániku v polovině 19. století.

Odborné historické práce věnující se vývoji řemesla v době předbělohorské podaly důkazy, že společenstva řemeslníků hrála před třicetiletou válkou podstatnou roli v hospodářském, politickém, sociálním a kulturním životě českých měst. Lze si tak položit otázku, zda měly cechy srovnatelný vliv na městský život i po roce 1648.

Řemeslníci tvořili bezesporu početnou skupinu městských obyvatel a jejich vliv na život v Chrudimi byl tedy nezanedbatelný. Otázkou však zůstává, jak velkou moc rozhodovat o důležitých věcech řemeslníci měli a jakou měrou ovlivňovali rozvoj městské společnosti.

V Chrudimi působil v pobělohorské době poměrně velký počet cechů. Úkolem bude zjistit, zda četnost cechovních společenstev přímo úměrně odpovídala hospodářské prosperitě města.

Úvodní kapitoly práce jsou věnovány vzniku cechovního zřízení a jeho charakteristice. Jednotlivé příklady jsou dokládány reáliemi z prostředí chrudimských cechů. Chrudimským cechům je pak věnována samotná kapitola. Tyto oddíly by se měly pokusit podat důkazy o tom, že chrudimské cechovní korporace nebyly v rámci českých zemí nijak výlučné, výrazně se neodlišovaly od cechů v jiných městech. Zmíněné kapitoly jsou obsáhlejší, nicméně důkladnější seznámení s vývojem cechů v Chrudimi je důležité pro určení míry jejich vlivu na městský život.

Cechy se prostřednictvím svých zástupců v městské radě snažily podílet se na vedení města, a proto v následující kapitole budou chrudimští řemeslníci prezentováni jako představitelé městského

magistrátu. Dále se práce pokusí předložit důkazy o interakci mezi městskou radou a cechovními korporacemi.

Následující kapitola je zaměřena na detailnější rozbor městského a cechovního hospodářství po třicetileté válce. Důležitá je v tomto případě komparace jednotlivých časových úseků s ohledem na události, které ekonomiku města i cechů do značné míry ovlivňovaly.

Záměrem této práce je rovněž dokázat, že cechy svým členům pomáhaly v procesu socializace a lpěly na dodržování stavovské cti. Známa je též skutečnost, že lidé raného novověku netrávili svůj život jen u práce, kromě světa práce měli i svůj svět zábavy a nejrozmanitějších slavností. Práce se pokusí nahlédnout do běžného života řemeslníků a zhodnotí jejich vliv na kulturní život ve městě.

V závěrečné části studie, v přílohové části, se nachází opisy různých dobových dokumentů, které mají pomoci pochopit smýšlení tehdejších lidí. Dále je mezi přílohy vložen příběh Jana Máje, pozoruhodné chrudimské osobnosti 2. poloviny 17. století, jež se v době své největší slávy výrazně podílela na životě ve městě.

2. Kritika pramenů a literatury

2.1. Kritika pramenů

Hlavním pramenným materiálem pro zpracování daného tématu byly listiny, knihy a spisy týkající se přímo chrudimských cechů. Dalším pramenným materiálem se stala pozůstalost regionálního historika Vincence Floriána a pamětní kniha rudá. Všechny tyto písemné prameny jsou uloženy v SOkA Chrudim.

Prameny týkající se chrudimského cechovníctví, uložené ve fondu Chrudimské cechy (1545-1789), jsou rozděleny na cechovní privilegia, cechovní knihy a korespondenci. S cechy byl v písemném styku především chrudimský městský úřad. Výše zmíněný spisový materiál je důležitý pro celkové studium cechovního řízení, hospodářských poměrů města v době od 2. poloviny 17. do poloviny 19. století.

Artikuly jednotlivých cechů obsahují důležité informace o pravidlech a řádech uvnitř cechů. Dochovaná privilegia svědčí o snaze jednotlivých chrudimských cechů získat pro sebe možné výsady a výhody.

Řada cechovních knih se věnuje přijímání mistrů do cechu, dále v nich jsou uvedeny seznamy mistrů, tovaryšů a učedníků. Prostudované materiály mají charakter spíše úředních záznamů, mají standardizovanou formu, jednotlivé záznamy vedené cechovními písaři se od sebe liší minimálně. Zpravidla uvádějí jména řemeslníků, kteří žádají o vstup do cechů a podmínky, jež musejí tito nově příchozí mistři svého řemesla splnit, aby se stali plnohodnotnými členy cechovní organizace. Lze tedy říci, že tyto písemné prameny částečně vypovídají o vnitřní organizaci cechů a seznamují nás s řádem, který museli všichni členové cechovního spolku dodržovat.

Důležitými prameny pro získání představ o hospodářské situaci cechů jsou nejrozličnější účetní knihy. Většina písařů se snažila údaje psát co nejprůhledněji. Zpravidla byly informace o cechovních financích vedeny ve dvou kolonkách – příjmy a výdaje. Zde pak byly vypsány jednotlivé položky. Bohužel se nedochovaly účetní knihy

všech cechů. Například mezi potravinářskými řemesly se dochovaly účty jediných perníkářů. Tato skutečnost se stala příčinou, proč nedošlo k podrobnějšímu srovnání hospodaření všech cechů.

Cechovní korespondence adresovaná městskému úřadu je významným zdrojem informací o úsilí cechů získat pro sebe (a tím i pro své členy) nejrůznější výhody během trhů či pomoc v boji s konkurencí. Stejně důležité jsou dochované dopisy jednotlivých řemeslníků, pomáhají nám např. pochopit uvažování a pocity lidí, kteří se ocitli v nouzi nebo se cítili ukřivdění.

Zvláštností jsou pak četná vyobrazení měst, jimiž jsou opatřeny vandrovní listy jednotlivých tovaryšů z doby před zavedením vandrovních knížek.

Písemné dokumenty jsou psány z velké části česky, jen ojediněle latinsky. Německy pak v malé míře. Řada cechovních písemností je poničená. K jejich poškození došlo většinou v době, kdy byly uloženy u jednotlivých cechů. Dochovaných písemných pramenů a materiálů není zdaleka tolik, kolik bychom předpokládali a potřebovali pro sestavení „dokonalého obrazu“ fungování chrudimských cechovních korporací.

Z knih městské samosprávy je nejdůležitějším pramenem tzv. kniha rudá, již Chrudimští založili v roce 1628. Charakterem se tato městská kniha řadí do souboru tzv. pamětních knih, které spadají do období od roku 1628 do roku 1792. Městští písaři do nich zaznamenali význačné události města, přírodní katastrofy, oheň ve městě, drancování vojsk, obnovení městské rady apod. Pamětní knihy rudá je badatelům nabízena ve zdigitalizované podobě, neboť originál je velmi poškozen.¹

Neméně důležité jsou písemnosti, které jsou umístěny ve fondu Pozůstalost Vincence Floriána. Vincenc Florián, který později začal užívat českou podobu svého jména Čeněk, byl regionální historik

¹ Za velmi neuvážené konání vedoucí k dalším škodám je považováno jednání chrudimských občanů, kteří v době války o rakouské dědictví z obavy před pruským vojskem zazdili písemné dědictví po svých předcích ve sklepech radnice. Řada písemností byla poničena vlhkem – některá privilegia, listiny a knihy dodnes nesou stopy sklepního uvěznění.

věnující se dějinám Chrudimě. Nemalou pozornost věnoval městským cechům. Fond se skládá v podstatě ze tří skupin. První skupinu tvoří různá dokumentace: obrázky, fotografie z Chrudimě, reprodukce starých místních rytin, výstřižky z novin a časopisů. V druhé skupině jsou čistopisy a koncepty různých článků o Chrudimi. Třetí skupina se skládá z lístkových výpisů většinou pořízených samotným Floriánem z městských knih i jiných pramenů městského archivu. Ačkoli Florián řadu poznatků pouze konstatuje a dále nerozebírá ani nevysvětluje, jeho práce je v mnohém nedocenitelná, neboť pracoval i s prameny, které se v dnešní době považují za nenávratně ztracené.

Významné jsou i edice pramenů. K dějinám Chrudimě se vztahuje *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko*.² Pomáhá poznat nejen náboženskou situaci ve městě po třicetileté válce, ale nastiňuje podobu sociální skladby tehdejšího obyvatelstva. Cereghettiho kronika *Historia Chrudimská*, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých³ i přes řadu nepřesností patří k důležitým dokumentům, jež čtenáři přibližují dějiny Chrudimě. Autor, který zhotovil kroniku na objednávku městské rady, nepsal nezaujatě. Snáze pak pochopíme, jak na některé události reagovalo vedení města, jehož členy byla i řada chrudimských řemeslníků.

K hlubšímu poznání hospodářské situace v Chrudimi výrazně napomohly katastry - Berní rula 2. Popis Čech r. 1654⁴ a spolehlivější Tereziánský katastr český 1. Rustikál (kraje A-CH).⁵

2.2. Kritika literatury

Dosud vydaná literatura, která se věnuje dějinám řemesla, živností a cechovních korporací v českých zemích, není dostačující,

² *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko 1*, (ed. L. Matušíková, A. Pazderová), Praha 2001.

³ *Historia Chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých*, (ed. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005.

⁴ *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654*, (ed. K. Doskočil), Praha 1959.

⁵ *Tereziánský katastr český 1. Rustikál (kraje A-CH)*, (ed. A. Chalupa, M. Lišková, J. Nuhlíček, F. Rajtoral), Praha 1964.

což je však do velké míry dáno rozsahem a obsažností cechovní tematiky. Otázky související s činností cechů u nás stojí již dlouhá desetiletí na okraji badatelského zájmu.

Použitou literaturu můžeme rozdělit na publikace zabývající se vývojem cechovních zřízení obecně, práce zaměřené na regiony a jejich řemeslníky a literaturu věnovanou dějinám předbělohorského období i době po třicetileté válce.

K významným monografiím věnovaným dějinám řemesel, obchodu a městského života patří především práce Zikmunda Wintera: *Řemeslnictvo a živnostenstvo XVI. věku v Čechách (1526-1620)*. Život měšťanstva přibližuje v práci *Zlatá doba měst českých*.⁶ Jeho historické práce stojí na hranici mezi odbornou literaturou a beletrií. Kritizován je pak za to, že získané informace klade vedle sebe a dále neanalyzuje, nezasazuje do širších souvislostí. Přesto je jeho práce přínosem v mnoha ohledech. Především pak proto, že Winter často využíval dnes již neexistujících pramenů.

V šedesátých letech 20. století se otázkám vývoje a struktury řemeslné výroby v období raného novověku věnoval Josef Janáček. Dobu před vypuknutím třicetileté války nám přibližuje dvoudílná práce nazvaná *České dějiny. Doba předbělohorská (1526-1547)*.⁷ Samotným cechovním organizacím se věnoval v knize *Přehled řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*.⁸

I v pozdější době byly vydávány práce, které přispívají k poznání cechovní tematiky. Patří sem publikace Pavla Bělina *Česká města v 18. století a osvětské reformy*.⁹ V této práci se autor zaměřil na období, kdy státní moc ve snaze zefektivnit hospodářství v rakouské monarchii zasahovala do činnosti cechů pomocí nejrůznějších reforem. Nejvýznamnějšími cechy u nás se zabýval v práci *Pražské cechy Jan Diviš*.¹⁰ Po vzoru pražských cechů se ustavovaly cechy i v dalších

⁶ Winter, Z.: *Řemeslnictvo a živnostenstvo XVI. věku v Čechách (1526 - 1620)*, Praha 1906. Winter, Z.: *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991.

⁷ Janáček, J.: *České dějiny. Doba předbělohorská (1526-1547)*, díl I, Praha 1968. Těž *České dějiny. Doba předbělohorská (1526-1547)*, díl II, Praha 1984.

⁸ Janáček, J.: *Přehled řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963.

⁹ Bělina, P.: *Česká města v 18. století a osvětské reformy*, Praha 1985.

¹⁰ Diviš, J.: *Pražské cechy*, Acta Musei Pragensia 91 – 92, Praha 1992.

městech, a proto tuto knihu můžeme považovat za důležitou pro získání obecných poznatků o cechovníctví v Čechách.

Mezi nejnovější příspěvky týkající se cechovníctví jsou práce Ivany Ebelové *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*¹¹ a Heleny Pátkové *Bratrství ke cti božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*.¹² Pátková se zaměřila především na náboženskou úlohu cechů.

Publikace chrudimských regionálních historiků nám napomáhají poznat cechovníctví na Chrudimsku. Většina prací, které se zabývaly danou problematikou v obecné rovině, pocházejí z přelomu 19. a 20. století. Významné jsou zejména práce Aloise Klause *Z dějin cechovníctví na Chrudimsku a O Chrudimských právovárečných měšťanech*.¹³

Pro komparaci jsou důležité publikace věnující se cechovním korporacím v jiných českých městech. Sem patří publikace Jana Khündela *Prostějovská řemesla a jejich cechy*,¹⁴ dále pak sborník SOKA a Okresního muzea v Pelhřimově *Řemesla a řemeslníci na Pelhřimovsku od středověku do poloviny 20. století*.¹⁵ Touto prací se autoři pokusili o ucelené zmapování situace v pelhřimovském okrese.

Historii Chrudimě připomínají drobná dílka z edice „Chrudim“.¹⁶ Velkou pozornost dějinám města věnoval Jiří Charvát. Oceňovaná je jeho kniha *Stará Chrudim*, které může být vytýkána jistá tematická neuspořádanost, ale i přes tyto nedostatky je přínosná. To platí i pro obsáhlou čtyřdílnou publikaci *Chrudimsko a Nasavrcko*.¹⁷ K novějším

¹¹ Ebelová, I.: *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001.

¹² Pátková, H.: *Bratrství ke cti božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000.

¹³ Klaus, A.: *Z dějin cechovníctví na Chrudimsku*, Chrudim 1902. Klaus, A.: *O Chrudimských právovárečných měšťanech*, Chrudim 1907.

¹⁴ Khündel, J.: *Prostějovská řemesla a jejich cechy*, Prostějov 1933.

¹⁵ *Řemesla a řemeslníci na Pelhřimovsku od středověku do poloviny 20. století*, Pelhřimov 1999.

¹⁶ *Chrudim českých královen*, Edice „Chrudim“ - svazek 20, Chrudim 2002. *Chrudim v literatuře*, Edice „Chrudim“ - svazek 27, Chrudim 2004. *Chrudimské firmy*, Edice „Chrudim“ - svazek 23, Chrudim 2003. *Ulice a náměstí v Chrudimi*, Edice „Chrudim“ - svazek 11, Chrudim 2000. *Židé v Chrudimi*, Edice „Chrudim“ - svazek 30, Chrudim 2006.

¹⁷ *Chrudimsko a Nasavrcko I. – IV. díl*, Chrudim 1906 – 1926.

pracím, které se věnují dějinám města, náleží Chrudim, vlastivědná encyklopedie¹⁸ od Pavla Kobetiče, Tomáše Pavlíka a Iva Šulce.

K přiblížení závěru doby, již se diplomová práce věnuje, posloužily např. publikace Evy Melmukové *Patent zvaný toleranční*,¹⁹ Jitky Lněničkové *České země v době předbřeznové 1792-1848*²⁰ či Milana Švankmajera *Čechy na sklonku napoleonských válek (1810-1815)*.²¹

K pochopení smýšlení lidí žijících v novověké společnosti výrazně napomáhají knihy Richarda van Dülmena²² *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích* a dvoudílná práce *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.století)*. Z českých historiků se danou problematikou zabývají Václav Bůžek a Pavel Král v práci *Člověk českého raného novověku*.²³

Podrobný přehled použitých pramenů a literatury je uveden na konci práce.²⁴

¹⁸ Kobetič, P. – Pavlík, T. – Šulc, I.: *Chrudim, vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005.

¹⁹ Melmuková, E.: *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999.

²⁰ Lněničková, J.: *České země v době předbřeznové 1792-1848*, Praha 1999.

²¹ Švankmajer, M.: *Čechy na sklonku napoleonských válek (1810-1815)*, Praha 2004.

²² Dülmen, R.: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2003. Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.století). Dům a jeho lidé*, I.díl, Praha 1998. Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.století). Vesnice a město*, II.díl, Praha 2006.

²³ Bůžek V. – Král, P.: *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

3. Historie města Chrudimi do poloviny 19.století

Historické osídlení města Chrudimi, ležícího zhruba 10 kilometrů od krajského města Pardubic, je archeologicky doloženo od mladšího paleolitu (před 8000 př. n. l.).

Chrudim a jeho okolí představuje východní okraj tzv. staré sídelní oblasti.²⁵ Ve vývoji Chrudimi sehrála významnou úlohu skutečnost, že město leželo na „Trstenické stezce“, která tvořila jednu ze dvou důležitých spojnic Čech s Moravou.²⁶

Po tisíciletí byla významným zdrojem obživy obyvatel města zemědělská výroba. Úrodná půda a příznivé klima poskytovaly dobré podmínky pro zemědělství. Ani řemeslná úloha města nezůstávala pozadu. Po vzniku hradiště v 9. století se Chrudim postupně stala výrobním centrem.²⁷

První spolehlivá písemná zmínka o Chrudimi je zaznamenána v Kosmově Kronice české²⁸ a je spojena se smrtí českého knížete Břetislava na chrudimském hradě dne 10. ledna roku 995. Význam Chrudimi stoupal především v 11. - 12. století, kdy fungovala jako jeden z tzv. kastelánských hradů, jež byly součástí budované přemyslovské státní správy.²⁹ Přesné datum založení města však není známo, uvádí se, že se tak stalo někdy před rokem 1276. Příliš jasný není ani původ jména Chrudim. Nejčastěji se toto pojmenování odvozuje od vlastního jména Chrud.³⁰

Na počátku 14. století se Chrudim stala královským věnným městem. První českou královnou vlastnící Chrudim jako věno byla Eliška Rejčka, manželka Václava II. Druhá polovina 14. století je spojena s úsilím chrudimských obyvatel posílit městskou samosprávu. Královský rychtář byl nahrazen purkmistrem a řízení města přešlo do rukou městské rady.

²⁴ Viz: Seznam použitých pramenů a literatury s. 100-106.

²⁵ Území, které bylo od pravěku nepřetržitě osídleno a nejvíce pozměněno činností člověka

²⁶ *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 13, Chrudim*, Praha 2003, s. 1.

²⁷ Kobetický P. - Pavlík T. - Šulc I., *Chrudim, vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 205.

²⁸ *Kosmova kronika česká* (ed. Karel Hrdina, Marie Bláhová), Praha 1975.

²⁹ *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 13, Chrudim*, Praha 2003, s. 1.

³⁰ Charvát, J., *Stará Chrudim*, Chrudim 1991, s. 9.

Za husitských válek byla Chrudim, zpočátku „stoupenkyně“ Zikmunda Lucemburského, dobyta husitskými vojsky a donucena ke kapitulaci. Po obsazení města opustili město ti, kteří nechtěli přestoupit k novému vyznání. Z Chrudimi odešli především obyvatelé německého jazyka.³¹ Díky této události se Chrudim počeštila. Zůstavší němečtí obyvatelé, především obchodníci, tvořili již nadále ve městě menšinu.

K dalšímu rozvoji města došlo v následujících dvou stoletích. Ekonomický vzestup ve druhé polovině 15. století a na počátku 16. století ovlivnil především další výstavbu v centrální části města i na předměstích. Tato doba je spojena nejen s růstem města, ale i s jeho kulturním rozmachem.

Po době velkého rozkvětu města přišla doba válečná. Chrudim se přiřadila na stranu odboje³² vedeného proti císaři Ferdinandu II.³³ Velkou rychlostí bylo zmustrováno vojsko Chrudimského kraje³⁴, které se zúčastnilo tažení do jižních Čech. Velký úspěch však nezaznamenalo.³⁵ Zpráva o porážce zcela logicky vyvolala zděšení mezi obyvatelstvem města Chrudimi i nejbližšího okolí. Ještě o něco hůře zapůsobila informace o porážce českých stavů. Znamenalo to jediné – přijde potrestání za neposlušnost. Již 27. listopadu roku 1620 dorazili do Chrudimi císařští komisaři,³⁶ aby přijali od města přísahu věrnosti.³⁷

³¹ Počet německy hovořícího obyvatelstva nám dochovaná jména neumožňují stanovit.

³² Z Chrudimského kraje se volby třiceti direktorů zúčastnili téměř všichni zástupci šlechty. Výjimku tvořili paní Markéta z Talmberka, paní v Heřmanově Městci a pan Lev Burian Berka z Dubé, pán na Chrasti.

³³ V červenci 1619 přistoupili ke konfederaci českých stavů purkmistr a konšelé města Chrudimě. Volba nového krále Fridricha Falckého dne 26. srpna 1619 byla v Chrudimi nadšeně oslavována. Měšťanské sbory ve zbroji za doprovodu hudby obcházely po městě, školní mládež cvičila na náměstí s dřevěnými zbraněmi a rychtář Jan Solnický naslouchajícím chrudimským obyvatelům četl reskripty o nastolení krále a články nové ústavy. In: *Chrudimsko a Nasavrcko II. díl*, Chrudim 1909 - 1926, s. 197.

³⁴ Vojsku velel pan Michal st. Slavata z Chlumu a Košumberka. In: *Tamtéž*, s. 198.

³⁵ Černým dnem se stalo 21. září 1620. Tehdy bylo vojsko Chrudimského kraje poraženo císařsko-ligistickým vojskem, jež vedl Buquoy. In: *Tamtéž*.

³⁶ Karel kníže z Lichtensštejna vyslal do Chrudimi Hermana Černína z Chudenic a Adama Riesenburského z Janovic a Václava Magelliho ze Sobiška.

³⁷ *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 13, Chrudim*, Praha 2003, s. 5.

Ani další akce na sebe nenechaly dlouho čekat.³⁸ Od února 1622 začala pracovat v Chrudimi komise ustanovená k sepisování viníků.³⁹ Sestavovala patenty a doručovala je osobám, které se zúčastnily proticísařské vzpoury.⁴⁰ Ne všem byl patent dodán, neboť někteří účastníci povstání nečekali na to, jak se bude situace dále vyvíjet, a emigrovali. Mezi první chrudimské vzbouřence, kteří zmizeli za hranicemi Českého království, patřil Jiřík Karlík z Neřetic a na Slatiňanech.⁴¹ Jeho statky komise zkonfiskovala a nabídla k prodeji. Většina rebelujících šlechticů, kteří zůstali doma, byla odsouzena ke ztrátě jedné třetiny až poloviny majetku.

Komise nezapomněla ani na samotnou Chrudim. Všichni konšelé byli sesazeni a nad městem byl ustanoven královský hejtman, jímž se dne 13. února 1623 stal Karel Šebestián Litický ze Šonova.⁴² Dne 13. února 1626 byl chrudimským rychtářem Václavem Bílkem Kouřimským sestaven seznam movitého i nemovitého majetku emigrantů.⁴³ Zdálo se, že hospodářství emigrantů mohla být pro město přínosem. Řada opuštěných gruntů však byla bezcenná a statky, které by městu přinesly nějaký užitek, se často navracely původnímu majiteli či jeho příbuzným. Příčinou byly polehčující výnosy, které povolily, aby emigranti majetek prodali svým katolickým přátelům či jako dědice ustavili své katolické příbuzné.⁴⁴ Bílka jistě tyto výnosy zklamaly, neboť tak ztratil jednu z možností, jak umořit městské dluhy.

³⁸ Kníže z Lichtenštejna svými mandáty dokazoval, že evangeličtí kazatelé podporovali povstání a že nyní na svých tajných schůzkách připravují nový odboj. Toto obvinění stačilo k tomu, aby ospravedlnilo vyhánění evangelických kněží z Chrudimi a okolí. Na opuštěnou faru nekatolické Chrudimi byl dosazen katolický děkan Jiří Bílek Kouřimský (bratr rychtáře Václava Bílka) a tím se rozběhl postupný proces rekatolizace v Chrudimském kraji. In: *Chrudimsko a Nasavrcko II. díl, Chrudim 1909 - 1926*, s. 201.

³⁹ Tamtéž, s. 200.

⁴⁰ Údajní či skuteční viníci měli určitou možnost dokázat svou nevinu, ale museli si k tomu obstarat dostatečné množství hodnověrných svědků.

⁴¹ Komise ho exekucním rozsudkem vyhlášeným dne 14. července 1622 odsoudila ke ztrátě hrdla, cti a statku pro zřejmé provinění v rebelii, obzvláště pro jeho trvalou vzdorovitost i urputnost. In: *Chrudimsko a Nasavrcko II. díl, Chrudim 1909 - 1926*, s. 201.

⁴² Tamtéž.

⁴³ Bylo mu nakázáno vyšší instancí, „aby v Chrudimi zjevně a třikrát rozdílne každé dvě neděle po ulicích dával provolávat, že všichni sousedé, kteří nechťice k náboženství přistoupiti, odešli a pokud by se jeden každý z těchto zběhlých od toho provolání v 6 nedělích pořád zběhlých k statku svému nenavrátil a k pravému sv. náboženství katolickému nepřistoupil, aby statku odběžného k ruce J. M. C. přijal, svršky pořádně popsal, a všeho se ujal.“ In: Tamtéž, s. 203.

⁴⁴ Viz příloha č. 4: Jan Máj, příběh jedné kariéry.

Žádosti o vydání majetku nebyly výjimkou ani v pozdějších letech třicetileté války. Jako příklad může posloužit příběh Pavla Radouše, pozůstalého syna po Adamu Radoušovi, mydláři a sousedu města Chrudimi. Radoušovy požadavky⁴⁵ nebyly právě nejskromnější. Požadoval grunt po svém otci, dědictví po svých sestřích Anně a Ludmile a spravedlnosti se dožadoval i v řadě dalších statků. Když se však královská komora na tyto požadavky dotazovala rady města, dostala zajímavou odpověď. Chrudimští radní v ní oznamují, že Pavel Radouš, ač byl několikrát napomínán, aby vyznával katolické náboženství, nakonec ujel se svým starším bratrem do Markrabství moravského. Statku bratrů Radoušových se tedy ujal jejich strýc.⁴⁶

Žádný trest týkající se města se však nevyrovnal válečným útrapám spojeným s pobytem císařského či nepřátelského vojska.⁴⁷ Spolu s hospodářským úpadkem města to znamenalo jediné – velké zadlužení města.

Dlouhé válečné období mělo rovněž za následek ohromné ztráty na životech i velké materiální škody. Obyvatelstvo v Chrudimi a jejím okolí notně prořídlo, jeho počet ve válečné době klesl téměř o polovinu. Podle sčítání v padesátých letech 17. století měl chrudimský kraj asi 5 360⁴⁸ obyvatel a v samotném městě žilo dle soupisu poddaných podle víry z roku 1651 odhadem 1 120 lidí starších dvanácti let.⁴⁹ Z údajů nacházejících se v berní rule z roku 1654⁵⁰ se ve městě⁵¹ nacházelo 88 sousedů a na předměstí⁵² 202 sousedů. Celá řada domů byla opuštěna. Ještě v roce 1653, jak vyplývá z dobových

⁴⁵ Viz příloha č. 1: Žádost Pavla Radouše.

⁴⁶ *Chrudimsko a Nasavrcko II. díl*, Chrudim 1909 - 1926, s. 212.

⁴⁷ Veškeré náklady (rozličný materiál, řemeslnické práce, potraviny,...) spojené s pobytem vojska hradila obec. Např. za 24 týdnů pobytu vojska vykonali řemeslníci na rozkaz vojenského velitele různé práce vyčíslené na 600 zlatých. Řezníci dodali pluku maso v hodnotě 67 zlatých a 30 krejcarů.

⁴⁸ *Chrudimsko a Nasavrcko II. díl*, Chrudim 1909 - 1926, s. 224.

⁴⁹ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko I*, (ed. L. Matušková, A. Pazderová), Praha 2001, s. 18.

⁵⁰ *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654*, (ed. K. Doskočil), Praha 1959, s. 295-296.

⁵¹ Město tvořily čtvrtě: Pachovská, Domapilovská, Klášterská, Bohatá, Novoměstská, Rybářská, Vořovská, Sv. Kateřinská, Dlaženská, Prostřední, Odpolní, Pudrkas.

⁵² Měšťané drží na předměstí rovněž dvory a chalupy pro podruhy.

záznamů, zůstalo ve městě 52 domů pustých a při sčítání na předměstí se dochází dokonce k číslu 84.⁵³

Ztráty se podařilo nahradit až ve druhé polovině 18. století.⁵⁴ Tehdy se počet obyvatel vyšplhal k třítisícové hranici. V průběhu dalších let počet obyvatelstva města nadále narůstal. V druhé polovině 19. století docházejí badatelé k číslu 5 921 osob.⁵⁵

Poválečná léta lze bezesporu nazývat dobou završení rekatolizačního úsilí.⁵⁶ Po skončení třicetileté války se téměř všichni obyvatelé Chrudimi oficiálně hlásili ke katolickému náboženství.⁵⁷

Význam Chrudimi opět značně vzrostl až po reformě krajského zřízení v roce 1751, kdy se město stalo sídlem krajského úřadu a do Chrudimi přišli noví úředníci. S tímto obdobím jsou rovněž spojeny nesmělé počátky průmyslové výroby. V Chrudimi byly mezi prvními založenými podniky především textilní manufaktury, které navazovaly na tradiční výrobu sukna a plátna. Roku 1785 založil Jan Čížek první textilní manufakturu.⁵⁸

Ačkoliv „Athény východních Čech“,⁵⁹ jak se Chrudimi přezdívalo, představovaly důležitou křižovatku státních silnic, vybudování železniční trati z Olomouce do Prahy přes nedaleké Pardubice v polovině 19. stol. mělo dalekosáhlé důsledky pro další hospodářský vývoj ve městě. Díky tomuto kroku Pardubice zaujaly v regionu významnější úlohu a postupně se staly novým průmyslovým centrem východních Čech.⁶⁰

⁵³ *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654*, (ed. K. Doskočil), Praha 1959, s. 295.

⁵⁴ Kobetič, P.-Pavlík, T.-Šulc, I.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 27.

⁵⁵ Tamtéž.

⁵⁶ Protireformace šla rychle vpřed, především na panstvích, kde měla podporu vrchnosti. Jako příklad můžeme uvést slatiňanské panství, sousedící s Chrudimí. Zdejší vrchnost, hraběnka Berková, svým mandátem nařídila, aby její poddaní pravidelně navštěvovali katolický kostel a tím dali najevo svou příslušnost ke katolickému vyznání. Více viz: *Chrudimsko a Nasavrcko II. díl*, Chrudim 1909 – 1926.

⁵⁷ Z celkového počtu 1 856 obyvatel Chrudimě bylo 1 798 katolíků a 58 nekatolíků (54 s nadějí na přestup, 4 bez této naděje). Více viz: *Soupis poddaných podle vry z roku 1651. Chrudimsko I*, (ed. L. Matušíková, A. Pazdřová), Praha 2001.

⁵⁸ Kobetič, P.-Pavlík, T.-Šulc, I.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 125.

⁵⁹ Chrudim byla považována za město bohatého kulturního a uměleckého života. Ve druhé polovině 19. století zde působilo velké množství hudebních, pěveckých, recitačních, dramatických spolků či kroužků.

⁶⁰ *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 13, Chrudim*, Praha 2003, s. 9.

K postupnému upadání vlivu Chrudimi pomohla i skutečnost, že se zavedením soustavy státní správy v roce 1850 přestala být Chrudim krajským městem. Tento statut získaly již zmíněné Pardubice.

4. Obecná charakteristika cechovního zřízení s ohledem na poměry v Chrudimi

4.1. Vznik cechů

S rozvojem středověkých měst souvisí vznik sdružení řemeslníků a obchodníků. Tato sdružení se nazývala **cechy**. Svůj název dostaly od tzv. „cejchu“⁶¹, což bylo znamení, kterým se jednotlivá řemesla od sebe lišila.

Důvody vzniku cechů se jeví jako poněkud nejednoznačné. Nevíme, který impuls k zakládání cechů byl primární. Spolupůsobily zde tři prvky:

- a) vytvoření sdružení řemeslníků, které mělo být původně především rázu charitativního (tzn. účast při bohoslužbách, pomoc v nouzi apod.)
- b) vytvoření řemeslnického společenství, jež mělo svým členům zajistit odbyt zboží a výrobků, poskytovat vzájemnou podporu a ochranu před konkurencí
- c) zájem městské správy či pána města o organizaci řemesel ve městě

První pokusy o zřízení cechovních organizací se datují do doby vlády Karla IV. V této době byla však cechovní sdružení pokládána za organizace, které narušují městské i centrální pravomoci. Jakékoliv řemeslnické spolky Karel IV. zakázal. Byl zřejmě poučen vývojem v západní Evropě, především pak v sousedním Německu, kde si bohatnoucí vrstva měšťanských řemeslníků stále více vynucovala účast na městské správě a politice. Tato rivalita mezi patriciátem a městským řemeslnictvem vyvrcholila krvavými boji.⁶²

Dalším důvodem, proč se Karel IV. zpočátku tak odmítavě stavěl ke vzniku cechovních spolků, by mohl být postoj řady městských radních, kteří si nepřáli monopolizaci řemesla a naopak podporovali volnou konkurenci mezi jednotlivými řemeslníky.

Rovněž v Chrudimi bylo zakládání řemeslných cechů zpočátku chápáno jako nežádoucí. Dne 6. 7. 1352 napsal Karel IV. chrudimské

⁶¹ Toto slovo má svůj původ v německém slově „Zeichen“ (znak, znamení).

městské radě: „... *tajných řemesla scházení i všelijakých schodouv nedopůstějte, nedadúce jim mezi sebou ustanovení míti proti svobodnému jich řemesla dílu ani žádného spojení. Také všeckna a všelijaká řemesla, chceme, aby vaší obecní radě byli poslušni a poddáni.*“⁶³ Karel IV. však postupem času od své proticechovní politiky upustil, městské samosprávy přestaly bránit obnově starých a vzniku nových cechovních společenstev. Výsledkem bylo, že do vypuknutí husitských bouří se všechna důležitá pražská řemesla seskupila do cechů. První cechovní společenstva se v Chrudimi začala prokazatelně ustavovat v polovině 15. století.

Počet cechů ve městech v průběhu let značně kolísal, neboť jednotlivá řemesla vznikala a zanikala. Hranice mezi jednotlivými cechy nebyly nijak stálé. Slabší cechy se spojily v jeden cech s jinými cechy a vytvořily spolucech, někdy zvaný jako **rajcech**. V těchto organizacích byly začleněny dvě i více řemesel. Často jeden velký cech vytvořila naprosto odlišná a ničím příbuzná řemesla. Pro představu uvedeme důvod, proč došlo k sloučení chrudimských mydlářů a koželuhů. Sloučili se „*z vnuknutí božího, poněvadž v obou ceších osob cechovních málo jest a jsou v neřádech, kdyby tedy v jednom řemesle nemohl býti neřád spokojen, nechť požádáno druhé řemeslo k radě a ku pomoci.*“⁶⁴

Vznikaly i tzv. **krajské cechy**, které sdružovaly řemeslníky jednoho řemesla z celého kraje. V krajském cechu mohlo být začleněno i několik příbuzných řemesel, například: řemenáři, uzdaři a sedláři. Neexistovala-li krajská cechovní organizace pro nějaké řemeslo⁶⁵, jež nebylo masověji rozšířeno, docházelo pak k tomu, že tento řemeslník byl inkorporován k cechu jiného kraje nebo dokonce k cechu města Prahy. Mistři z míst, která ležela mimo hranice kraje,

⁶² Diviš, J.: *Pražské cechy*, Praha 1992, s. 8-9.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ *Kniha mistrů cechu koželužského (1592 -1754)*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1879), i. č. 217, kn. I, kt. 18, fol. 3r.

⁶⁵ Mezi méně vyskytující se řemesla patřili např. hodináři či zlatníci.

byli nazýváni „přespolní mistři“ nebo „landmistři“⁶⁶ a ve vzdálenějších místech dbali o zachování cechovního řádu.

Ptáme-li se, proč se řemeslníci sdružovali v tzv. rajcech či v krajský cech, objevíme nesporné přednosti: slabší řemesla včleněná do větší cechovní organizace měla větší šanci se udržet, krajské cechy zase napomáhaly jednotné regulaci řemeslné činnosti v celém kraji. Tato zřízení měla také své nevýhody: velké vzdálenosti mezi jednotlivými cechovními řemeslníky, zdlouhavé vyřizování čehokoliv, spory mezi řemesly o jejich postavení v rámci celého cechu apod. Roku 1765 požádali chrudimští hrnčíři chrudimské pekaře, aby mohli být přivtěleni do jejich cechu, „*poněvadž jim obtížně přichází skrze vzdálenost cesty k jejich poctivému řádu sem a tam, kam patřívají, docházet.*“⁶⁷ Spory mezi jednotlivými mistry byly důvodem, proč se lanškrounští řemeslníci odloučili od chrudimských řemenářů.⁶⁸

Cílem každého cechu bylo zajistit svému členovi odbyt. Přesto se však dbalo na to, aby malovýroba nebyla překročena. Byla vydávána statuta, která nařizovala, kolik zboží se má vyrobit a kde se má prodávat, aby bylo zjevné, kolik má cech držet krámů. Cechy stanovily i tzv. maximální ceny za zboží. Žádný mistr ani tovaryš nesměl po pohružkou pokuty prodávat svůj výrobek za vyšší částku.⁶⁹

Po vzoru vyšších stavů si řemeslníci vyžádali od českých králů různé výsady. Cechovní organizace také držely na stavovskou čest, své členy ke stavovské morálce přímo vychovávaly. Čest byla zásadní složkou integrity tehdejších lidí.

⁶⁶ V účetní knize krajského cechu perníkářů se objevuje i pojem landcechmistr.

⁶⁷ *Kniha cechu pekařského, mlynářského a perníkářského města Chrudimě s názvem Kniha pánův mistrův, založená 2.1.1670 (1670 - 1837)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 231, kn. 1, fol.15v.

⁶⁸ V lednu 1831 požádali Jan Hora, František Pírko a Ignác Eiselt jménem všech řemenářů, jirchařů, koželuhů, barvířů a provazníků. z Lanškrouna chrudimské cechmistry, aby jim vydali mistrovské doklady, jelikož se nově sloučí s lanškrounskými hrnčíři. Jedná se o důkaz, že nebylo výjimečné, aby smíšený cech byl součástí velkého krajského cechu.

⁶⁹ *Generální cechovní artikule pro pořádek všech tovaryšů cechu soukenického opsané v Chrudimi roku 1797*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 5, kt. 11, nefol.

4.2. Cechovní organizace

Cechy byly především sdruženími, která se řídila svými přísnými řády, pravidly (artikulemi) a nařízeními. Struktura cechovní korporace se v obecné rovině odvíjela od následujícího modelu. V čele každého cechu stáli **cechmistři**, kteří spolu s několika „staršími“ mistry (zpravidla nebyli více než čtyři) zajišťovali dozor nad ostatními členy cechu - mistry, tovaryši, uředníky či odborný dohled nad řemeslem, např. v době konání trhu. Mimo jiné zastupovali cech vůči orgánům městské správy, které původně cechmistra z řad mistrů vybíraly. Později byli cechmistři voleni na shromáždění všech mistrů.

4.2.1. Uředníci

Chtěl-li se chlapec učit určitému řemeslu, musel splnit několik podmínek důležitých k přijetí. Do cechů nesměly být přijaty nemanželské děti. Budoucí řemeslnický učeň se musel prokázat zachovacím listem. Při přijetí do učení se rovněž zkoumala bezúhonnost rodičů žadatele. Např. za nežádoucí se považovala nepřírozená smrt rodičů – především pak sebevražda. Rada Mladé Boleslavi musela roku 1677 poslat chrudimským sladovníkům osvědčení dobrých mravů Kryštofa Cvukavského. Tím potvrdila, že se jeho matka utopila nešťastnou náhodou jako choromyslná.⁷⁰ Po třicetileté válce se rovněž vyžadovala příslušnost k římsko-katolické církvi.

Před vydáním patentu o zrušení nevolnictví se nesměly poddanské děti bez povolení vrchnosti učit vybranému řemeslu.⁷¹ Toto nařízení se v rozličných obměnách nacházelo v cechovních řádech. Vrchnosti udělující či zamítající povolení k učení se řídily vlastními zájmy. Děti sedláků se opravdu jen ve výjimečných případech stávaly řemeslníky. Za povolení vyučit se platily zvláštní poplatky. Chrudimská vrchnost

⁷⁰ Spisy cechu sladovnického, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č.1, kt. 28, nefol.

⁷¹ Císařský reskript z roku 1717 cechům nařizoval, že bez písemného povolení vrchnosti nesmějí do cechovních řádů přijímat žádné děti.

měla stejně vysokou taxu pro bohatého i chudého synka.⁷² Roku 1776 činil poplatek za udělené povolení 1 zl.⁷³

Poté se chlapec dohodl s mistrem, který ho představil cechmistrům, kde spolu žádali o přijetí do učení. Přítomnost mistra u zápisu nebyla bezpodmínečně vyžadována. V roce 1818 Václav Frič oznámil chrudimskému cechu řemenářů přijetí učedníka Řehoře Dvořáka z panství Kunvald a žádal, aby s ním nemusel k zapsání do cechu osobně přijít. Jako důvod nepřítomnosti uvedl „*pro churavost*“.⁷⁴

Pokud byla zájemcova žádost vyřízena kladně, chlapec zaplatil vstupní poplatek a stal se učedníkem. Poplatky za přijetí se různily. Mistrovští synci platili nižší částky. Cech slevil rovněž učedníkům „*z ohledu chudoby*“⁷⁵. Někdy cechy projevovaly skutečné milosrdenství. Jako příklad poslouží záznam cechu kožešnického z roku 1776: „*od Josefa Chlumeckýho mistrovskýho synka za přijetí do učení z ohledu velké chudoby a slepoty jeho matere nebere se příjem.*“⁷⁶

Zaplatit vstupní poplatek patřilo mezi cechovní povinnosti. Pokud tak mistr neučinil, podnikl cech příslušné kroky vedoucí k nápravě. V roce 1818 si řemenář Jan Podroužek stěžoval na svého spoludruha Josefa Seiferta z Luže, že podvedl cech, „*... poněvadž 2 učedníky bez vůle cechu na svoj ceně nedovoleně přijal a od svaté Trojice až do svatého Václava na práce měl, až potom na mé domlouvání jednoho ... připsat nechal...*“⁷⁷

Lišila se i doba vyučení, zpravidla trvala dva roky, později byla zvýšena na tři roky. Synové bohatých otců se často vyučili dříve než chudí chlapci. Účetní kniha chrudimských kožešníků obsahující zápisy týkajících se příjmů od učedníků nám poskytuje zajímavou informaci: Ferdinand Mazal se vyučil za pouhý rok⁷⁸ a o dva roky (1755) později byl už přijat za cechovního mistra. Mazalovo jméno se v knize znovu

⁷² Roku 1733 byl poplatek za povolení k učení 6 zl.

⁷³ *Žádosti chrudimských poddaných o zhost, povolení k řemeslu a manželství v 1. pol. 18. stol.*, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i. č. 95, kt. 4, fol. 2r.

⁷⁴ *Spisy cechu řemenářského*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 648, kt. 1, nefol.

⁷⁵ *Počty cechu kožešnického v Chrudimí (1752-1772)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 12, kn. 19, fol. 6r.

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ *Spisy cechu řemenářského*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 650, kt. 1, nefol.

⁷⁸ Roku 1752 přijat za 2 zl. 20 kr. a 1 libra vosku, o rok později za propuštění platí 2 zl.

objevuje o pár stránek dál, tentokrát u záznamu z roku 1758. „*Ferdinand Matzal*⁷⁹ *jest od našeho cechu se oddělil a na žádost jeho jest mu i jeho rest sleven*“.⁸⁰

Učedník musel svého mistra i jeho ženu poslouchat, mistr měl k němu otcovské právo, to znamená, že ho mohl trestat i bitím⁸¹. Každý mistr samozřejmě přistupoval ke svým učedníkům různě, nejsou výjimečné záznamy o hladovění, přílišné bídě a útěcích učedníků. Odsud se objevuje rčení „učedník mučedník“. Jako příklad, že se tak dělo i v Chrudimi, můžeme uvést spor chrudimských řemenářů o učedníka. Mladý učedník Dlabaček z Čáslavi se učil řemeslu u mistra Jana Brože. Učedníkův otec však nechtěl, aby jeho syn u něho nadále setrval, neboť Brož byl ke svým učedníkům velice hrubý. Přál si, aby se syna ujal mistr Dominik Zeman. To však Brože popudilo, učedníka se vzdát nechtěl. Celá věc se nakonec musela projednávat před cechovním shromážděním.⁸²

Učedník neměl své místo u mistra nijak jisté. Pokud byl líný či provedl nějakou nepravost, mohl být z učení propuštěn, jako se to stalo řemenářskému učni Františku Uhlířovi v Nových Dvorech.⁸³

Jak to vypadalo se vzděláním chlapců – budoucích řemeslníků? Před vstupem do učení řada městských synků navštěvovala některou městskou školu, která pro ně znamenala základní a často jediný zdroj vzdělání. Později musel cech dbát nařízení, že všichni učni jsou povinni docházet do nedělní školy. Na jejich chování dohlížel vždy zástupce z daného cechu, který měl za povinnost se vyučování zúčastnit.⁸⁴

Když už se učedník svému řemeslu naučil, svěřoval mu mistr složitější práce. Touto neplacenou prací se učedník odvděčil mistru za obživu a ošacení.

⁷⁹ V knize se jeho jméno objevuje ve dvou tvarech: Mazal i Matzal.

⁸⁰ *Počty cechu kožešnického*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 12, kn. 19, fol 7v.

⁸¹ Maximálně 20 ran.

⁸² *Spisy cechu řemenářského*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 659, 659 a, kt. 1, nefol.

⁸³ Tamtéž, i. č. 649, kt. 1, nefol.

⁸⁴ *Spisy cechu bednářského*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č.29, 33, kt. 24, nefol.

Ve chvíli, kdy mistr považoval svého učedníka za vyučeného, odebral se s ním k cechovnímu shromáždění, kde mladík prokázal své dovednosti. Poté, co úspěšně složil zkoušku, zaplatil cechu za své propuštění a stal se tovaryšem.

4.2.2. Tovaryši

Tovaryši se vydávali na vandr do jiného města. Museli s sebou nezbytně mít výuční list⁸⁵ a potřebné nástroje (dnes bychom řekli nářadí). Doba vandrování a počet navštívených měst byly záležitostí individuální. Například řemenářský tovaryš Jan Cvetler z Chrudimi v letech 1787 - 1795 navštívil alespoň tři místa: vídeňské Nové Město, Brno a Stockerau. Všechny tyto listy jsou ozdobeny vedutami. Zmíněný Jan Cvetler se do Chrudimi z vandru vrátil a z pozdějších písemností vyplývá, že se zde stal cechmistrem řemenářů. Chrudimským soukeníkům stanovily generální artikule z roku 1797 dobu vandrování na tři roky. A jak zde písař Josef Horreus dodal, toto nařízení bylo platné pro mistrovské syny stejně jako pro cizí.⁸⁶

V cizím městě se tovaryš ptával na práci v cechovní hospodě. Zde mezi sebe přijali vyučeného mladíka ostatní tovaryši daného cechu. Starší tovaryš se o něj postaral, sehnal mu ve městě práci.⁸⁷ Obyčejně byl přijat na zkoušku trvající jeden týden. Pokud s ním byl mistr spokojen, dohodl se s tovaryšem na platu a přijal ho do své dílny na delší dobu. Tovaryš se tímto přijetím stal součástí rodiny, neboť je známo, že mistr se svými tovaryši obědval i večeřel u jednoho stolu a pracoval s nimi v jedné dílně.

Tovaryš ubytovaný u mistra musel také dodržovat nejrůznější pravidla. Generální artikule určené chrudimským soukeníkům zmiňují např. nařízení týkající se dodržování včasného příchodu do domu

⁸⁵ Tovaryši soukenického cechu s sebou museli mít list opatřený cechovní pečeti a podpisem starších cechovních, potvrzení o poctivém zplození a cechovní vysvědčení (důkaz dobrého chování). Dále ještě museli složit do Matky pokladnice 30 až 40 kr. Artikel I. In: *Generální cechovní artikule pro pořádek všech tovaryšů cechu soukenického opsané v Chrudimi roku 1797*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 5, kt. 11, nefol.

⁸⁶ Artikel II. In: Tamtéž.

mistra. V létě nesměl tovaryš přijít po 22. hodině, v zimě po 21. hodině. Pokuta čekala i toho, kdo se opovážil bez udání důvodu přespat někde jinde. Veškerá provinění byla trestána peněžitými pokutami. Stejný trest čekal i mistra, který o přestupku svého tovaryše pomlčel.⁸⁸

Od vandru byli zproštěni (alespoň částečně) těžce nemocní a cestování neschopní tovaryši.⁸⁹ Vandrovní léta jim byla odpuštěna až po určité době (např. chrudimským soukeníkům až po šesti letech), kdy pracovali ve městě, ve kterém se vyučili. Teprve pak mohli žádat cech o místo mistra. Bylo však na cechmistrech, aby zvážili, zda je dotyčný schopen vykonávat řemeslo a zda může být přijat do cechu jako mistr.

Nelze mluvit o nějakém dlouhodobém pobytu tovaryšů na jednom místě. Spíše se jednalo o práci trvající jen několik týdnů. Tovaryš měl za povinnost nahlásit výpověď, a to s týdenním předstihem. Před jarmarky a svátky byla dokonce nutná výpověď třínedělní.

Pokud tovaryš utekl bez výpovědi či bez povolení, cech to nenechal bez povšimnutí. Okamžitě hříšníka potrestal tím, že o jeho útěku informoval cechy v jiných městech. Tím se stal tovaryš psancem, jelikož žádný cech, který dostal dopis o jeho provinění, ho mezi sebe nepřijal. Navíc mu hrozilo i vězení. Roku 1807 byli chrudimští krejčí informováni o nedovoleném odchodu pražského krejčovského tovaryše Františka Schwarze, po kterém bylo vyhlášeno pátrání.⁹⁰ Pokud se vandrovní tovaryš vůči cechu nijak neprovinil, dostal potvrzení o době své práce.

Měli bychom se zmínit též o délce tovaryšovy pracovní doby. Za mzdu, která rozhodně nepatřila mezi nejvyšší, byl tovaryš povinen pracovat mezi 14 až 17 hodinami denně. Odpočinek zajišťovaly

⁸⁷ Artikul IV. Pokud nebyla ve městě pro tovaryše žádná práce, získal osvědčení, že se na práci řádně ptal. Poté odešel do jiného města. In: Tamtéž.

⁸⁸ Artikul IX. In: Tamtéž.

⁸⁹ Artikul II. „*Pro tělesnou neduživost nebo pro jiné dostatečné a obzvláštní příčiny*“ nemusel tovaryš vandrovat. Vrchnost nebo městský magistrát o tom však musely informovat cechovního komisaře. Tovaryš pak zůstal ve městě svého vyučení a byl povinen vykonat dvojnásobek práce než by musel na vandru. In: Tamtéž.

⁹⁰ Spisy cechu krejčovského, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 336, kt. 15, nefol.

tehdejší četné církevní svátky. Další úlevou od těžké a především časově náročné práce byl tzv. „sváteční“ čili „dobrý“ pondělek (v Německu nazýván též „modrý“ pondělek), kdy se nepracovalo mezi 15. a 16. hodinou odpolední. Tento zvyk se v pozdější době zakazoval. Chrudimským soukenickým tovaryšům se na konci 18. století⁹¹ zapovídalo „*bez díla pondělek slaviti, ani v jiném všedním dni zaháleti pod pokutou poloviční neb také dle povahy celé mzdy.*“⁹²

Tovaryši zaměstnaní u mistrů náleželi k tzv. „menšímu cechu“ neboli „menšímu“ pořádku a řídili se tzv. „menšími artikulemi“. Scházeli se v tovaryšských hospodách, mívali rovněž i vlastní pokladnici zvanou „**puška**“. Tovaryšská organizace se tedy příliš od té mistrovské nelišila. Byla zřízena ku prospěchu tovaryšů, kteří prostřednictvím vlastní organizace mohli s větší šancí na úspěch prosazovat vůči mistrům své požadavky. O většinu těchto pravomocí však později tovaryšská organizace přišla.⁹³

Tovaryši měli také různé povinnosti, například se museli postarat⁹⁴ o nemocné členy cechu⁹⁵, byli povinni řádně vystupovat na veřejnosti⁹⁶ - tzn. při všech cechovních shromážděních, v hospodě, při jarmarcích nebo doma u mistra.

Pravidla správného a čestného chování byla závazná pro všechny členy tovaryšstva. Pro osvěžení paměti se tovaryšské pořádky příležitostně četly. Pokud uznali cechovní mistři za nezbytné, bývala

⁹¹ Nejruznější omezení souvisela s vydáním generálního řemeslnického patentu v roce 1791 a následně i v roce 1739. Více viz: Ebelová, I.: *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001, s. 53-56.

⁹² Artikel VIII. In: *Generální cechovní artikule pro pořádek všech tovaryšů cechu soukenického opsané v Chrudimi roku 1797*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 5, kt. 11, nefol.

⁹³ Artikel XII. zakazoval chrudimským soukeníkům mít vlastní pečeť a oddělenou pokladnici. In: Tamtéž.

⁹⁴ Artikel XII. K zaopatření chudých a nemocných tovaryšů se vybírala určitá částka. Její výše se mohla lišit podle lidnatosti a významu města. Chrudim jakožto královské věnné město patřilo podle daného pramene mezi významnější místa, a proto se zde vybírala vyšší částka než v tzv. městech třetí a čtvrté třídy. K nejvýznamnějším městům v Českém království patřila Praha, Vratislav, Brno a Olomouc.

⁹⁵ Pokud ve městě onemocněl cizí tovaryš, který měl příbuzné, veškeré náklady (i v případě pohřbu) hradilo jeho příbuzenstvo.

⁹⁶ Artikel XI. a XIII. Tovaryšům bylo zakázáno pít alkohol v neděli a o svátcích, zpívat prisprostlé písničky, nadávat, klít, vyvolávat hádky, hrát různé hry na jarmarcích apod. In: *Generální cechovní artikule pro pořádek všech tovaryšů cechu soukenického opsané v Chrudimi roku 1797*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 5, kt. 11, nefol.

tato nařízení obnovována a znovu (i s novými stanovami) zapisována do cechovních knih.⁹⁷

Starší tovaryši byli voleni v přítomnosti cechmistrů i ostatních mistrů. Obvykle se k volbě dostavil zástupce městské rady (nejčastěji samotný rychtář). Nesměl chybět ani cechovní inspektor.

V první polovině 19. století využívali tovaryši možnosti navštěvovat nově zakládané řemeslnické školy. Zvýšený zájem o vzdělání a studium vysvětluje Jitka Lněničková: „Vyučení řemeslníci, kteří nějaký čas vandrovali po monarchii či mimo ni, měli zpravidla poměrně dobrou orientaci v politických problémech a dosti často se o politiku zajímali – četli noviny, diskutovali ve stolních společnostech apod.“⁹⁸

Po skončení vandru a získání zkušeností se mohli tovaryši ucházet o místo mistra daného cechu.⁹⁹

4.2.3. Přijetí mistra do cechu

Cechmistři rozhodovali o tom, koho mezi sebe přijmou, neboť členem cechu se nemohl stát každý. Přednost měli samozřejmě synové z mistrovských rodin či takoví, kteří se do rodiny mistra přiženili. Přistěhovalí řemeslníci se nacházeli v obtížnější situaci, jelikož museli častokrát čelit odporu cechovního zřízení, které nemělo zájem na svém rozšiřování. Každý další uchazeč o místo v cechu znamenal hospodářskou konkurenci pro stávající členy,¹⁰⁰ zejména pokud pak

⁹⁷ Roku 1652 obnovili tovaryšský pořádek chrudimští soukeníci. Staršími tovaryši se stali Václav Vizovský a Melichar Mladší, kteří měli nařízeno, aby šli ostatním tovaryšům příkladem. Dále se kladl důraz na to, aby se tovaryši scházeli každé čtyři neděle. Opětovně soukenický cech obnovil „k zvelebení...cechu“ svůj tovaryšský pořádek roku 1797 na naléhání staršího cechovního, který měl pocit, že tovaryšské artikule nejsou striktně dodržovány. In: *Pamětní registra cechovní založená (1607-1829)*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 12, kn. 3, kt.12, nefol.

⁹⁸ Lněničková, J.: *České země v době předbřeznové 1792-1848*, Praha 1999, s. 281.

⁹⁹ Tovyariši, kteří žádali o místo mistra, byli různého věku. Někteří zůstávali tovaryši do relativně vysokého věku. V soupisu z roku 1651 je uveden jednačtyřicetiletý kovářský tovaryš, který byl již ženatý. Ve stejném pramenu nalezneme údaj o ještě starším tovaryši. U ševce Daniela Menšíka pobýval tovaryš, který v roce 1651 oslavil 51. narozeniny. Více viz: *Soupis poddaných podle věry z roku 1651. Chrudimsko I.* (ed. L.Matušíková, A. Pazdzerová), Praha 2001.

¹⁰⁰ Tento jev nebyl typický pouze pro oblast habsburské monarchie. Např. augsburští tovaryši si roku 1564 stěžovali, že kvůli přistěhovalcům museli opustit práci a museli se ženami a dětmi trpět nouzí. Více viz: Rheinheimer, M.: *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti (1450-1850)*, Praha 2003, s. 26.

nabídka převyšovala poptávku. Neomezeným přijímáním do cechu se pro řemeslné mistry životní situace stávala tíživější, poněvadž v celkovém důsledku pro stejné množství zákazníků vyrábělo více řemeslníků a tím se úměrně snižoval výdělek pro jednotlivé výrobce.

Pokud byl cech svolný k přijetí nového člena z jiného města, musel uchazeč o mistrovské právo přijít z předchozího působiště tzv. s čistým štítem. Roku 1804 byl chrudimský cech zedníků a tesařů požádán cechem ve Světlé nad Sázavou, aby nepřijímali mezi sebe Jana Zemana z Bojiště, dokud se řádně neodhlásí.¹⁰¹

Vstupu do cechu byl přítomen člen městské rady, nejčastěji rychtář a všichni členové cechu. Uchazeč o místo v příslušném cechu musel v první řadě splnit několik zásadních podmínek:

a) víra

Před obdobím rekatolizace bylo povoleno kališnictví a novoutrakvismus,¹⁰² v době rekatolizace samozřejmě už jen katolické náboženství. Po vydání tolerančního patentu z roku 1781 nehrála otázka náboženské příslušnosti zdaleka tak významnou roli jako v předešlém období.

b) bezúhonnost

Cechovní řády postupovaly přísně proti provinilcům ve svých kruzích. Do cechu nesměl být přijat zloděj, lhář, muž propadlý hře v kostky či manžel nepoctivé ženy. Pokud se nějakého takového zločinu nebo prohřešku dopustil člen cechu, byl vyloučen. Rovněž velice přísně bylo posuzováno vystupování řemeslníků proti cechovním pořádkům, takové chování mohlo negativně ovlivnit i vstup do cechu.

c) prokázání výučního listu

Žádný řemeslník nemohl být přijat do cechu, pokud neprokázal, že se řádně vyučil. Rovněž se předpokládalo, že tovaryš – adept si odbyl svá tovaryšská léta.

¹⁰¹ Spisy cechu zednického, tesařského a kamenického, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 77, kt. 22A, nefol.

¹⁰² Chrudimští řezníci měli po husitských válkách ve svých artikulí klausuli, že cechovní mistr musí vyznávat „přijímání podobojí“. Při obnově řeznického cechu roku 1562 král Ferdinand I. nepřipustil, aby

d) manželství

Manželství bylo považováno za důkaz, že se muž usadil a bude si svého řemesla řádně hledět. Pokud řemeslník nevstoupil do manželského svazku, a přesto požádal o vstup do cechu, vyžádali si cechovní představitelé slib, že se musí do určité doby oženit a poté teprve může být přijat po vykonání všeho, co k přijímání za spoludruha náleží.

Roku 1676 Jan Růžička žádal, aby byl do koželužského cechu přijat jeho syn Václav, který v tu dobu nebyl ještě ženatý. To se však mistrům nelíbilo. Jan musel „rukoudáním“ slíbit, že do sv. Václava toho roku opatří synovi manželku. Teprve poté ho cechmistři rádi mezi sebe přijmou. Otec Jan se pravděpodobně po nevěstě pro svého syna poohlédl, neboť za zápisem je dovětek oznamující, že Václav Růžička byl do cechu přijat.¹⁰³

e) zaplacení vstupního poplatku

Před vstupem do cechu museli řemeslníci (zájemci o mistrovské právo) přispět voskem a určitým poplatkem do cechovní pokladny, která byla cechovním sdružením nazývána „**Matka pokladnice**“. Výše poplatku záležela na skutečnosti, zda žadatel o mistrovské právo byl či nebyl mistrovským synem. Mistrovští synci platili často poloviční vstupní poplatek. Za výhodami, ze kterých těžili mistrovští synci (poloviční výuční doba, snížená výše poplatků, snazší vstup do cechu apod.), lze tušit snahu po tom, aby se řemesla dědila z otce na syna. Můžeme se rovněž domnívat, že tato strategie zlegalizovaná cechovními artikulemi měla zároveň odradit uchazeče, kteří nepocházeli z řemeslnické rodiny. Úsilí o přenášení řemesla z otce na syna se však v některých případech minulo účinkem i v samotných řemeslnických rodinách. Představy rodičů, nebo spíše matek, se ne vždy slučovaly s představami cechovních mistrů. Například Alžběta

tam tato podmínka byla dána. Tzn. že do cechu mohli až do počátku rekatolizace vstupovat řemeslníci katolické i kališnické příslušnosti. Tyto artikuly se bohužel v chrudimském archivu nedochovaly.

¹⁰³ *Kniha mistrů cechu koželužského (1592 -1754)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č.217, kn. 1, kt. 18, fol. 8r.

Žaloudková si přála, aby její synové dali přednost vzdělání před řemeslem.¹⁰⁴

Výjimku nedostávali pouze mistrovští synové. Roku 1713 žádal o přijetí do pekařského cechu Pavel Danielovský. Jeho otčím Jan Zapský¹⁰⁵ byl pekařským mistrem a dožadoval se pro svého nevlastního syna práva mistrovského syna. Cech to „*bedlivě zvážil*.“ Jejich žádost však odmítl s tím, že Danielovského přijme, ale až poté, co zaplatí stejně jako každý tovaryš. Na přímluvu Zapského vlivných přátel i samotného pana rychtáře¹⁰⁶ se Danielovskému dostalo stejných práv jako mistrovskému synovi.¹⁰⁷

Cechovní řád také nařizoval, aby nově příchozí mistr zaplatil nákladnou svačinu pro všechny mistry.¹⁰⁸ Později se od této podmínky ustoupilo.

f) otázka české národnosti

Chrudimští řemeslníci seskupení do cechů mezi sebe nepřijímali žadatele jiné příslušnosti než české. Tato podmínka neplatí pro celou českou oblast, neboť města jako Praha, Brno či pohraniční města na rozdíl od ryze české Chrudimi obývala početná skupina cizinců, která se aktivně zapojovala do hospodářského života.

Splnění všech podmínek přesto nebylo zárukou, že žadatel uspěje. Překážkou se mohl stát tzv. **numerus clausus**, tedy omezený počet přijímaných mistrů do cechu. Musíme však vycházet z předpokladu, že každý cech měl numerus clausus stanoven jinak. Např. pekaři měli jistě počet členů vyšší než kožešníci, neboť uspokojovali početnější

¹⁰⁴ *Regesta městských knih, Liber memorabilium (1579-1662)*, SOkA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i. č. 137, kt. 13, nefol.

¹⁰⁵ Jan Zapský byl do pekařského cechu přijat roku 1687.

¹⁰⁶ Rodina Zapských (i Zábských) měla pravděpodobně úzké kontakty s radnicí. Zygmond Zábský působil jako chrudimský radní v letech 1661-1670. In: *Historia Chrudimská, ...* (ed. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005, s. 103-104.

¹⁰⁷ *Kniha cechu pekařského, mlynářského a perníkářského města Chrudimě s názvem Kniha pánův mistrův, založená 2.1.1670 (1670 - 1837)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 231, kn. 1, fol. 24v.

¹⁰⁸ Toto nařízení však nebylo pravidlem, o čemž svědčí zmínka ohledně přijímání nového mistra Jana Roubala do cechu pekařského a mlynářského roku 1693. Tehdy se cechovní společenstvo tázalo pana rychtáře Václava Ivana Píseckého, „*zdaliž za přijetí jednoho luda pánům mistrům nějaká diskretise dána*.“ Písecký souhlasil s doložením, „*proč by se něco takového za obmeškání v svých živnostech a*

skupinu zákazníků než specialisté kožešníci. Na druhou stranu však musela potravinářská řemesla mnohem více spoléhat na každodenní poptávku pravidelných zákazníků. Ostatní řemesla více pracovala na přímou zakázku, jejich výrobky víceméně nebyly omezovány dobou spotřeby.

Zásada omezeného počtu mistrů v jednom cechu platila zřejmě i v Chrudimi, alespoň tomu nasvědčují zápisy v cechovních knihách. Václav Hájek byl přijat do pekařského cechu až na potřetí.¹⁰⁹ O něco později, roku 1781, si na pekařský cech stěžoval František Hlaváček, kterému bylo slíbeno, že *„jak nejdřív při cechu nějaká proměna se stane, že by prázdné místo bylo, on první přijatý býti má.“*¹¹⁰ Cech podle Hlaváčka tuto úmluvu porušil, jelikož *„před ním Jann Sokol a Josef Wambera přijati jsou.“*¹¹¹ Cechmistři mu celou záležitost vysvětlili. Výše zmínění mistři, kteří Hlaváčka „předběhli“, sice vstoupili do cechu, ale nesměli řemeslo ještě nějakou dobu vykonávat. Cech udělal Hlaváčkovi stejnou nabídku. Hlaváček souhlasil a jeho přijetí do cechu již nic nebránilo. Je tedy otázkou, co z toho pro Hlaváčka plynulo. Stal se součástí cechu, ale k čemu si pomohl? Své řemeslo vykonávat nemohl. Považoval členství v cechu za jistotu, viděl v něm výhody? Předpokládejme, že členství pro něj znamenalo větší šance na to, aby si v budoucnu zařídil vlastní dílnu a mohl své řemeslo provozovat.

Vyskytují se výjimky, kdy cechmistři zcela nelpěli na splnění všech podmínek a uchazeče přijali. Požadovali však, aby vše dal do pořádku v určené časové lhůtě.

Cechovní společnost jen obtížně odpouštěla uchazečům o mistrovské právo jejich provinění vůči cechu. Žádost uchazeče bývala zamítnuta. Pomohla až přímluva vlivných přátel či samotného krajského úřadu. Cech se nechal obměkčit většinou až příslibem zaplacení pokuty.

práci spolu pánům cechovním od toho, kterýž za spoluluda se přijímá, učiniti se nemělo.“ Roubal cechu odvedl za to, že s ním mistři „ztrácí čas“, tři konve piva. In: Tamtéž, fol. 22r.

¹⁰⁹ Tamtéž, fol. 24v.

¹¹⁰ Tamtéž, fol. 26r.

¹¹¹ Tamtéž.

Žádný z mistrů nesměl užívat dvou řemesel. Mistři taktéž neradi viděli, když se do jejich cechu hlásil vyučenec jiného řemesla. Pokud se řemeslník rozhodl přestoupit z jednoho cechu do druhého, musel slíbit, že své předešlé řemeslo přestane okamžitě provozovat. Skutečně velkoryse se mistři zachovali v případě mladého Jindřicha Maršálka, který vstoupil do mlynářského cechu, ale své nové řemeslo nemohl ještě nějaký čas vykonávat, neboť jako zedník si v té chvíli vydělal více peněz. Určitou dobu mu to členové mlynářského cechu kvůli jeho nízkému věku trpěli.¹¹²

Pokud řemeslníci splnili všechny výše uvedené podmínky, čekala je většinou roční lhůta, ve které museli předvést odpovídající práci, již završovali tzv. **mistrovským kusem**.¹¹³ Záleželo pak na cechu, zda bude benevolentní k výkonům uchazeče a odpustí mu drobné chyby.¹¹⁴

Roku 1858 oznámila městská rada všem cechům ve městě, že mohou připustit k mistrovskému kusu nebo za mistra uznat jen toho, kdo má úřední povolení k samostatnému provozování řemesla.

Cechem určená pravidla mistr dodržoval i při opuštění cechu. Řemeslník musel řádně uvést závažné důvody, proč již nadále nemůže provozovat svou živnost. Cech pokládal skoro za urážku, když se některý z jeho mistrů odstěhoval do jiného města a tím opustil dosavadní cech. Takovému mistru byl v případě jeho návratu všemi možnými způsoby komplikován opětovný vstup do cechu. Cechmistři své konání odůvodnili tím, že se řídí zásadou stavovské cti. Ovšem byla to skutečně věc cti nebo zde spíše sehrála roli pýcha uražených cechmistrů?

4.3. Cechovní znaky a povinnosti

Vyšší stavy byly řemeslníkům vzorem i v dalších náležitostech. Především se jednalo o **vytvoření znaků** (cejchů) jednotlivých cechů,

¹¹² Tamtéž, fol. 27r.

¹¹³ Každý cech požadoval od adeptů na místo mistra zvládnutí zadaného úkolu, např. budoucí členové pekařského společenství pekli podle pokynů chleby apod.

jimiž pak zdobili svá privilegia, korouhve při průvodech, pohřební štíty apod. Tento znak obsahovala rovněž pečetidla či vývěsní štíty na domech, kde se cech scházel k poradám a sezením.

Jan Diviš ve své knize *Pražské cechy* zmiňuje pramen, který nám blíže přibližuje podobu cechovních korouhví. Tím pramenem jsou *Soběslavská práva*, sepsaná kolem 15. století. Obsahují informace o tom, jak jednotlivé cechovní praporce vypadaly. Vysvětlují, proč do dnešních dob řezníci užívají jako symbol svého řemesla lva¹¹⁵. Ne u všech cechovních znamení bychom museli dlouze přemýšlet o významu jejich znaku. Většina znaků na cechovních korouhvích čerpala náměty z pracovních nástrojů jednotlivých řemesel. Například krejčí měli na modré korouhvi vyobrazeny krejčířské a postřihačské nože.

Mezi cechovní povinnosti patřila účast řemeslníků na nejrůznějších městských slavnostech (např. korunovace nového českého krále, narození následníka trůnu či příjezd důležitého a významného královského úředníka¹¹⁶). Taktéž pohřbu řemeslného mistra se musel zúčastnit každý člen cechu bez rozdílu a bez odmluvy. Kdo se nedostavil na pohřeb, byl pokutován.

Mistři, tovaryši a uředníci starší patnácti let byli povinni dostavit se k ohni. Každý chrudimský cech měl přesně vymezené funkce.¹¹⁷ Zvláštní povinnost platila pro příslušníky kominického cechu. Kominík musel pročistit komín, který byl zachvácen ohněm. K tomu mu koželuzi narychlo připravili syrové kravské kůže. Přinášení hasičského náradí, lezení na střechy, případně strhávání hořících střech připadlo na členy cechů mlynářského, krupařského, řeznického a tesařského. Manipulace s městskou stříkačkou¹¹⁸ a další potřebné

¹¹⁴ Chrudimští soukeníci zaslali roku 1830 vyjádření o provedení mistrovského kusu Antonína Zajíčka, odpustili mu nepatrná pochybení a navrhli magistrátu přiznat Zajíčkovi právo soukenického mistra. In: *Spisy cechu soukenického, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789)*, i. č. 7, kt. 12, nefol.

¹¹⁵ Řezníci měli korouhev červené barvy, na jedné její straně byl vyobrazen bílý lev bez koruny o jednom ocasu, na druhé straně má být namalována mříž, jež na bránami visí a z obou stran jí seká ozbrojenec. Ptáme-li se na otázku, proč zrovna lev, co má společného s českými řezníky, a proč brána s ozbrojencem, dostaneme odpověď, že lva do znaku pražským řezníkům udělil sám český král Jan Lucemburský, jelikož mu pomohli při vjezdu do města (rozuměj do Prahy) tím, že rozsekali městskou bránu u sv. Františka. Více viz: Diviš, J.: *Pražské cechy*, Praha 1992.

¹¹⁶ Důležitými královskými úředníky byli podkomoří nebo hofrychtář, kteří vykonávali obnovu konšelů.

¹¹⁷ Florián, Č.: *Z dějin chrudimských koželuhů a perníkářů*, In: *Chrudimský kraj* 5, 1916, č. 28, s. 6.

¹¹⁸ Roku 1791 přispěli perníkáři na městskou stříkačku částkou 10 zl.

práce byly svěřeny zbylým městským cechům. Kontrolu nad cechy, zda měly v pořádku své hasičské nářadí, prováděl magistrát. Kromě toho cechovním společenstvím nařizoval, aby své členy seznamovaly s protipožárními instrukcemi.¹¹⁹ Magistrát rovněž káral příslušníky cechů, pokud se k požáru nedostavili.¹²⁰ Nejruznější protipožární předpisy měly nebezpečí ohně minimalizovat. Jednalo-li se o živnostenské provozovny, vztahovala se přísná opatření výslovně na pekárny a pivovary, poněvadž obě řemesla při výrobě potřebovala velké množství dřeva a pracovala s otevřeným ohněm. Tím se zvyšovalo nebezpečí požáru. „Červený kohout“ navštívil v průběhu staletí nemálo chrudimských domácností.¹²¹

Každý člen cechu se musel účastnit **cechovních schůzí**, které se konaly nepravidelně, většinou podle potřeby. Místem konání těchto shromáždění byla cechovní hospoda nebo dům jednoho z cechmistrů.¹²² Za nezdůvodněnou nepřítomnost se udělovaly tresty. Mluvení bylo povoleno jen cechmistrům. Na těchto schůzích se platilo do Matky pokladnice¹²³, která stála otevřená na stole po celou dobu konání. Představení cechu museli podávat vyúčtování, jak s vybranými penězi naložili.

Po vybrání příspěvků byly z pokladny vyňaty artikule, privilegia, nejruznější (a zřejmě i nejaktuálnější) nařízení a čteny celému shromáždění, pro osvěžení paměti.

Poté následovaly takové úkony jako přijímání nových členů, zapisování nových učeďníků a jejich propouštění po skončení učební doby. Po ukončení této agendy museli mistři řešit otázky týkající se nákupu surovin, cen zboží atd. Nakonec se projednávaly spory mezi mistry a vyhlašovaly se rozsudky. Například roku 1838 musel

¹¹⁹ Spisy cechu řemenářského, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č. 665, kt. 1, nefol.

¹²⁰ Spisy cechu koželužského, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č. 235, kt. 19, nefol.

¹²¹ V berní rule je zapsán velký počet chrudimských řemeslníků, kteří vyhořeli. Někteří i vícekrát.

¹²² V roce 1640 se shromáždění koželuhů konalo v cechovní hospodě, která byla součástí domu Jana Solnického (člena cechu). In: *Kniha mistrů cechu koželužského*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545 – 1879), i. č. 217, kn. 1, kt. 18, fol 3v.

¹²³ V Matce pokladnici cechy neuchovávaly jen peníze, cechovní artikule, pečete a registra, ale rovněž nejruznější atributy, které pro cech měly význam. Např. chrudimští koželuzi zde ukrývali přikrovy, brněnou košili, kord a oštěp.

krejčovský cech na žádost města Pardubic přešetřit, zda krejčí František Libický nepředražil práci pro přeloučský kostel a uvedený materiál skutečně vypotřeboval. Cechovní jednání končilo zavřením cechovní pokladnice.

Jednotlivé cechy zaměstnávaly i svého **písaře**, který zaznamenával výsledky schůzí, zapisoval důležité údaje o přijetí nového člena a další potřebné listiny. Náležela mu i správa cechovní pokladny.

4.4. Zánik cechů

Od 18. století začala státní moc čím dál zřetelněji zasahovat do cechovního zřízení. Od roku 1708 měla být všechna cechovní statuta potvrzována panovníkem. Roku 1731 vyšel v českých zemích tzv. **řemeslnický patent**, který nařizoval předložení všech cechovních statut panovníkovi. O osm let později byly vydány pro země rakouské monarchie **generální cechovní artikule**, podle nichž měla být upravena všechna cechovní nařízení. „*Jejich cílem a v konečném efektu i důsledkem bylo razantní omezení cechovních pravomocí a zlikvidování monopolního postavení cechů v řemeslné výrobě.*“¹²⁴ Nutno však podotknout, že prosazovaná unifikace všech cechovních organizací se plně nezdařila.

Ve druhé polovině 18. století cechy ztratily rovněž soudní pravomoci, nesměly samy udělovat mistrovské právo nebo omezovat jakýmkoliv způsobem počty mistrů a jejich tovaryšů. Přijímání učedníků měl od této chvíle na starosti stát. Také zaměstnávání tovaryšů bylo vázáno na všeobecně platné předpisy.

Městský magistrát stále více zasahoval do cechovních aktivit. Např. roku 1792 bylo chrudimským řezníkům předepsáno, že lůj smí prodávat jen chrudimským mydlářům a místním obyvatelům pro domácí potřebu.¹²⁵

Další důkazem proticechovní politiky se stal státem i šlechtou podporovaný rozvoj manufakturní výroby, která měla zmírnit

¹²⁴ Ebelová, I.: *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001, s. 53.

¹²⁵ Spisy cechu řeznického, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 6, kt. 24, nefol.

retardační vliv feudálního velkostatku a cechovních organizací na státní a městskou ekonomiku. Převážně agrární charakter českých zemí představoval hlavní příčinu neschopnosti řemeslné výroby konkurovat na celoevropských trzích.

Definitivní konec cechů je spojen s datem **20. prosince 1859**, kdy je cechovní zřízení úředně zrušeno a je zavedena svoboda živností. Poté, co byly cechy úředně zrušeny, vznikla v Chrudimi živnostenská společenstva, větší průmysloví podnikatelé se sdružovali v obchodních a živnostenských komorách. Do roku 1848 byla založena také řada dalších spolků a organizací s hospodářským zaměřením. Rozvoj průmyslu vedl k tomu, že chrudimský hospodářský život začal směřovat k velkovýrobě.

Až do 60. let 19.století přežilo ve městě z tradičních řemesel pouze soukenictví, koželužství, barvířství a jirchářství, ale i tyto obory brzy zlikvidovala konkurence ze strany továren. Příslušníci řady dalších řemeslných oborů se postupně přeměnili z výrobců na obchodníky či správkaře. Mnohdy jejich činnost úplně zanikla.

5. Řemeslná výroba a vývoj cechovního zřízení v Chrudimi

5.1. Řemeslná tradice v Chrudimi před vznikem cechovního zřízení, vývoj cechovního systému v Chrudimi

Řemeslo patřilo po dlouhou dobu k nejdůležitějším zdrojům obživy městských obyvatel. Živnosti byly založeny na individuální práci jednotlivých výrobců. Mistři tak svým výtvorům vdechovali osobitost, originalitu. Přes tento individualistický rys byla práce řemeslníků v jednotlivých regionech ovlivněna danými ekonomickými podmínkami, které určovaly její podobu a strukturu. Řemeslná výroba ztratila významné postavení a výlučnost s nástupem průmyslové strojní hromadné produkce.

Královské věnné město Chrudim je spojeno s řemeslnou a obchodní činností již od dávných dob. **Bedřich Mendl**, který věnoval pozornost zlomkům daňových register¹²⁶ z let 1399 a 1401, rozdělil poplatníky do šestnácti skupin bez rozdílu, zda jsou vlastníky domu či jen nájemníci. Do první skupiny patřili majitelé polností, domů a 11 sukenkraječů, kteří sukna pouze prodávali. Tedy neřemeslné obyvatelstvo. V dalších patnácti skupinách jsou uvedeni řemeslníci.¹²⁷ Z celkového počtu 620 zdaněných měšťanů je 548 řemeslníků, což znamená, že ve městě působilo 88% řemeslníků.¹²⁸ Josef Janáček, který také vycházel z údajů B. Mendla, předpokládal, že někteří řemeslníci provozovali z nejrůznějších důvodů své řemeslo jen občasné. Přesto považoval jejich počet ve srovnání s ostatními českými a moravskými městy¹²⁹

¹²⁶ Rejstřík daní a vydání při městě Chrudimi (1399) a A. D. 1401 postfestum s. Martini losunga cum censu percepta (1401).

¹²⁷ 40 sladovníků, 151 soukeníků, 8 bečvářů, 50 ševců, 33 pekařů, 41 řezníků, 10 kožišníků, 12 krejčů, 19 kramářů, 31 šenkýřů, 49 vozků, pláteníků, slanečnic a hokyň, 24 koláčníků a rybářů, 36 zahradníků a 5 mlynářů

¹²⁸ Mendl, B.: *Sociální krize a zápasy ve městech čtrnáctého věku*, Praha 1926.

¹²⁹ Pro srovnání: Ve 2. polovině 14. století a na počátku 15. století působilo v Brně 611 řemeslníků (58 %), v Českých Budějovicích 268 řemeslníků (47 %) a ve Znojmě, které bylo větším městem než Chrudim, dokonce jen kolem 80 řemeslníků (9 %). Více viz: Janáček, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963, s. 92-93.

„za účtyhodný“¹³⁰. Mezi živnostmi převažovala řemesla textilní a potravinářská. Podobně tomu bylo i v jiném textilním městě Vratislavi. Ve městech jako Tábor či Brno převládala řemesla zajišťující ošacení a obutí.¹³¹

Karel Kuča ve své knize *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (II. díl) uvádí, že před založením prvních cechovních organizací, v letech 1399-1402, žilo v Chrudimi 738 poplatníků, z nichž vykonávalo řemeslo 655 osob¹³². Zbytek z celkového počtu daňových poplatníků tvořili obyvatelé, kteří se neživilí řemeslnou výrobou.

Oba badatelé se rozcházejí nejen v číslech, ale i v jednotlivých řemeslech, která měla v Chrudimi v tomto období působit. Větší váhu mají samozřejmě záznamy B. Mendla. Na rozdíl od K. Kučy, který ve svém obsáhlém díle neuvádí použité prameny a údaje přejímá, B. Mendl čerpal z existujících pramenů¹³³.

Ve velkých městech Českého království spadaly počátky cechů do 14. století. Nejstarší cechovní statuta byla potvrzena na počátku 14. století v Praze.¹³⁴ V Chrudimi se tak stalo o něco později. První chrudimský cech – řeznický – vznikl prokazatelně v polovině 15. století. Mezi nejstarší cechy ve městě dále patřil cech soukeníků, krejčí¹³⁵ či spojený cech pekařů a mlynářů.¹³⁶ Počet cechovních společenství rychle narůstal. Na konci 15. století je v Chrudimi evidováno již 15 cechů. Stejný počet cechů mělo východočeské královské město Čáslav. Méně cechů než v Chrudimi působilo

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ Roubic, A.: *Hospodářské a sociální poměry v Chrudimi do konce XV. století*. Olomouc 1956, s. 74.

¹³² 157 soukeníků, 18 kroječů suken, 61 ševců, 56 řezníků, 49 pekařů, 43 sladovníků, 43 výčepníků, 39 zahradníků, 28 koláčníků, 28 rybářů, 24 krejčích, 12 kožešníků, 10 bečvářů, 8 perníkářů, 5 jirchářů, 5 kolářů, 5 kovářů, 5 mlynářů, 5 pivovarníků, 5 valchářů, 4 vozataji 3 čeští, 3 mečíři, 3 nožíři, 3 obstaravatelé, 3 tkalci, 3 zlatníci, 2 hrnčíři, 2 lazebníci, 2 provazníci, 2 šňůraři, 2 vinaři, 2 vrátní, 2 zlatníci, 1 hřebenář, 1 konvář, 1 kotlář, 1 lučištník, 1 mltec, 1 moukař, 1 pastýř, 1 sklenář, 1 slanečník, 1 šrotář, 1 tesař, 1 truhlář a 1 zvonář. In: Kuča, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, II. díl, Praha 1997, s. 480.

¹³³ Rejstřík daní a vydání při městě Chrudimi (1399) a A. D. 1401 postfestum s. Martini losunga cum censu percepta (1401)

¹³⁴ Prvními řemeslníci, kteří se seskupili v cechu, byli pražští krejčí roku 1318. Následovali je zlatníci.

Více viz: Winter, Z.: *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991, s. 218.

¹³⁵ Magistrát města Chrudimi stvrdil artikule cechu krejčovského na žádost cechovních starších Jana Straky a Jana Litomyšlského v roce 1594.

v královských městech Kolíně, Kouřimi a ve Dvoře Králové. V sousedních Pardubicích, poddanském městě, byly položeny počátky cechovní organizace až na počátku 16. století za Viléma z Pernštejna.

Po třicetileté válce došlo k poklesu obyvatelstva a s ním i řemeslníků. Pokud budeme vycházet ze soupisu chrudimských měšťanů, který byl proveden v polovině 17. století, zjistíme, že z 1856 osob se řemeslu věnovaly zhruba dvě stovky osob. Z toho 15% osob věnujících se výrobě bylo uvedeno jako „podruh“. Berní rula z roku 1654 uvádí v Chrudimi 162 řemeslníků.¹³⁷ Tato skutečnost koresponduje s celkovým poválečným stavem města.

V polovině 18. století působilo v Chrudimi 141 řemeslník¹³⁸ ve 22 ceších¹³⁹ a ve 2. polovině 19. století existovalo ve městě již na třicet cechů.¹⁴⁰

Během staletí se pochopitelně skladba řemeslníků měnila. Některá řemesla se specializovala a vytvořila nové cechovní organizace. Existence jednotlivých cechů a počet jejich členů vždy úzce souvisela s potřebami obyvatel daného města.

**Tabulka č. 1 - Struktura řemeslnictva v Chrudimi
v 15. a 17. století**

řemeslníci	v letech 1399 -1402	v letech 1654-1663
apatykáři	-	1
barvíři pláten	-	4
bečváři	8	-
bednáři	-	1

¹³⁶ Artikule pro tovaryše cechu mlynářského a pekařského se vydaly se schválením purkmistra a rady města Chrudimě v roce 1582.

¹³⁷ J. Novotný uvádí 168 řemeslníků. In: Novotný, J.: *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654 - 1757*, Praha 1929, s. 13.

¹³⁸ Relativně nízký počet řemeslníků může souviset jednak s tím, že se řemeslům věnovala řada dalších osob nezaznamenaných berním katastrem (podruzi, nájemníci), jednak tím, že Chrudim v této době patřila spíše k agrárním městům a velký počet osob se živil zemědělskou produkcí.

¹³⁹ Florián, Č. *Z dějin chrudimských koželuhů a perníkářů*, In: Chrudimský kraj 5, 1916, č. 22., s. 4.

¹⁴⁰ Chrudimské cechy v 2. polovině 19. století: řeznický, krejčovský, pekařský, mlynářský a krupařský, novoševcovský, mydlářský, zámečnický a bednářský, truhlářský, punčochářský, tkalcovský, kloboučnický, kovářský a kolářský, soukenický a krojářský, barvířský, perníkářský, zednický a kamenický a tesařský, pivovarnický, uzdařský a řemenářský, kožešnický, jirchářský, koželužský a vinařský.

felčáři	-	1
formani	v jedné skupině vozkové, pláteníci, slanečnice a hokyně 49	2
hrnčíři	-	2
jircháři	-	1
kameníci	-	1
klempíř	-	1
kloboučníci	-	4
koláčníci a rybáři	24	1 ¹⁴¹
koláři	-	3
kopáči	-	1
kováři	v ulici kovářské 39 řemeslníků ¹⁴²	9
koželuzi	-	7
kožešníci	10	2
kramáři	19	2
krejčí	12	7
krupaři	-	9
lazebníci	-	2
malíři	-	1
mečíři	-	1
mlynáři	5	3
mydláři	-	5
nožíři	-	1
pekaři	33	17
perníkáři	-	5
postřihači	-	1
provazníci	-	1
punčocháři	-	2
řezníci	41	13
sedláři	-	1
sladovníci	40	2
soukeníci	151	9

¹⁴¹ Uveden 1 koláčník, rybáři se v seznamu řemeslníků z této doby neuvádí. O tři roky dříve je uveden v soupisu poddaných rybníkář Jan Jeblak. In: *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko I*, (ed. L. Matušková, A. Pazderová), Praha 2001, s. 144.

¹⁴² Takové množství kovářů se nezdá příliš pravděpodobné. Zřejmě v ulici kovářské spolu s kováři provozovali svou živnost taková řemesla jako koláři, jircháři, nožíři, mečíři, češři a další. Nabízí se i domněnka, že tu skutečně pracoval velký počet kovářů, neboť výše uvedená řemesla se v této době v Chrudimi nemusela ještě specializovat.

šenkýři	31	-
ševci	50	12
šmejdiři	-	5
tesař	-	4
tkalci	-	8 tkalců + 1 mezulánik
tkaničkáři	-	1
truhlář	-	2
uzdaři	-	1
zahradníci	36	-
zámečníci	-	1
zedníci	-	3
zlatníci	-	1
Celkem	548	162

Z výše uvedené tabulky lze vysledovat několik skutečností:

Počet řemeslníků působících v Chrudimi ve 2. polovině 17. století nedosáhl ani jedné třetiny počtu výrobců na počátku 15. století. V 17. století se naproti tomu objevují řemesla, která B. Mendl nezmínil. Například chrudimští mečíři, nožíři a jiná kovodělná řemesla zapsána nejsou. B. Mendl však uvedl, že v ulici kovářské žije 39 řemeslníků. Uvážíme-li, že se jedná poměrně o vysoký počet kovářů na jedno město, byť královské, nemůžeme tedy s jistotou říci, že zde skutečně prováděli své řemeslo pouze oni. Mohli zde klidně mít svou živnost „kovářští“ specialisté. To by znamenalo, že tato řemesla v Chrudimi již existovala a v 17. století nebyla nikterak nová.

Výskyt jednotlivých živností závisel na aktuálních potřebách daného období. Například soukeníci v polovině 17. století nedosahovali ani 10 % z původních 151 živnostníků. Velký počet soukeníků a 11 kroječů suken v 15. století byl schopen zhotovit nesporně větší množství látky, než kolik činila spotřeba místního obyvatelstva. To je jasný doklad toho, že chrudimské sukno bylo určeno pro širší trh než místní. O dvě staletí později je nadmíru jasné,

že devět soukeníků by stěží dokázalo uspokojit potřeby dálkového obchodu.¹⁴³

Můžeme tedy bezpečně poukázat na důvod tohoto jevu: snížení poptávky po chrudimském suknu. Další příčinou poklesu počtu soukeníků by mohlo být narušení dálkového obchodu v průběhu třicetileté války. Došlo také ke specializaci řemesla, z řad soukeníků se oddělila taková řemesla jako barvíři pláten, tkalci či postřihači.

Nedostatečný odbyt výrobků měl jistě za následek zánik řemesla bečvářského. Berní rula se rovněž nezmiňuje o zahradnících či šenkýřích. Zatímco ve 14. století se zahradníci při korporativním dělení živností považovali za samostatný obor, v polovině 17. století jsou pojmem „zahradník“ myšleni majitelé zahrad. Řemeslníci nežili jen z prodeje svého zboží, řada z nich vlastnila za městem zahradu, chovali drobné zvířectvo apod.

Výskyt šenkýřů v Chrudimi je prokazatelný, ovšem nejsou již vedeni jako řemeslníci. Právo vařit pivo se od středověku až do roku 1869 vztahovalo na zhruba 110 měšťanů ve vnitřním městě. V omezené míře tuto výsadu obdržely rovněž domy na předměstích.¹⁴⁴ Právo šenku tedy měla řada měšťanů, mezi nimi i řemeslníci – např. ti, kteří provozovali cechovní hospodu. Právo nalévat pivo a kořalku se stávalo pro řemeslníky jednou z možností přivýdělku.¹⁴⁵ Tak tomu bylo jistě i v případě pekaře Leopolda Šandery, kterému okresní úřad vydal povolení v roce 1855.¹⁴⁶ Na toto privilegium doplatil cech sladovníků, pro které výroba piva byla jediným zdrojem obživy. Ještě na počátku 15. století patřili sladovníci se svými 40 členy k nejbohatším chrudimským cechům. V polovině 17. století jsou známi pouze dva zástupci tohoto řemesla.¹⁴⁷ Celkové postavení chrudimských sladovníků také ztěžovala konkurence v podobě šlechty, která v okolí města zakládala své pivovary a krčmy.

¹⁴³ Města, která se sukrem obchodovala v polovině 17. století měla zhruba tolik soukeníků, kolik jich působilo v Chrudimi ve 14. století. Např. v Broumově z celkového počtu 176 řemeslníků bylo 151 soukeníků. Více viz: Novotný, J.: *Zdanění českých měst podle katastru z r. 1654-1757*, Praha 1929, s.13.

¹⁴⁴ Měšťané žijící na předměstí si mohli vařit pivo dvakrát až třikrát do roka (v době půstu, žní a adventu) v městském pivovaru. In: Klaus, A.: *O chrudimských právozárečných měšťanech*, Chrudim 1907, s. 1.

¹⁴⁵ Šenkování nebylo považováno za řemeslo.

¹⁴⁶ Spisy cechu pekařského, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 251, kt. 1, nefol.

5.2. Diferenciace jednotlivých chrudimských cechů

Podle typu řemesla se lišila úroveň vzdělání, majetku, míra společenského uznání i vlastního sebevědomí. Jednotlivá řemesla si udržovala povědomí o vlastní výlučnosti a zachovávala různé speciální rituály.¹⁴⁸

Vybrané chrudimské cechy jsou seřazeny dle posloupnosti řemesel uvedené v katastru z roku 1757.

5.2.1. Řeznický cech

Prvním cechem, který se ve městě ustavil, byl **cech řezníků**. Stalo se tak roku 1455 po příkladu plzeňských a českobudějovických řezníků.¹⁴⁹ Podruhé byla privilegia řeznického cechu potvrzena v roce 1526.

Jen o několik let později stálo v Chrudimi již 36 řeznických krámů¹⁵⁰. Původně byly tyto **masné krámy** ze dřeva, avšak kvůli nebezpečí požáru, z estetických¹⁵¹ a hygienických důvodů jim chrudimská obec nabídla opuštěné obchody (kotce) po soukenících.¹⁵² Řezníkům odpadl plat z krámů mimo sirotčího a zádušního. Tyto masné krámy byly z právního hlediska v podílovém spoluvlastnictví jednotlivých řezníků. Jak dlouho byly řeznické kotce v provozu nelze jednoznačně říci. Jiří Charvát uvádí, že v pozemkové knize z roku 1886 se dochoval zápis, který už mluví pouze o „zbořeništi masných

¹⁴⁷ Daniel Mydlář a Jiřík Beran.

¹⁴⁸ Více viz: Lněničková, J.: *České země v době předbřeznové 1792-1848*, Praha 1999, s. 279-291.

¹⁴⁹ Chrudimské cechy, SOkA Chrudim.

¹⁵⁰ Třicet šest krámů zídkami ohražených, dvěma a okenicemi, na nichž se maso prodává, vraty odolnými po zavírání z obojí strany krámů. In: *Regesta městských knih*, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i. č. 137, kt. 13, nefol.

¹⁵¹ „Z ujití ohyzdy“. Tamtéž.

¹⁵² K dohodě došlo v roce 1586, ve které se obec zavázala, že řezníkům postaví nové kamenné krámy na místě, kde stávaly soukenické kotce. Řezníci si vynutili, že v těchto krámech musí být místo pro 36 řezníků a dále, že kotce budou klenuté a podsklepené. Sklepy měly sloužit k uchovávání neprodaného masa. Řezníci přidali městu na stavbu 36 kop míšeňských. Roku 1589 došlo k dalším stavebním úpravám. Tehdy obec souhlasila s návrhem, že opatří kotce klenbou. Řezníci se na zlepšení svých krámů podíleli opět finančním příspěvkem ve výši 100 kop míšeňských. In: Charvát, J.: *Zmizelá Chrudim, Chrudimské kotce, masné krámy a chlebné lavice*, Chrudimské vlastivědné listy 2, 1993, č. 5, s.5.

krámů“. Policejní instrukce pro řezníky (1798-1799) ¹⁵³ potvrdily, že řezníci směli dobytek porážet pouze v prostorách k tomu určených - na jatkách. Za každý poražený kus odváděli řezníci poplatek do městské pokladny.

Chrudimský řeznický cech využíval výsadního postavení mezi ostatními řemesly, ať už se jednalo o přední místo v průvodech, na trzích ¹⁵⁴ či přední místo v městské radě. Když došlo po I. stavovském odboji roku 1547 k potrestání měst, cechy existovaly nadále, ale bez privilegií. Byli to právě řezníci, kteří v Chrudimi dosáhli jako první královského znovupotvrzení svých privilegií. ¹⁵⁵ Jejich významné postavení dotváří rovněž fakt, že v kostele sv. Kateřiny ¹⁵⁶ je na zdi vyobrazení řeznického cechu. Dalším důkazem výlučnosti chrudimských řezníků je zmínka v chrudimské městské knize Liber transactionum. ¹⁵⁷ Uvádí událost z roku 1657, kdy Anna Slivková prominula Kateřině, manželce Samuela Šebastianidesa, „hanlivá a nařklivá slova v krámech řeznických jakožto místě výsadním“. ¹⁵⁸

V Ceregettiho pamětech je zajímavá zmínka o zrušení chrudimského řeznického a tkalcovského cechu datovaná do roku 1784. ¹⁵⁹ Jde o projev josefínských reforem, které se snažily o omezení působnosti tradičních cechovních struktur a poukazovaly na neefektivnost cechů, které již jen s obtížemi zajišťovaly obživu pro všechny své členy. Autor kroniky se vyjadřuje o zásahu do cechovního zařízení velmi pohoršeně, především hořekuje nad důsledkem zrušení řeznického cechu. „...kde potom velký nedostatek v mase trpět sme museli; pročez potom maso následouně platilo, hovězí 1 lb. za 8, vepřoví 9, telecí 7, skopoví 9, což eště z milosti k dostání bylo.“ ¹⁶⁰

¹⁵³ Spisy cechu řeznického, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 10, kt. 24, nefol..

¹⁵⁴ Roku 1793 vydal chrudimský magistrát rozhodnutí o tržním pořádku, z něhož vyplývá, že přednostní tržní právo mají chrudimští řezníci.

¹⁵⁵ Chrudimští řezníci dosáhli obnovení svých privilegií v roce 1561.

¹⁵⁶ Kromě řezníků mají svůj cechovní znak v kostele sv. Kateřiny (na svornících a na klenbě) pekaři, postřihovači, tesaři, soukeníci a nožíři. Tyto cechy se podílely na přestavbě kostela v 16. století.

¹⁵⁷ Městská kniha obsahující nejruznější smlouvy z let 1608 – 1710.

¹⁵⁸ Regesta k městským knihám, Liber transactionum, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i.č. 135, kt. 10, nefol.

¹⁵⁹ V roce 1783 byly některé cechy zcela zrušeny. Více viz: Lněničková, J.: České země v době předbřeznové 1792-1848, Praha 1999, s. 193.

¹⁶⁰ Historia chrudimská...(ed. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005, s. 150 - 151.

Můžeme se jen dohadovat, proč tomu tak bylo. Po zrušení cechu mohli konkurence neschopní řemeslníci odpadnout, snížením počtu obchodníků by se vysvětlil nedostatek masa. Pokud se tak skutečně stalo, zůstali ve městě pouze schopnější řezníci, kteří okamžitě využili situace a po společné domluvě nasadili vyšší ceny. Předepsaná výše cen masa padla spolu s cechem. Konzervativní zástupci v městské radě nemohli přijmout tyto změny s pochopením, protože šlo o kroky namířené proti jejich zájmům.

Nabízí se otázka, zda v tomto případě státní snaha probudit ve městě konkurenční prostředí nebyla kontraproduktivní, neboť podle jednotné ceny masa se domníváme, že řezníci spolu i nadále spolupracovali. Navíc měli tu výhodu oproti ostatním městským cechům, že už je nesvazovala nejružnější cechovní omezení a nařízení.

Zrušení řeznického cechu nebylo v této době ještě definitivní, neboť dochované listy po roce 1784 jsou adresované opět řeznickému cechu. Například roku 1791 vydává chrudimský magistrát nařízení,¹⁶¹ ve kterém stojí, že chrudimský řeznický cech smí prodávat lůj jen chrudimským mydlářům a domácím obyvatelům pro domácí potřebu.

5.2.2. Cech mlynářů, pekařů, perníkářů, koláčníků a krupařů

Spojeným cechem v Chrudimi byli mlynáři a pekaři a dočasně do tohoto sdruženého cechu patřili také perníkáři a krupaři. Mezi mistry docházelo k četným neshodám, především pak mezi pekaři a mlynáři. Pekaři si stěžovali, že je mlynáři šidí. Tyto spory došly tak daleko, že již v roce 1598 chtěli pekaři vytvořit samostatný cech. Tehdy se purkmistrovi a městské radě podařilo obě znesvářené strany usmířit a vydali jim nové artikule, v nichž stálo, že v čele cechu budou čtyři cechmistři - dva pekařští a dva mlynářští. Neshody však neustaly.¹⁶² Nakonec se roku 1720 pekaři odloučili a mlynáři se spojili s krupaři.

¹⁶¹ Spisy cechu řeznického, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 6, 8, kt. 24, nefol.

¹⁶² Roku 1666 si podal žádost o vstup do cechu pekařského, mlynářského a perníkářského Daniel Radiměřský, jenž „...před některým časem, nemajíce žádné podané příčiny mnohé nepřítelosti pánům

Pekaři své výrobky prodávali v tzv. **chlebných lavicích**. Po třicetileté válce byly pekařské krámy postaveny na velmi výhodném místě, na náměstí před domem Gregorovským¹⁶³ hned vedle radnice. Stály zde ještě v první polovině 18. století, jak to vyplývá ze zápisu z října 1736. Jejich existenci pisař vysvětluje tím, že lepší místo pro ně nalezeno nebylo.¹⁶⁴

O perníkářích v Chrudimi bylo slyšet od 16. století, kdy působili v jenom cechu s výše zmíněnými pekaři a mlynáři. Perníkáři se také odpojili a vytvořili krajský cech.

Jak už bylo uvedeno, z některých řemesel se oddělili specialisté. Pekařskými specialisty byli koláčníci, ale v 16. a 17. století došlo natolik k jejich útlumu, až z Chrudimi toto řemeslo zmizelo. Ve starších dobách směli být ve městě pouze dva koláčníci, museli být však zaregistrovaní u mlynářského a pekařského cechu.

5.2.3. Tkalcovský cech

V tereziánském katastru je toto řemeslo uvedeno na předních místech, jiný pramen však uvádí, že chrudimští tkalci zpravidla uzavírali nejrůznější průvody v rámci městských oslav. Tato skutečnost naznačovala postavení uvedené cechovní organizace v hierarchii městských cechů v Chrudimi. Nelze však obecně říci, že žádný z tkalců nemohl dosáhnout významnější pozice, například v městské radě. V každém cechu se našli jednotlivci schopnější a ambicióznější. Důkazem budiž tkadlec Ambrož Pušman, který je jako

starším působil...“ O co šlo? Daniel Radiměřský se již před svým vstupem do cechu snažil, aby se cech mlynářský oddělil od pekařů a perníkářů. Zřejmě měl pocit, že si jednotlivá řemesla povedou lépe než v rámci společného cechu. To pány starší velice rozzlobilo. Nakonec se však rozhodli, že Daniela do cechu na přimluvu jeho přátel přijmou, ale „...pokud by on Daniel Radiměřský, podle své zvyklosti někdy něco podobného se dočinil a jak na poctivého člověka cechovního náleží, k pánům starším a všem spolu pánům bratřím i jiným lidem podle obecného se nechoval, po jednom neb druhém napomenutí se nelepšil..., má ze společnosti cechovní vyloučen býti...“ In: *Kniha cechu pekařského, mlynářského a perníkářského města Chrudimě s názvem Kniha pánův mistrův, založená 2.1.1670 (1670 - 1837)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č. 231, kn.1, fol. 29v.

¹⁶³ Dům Gregorovský, severní strana náměstí, čp. 136, vedle staré radnice.

¹⁶⁴ Slejška, I.: *...z historie města Chrudimě*, Chrudim 1998, s. 63.

jeden z osmnácti čestných sousedů přizván k obnově chrudimského magistrátu v roce 1788.¹⁶⁵

V druhé polovině patřili chrudimští tkalci k početnějším řemeslům ve městě. V rámci celého kraje měli dokonce nejsilnější zastoupení. Z celkového počtu 1 938 řemeslníků, kteří v kraji působili, bylo 496 tkalců.¹⁶⁶

5.2.4. Soukenický cech

Chrudimská sukna patřila v době před třicetiletou válkou k důležitému vývoznímu artiklu. V dobách prosperity exportovali chrudimští soukeníci převážně na polský trh – do Poznaně. Kromě Chrudimských sem dováželi své sukno řemeslníci z Litomyšle, Vysokého Mýta či Rychnova nad Kněžnou.¹⁶⁷ V první polovině 16. století byla Chrudim součástí překupnického obchodu Pražanů s vlnou a českým sukem. Chrudim patřila jak mezi střediska soukenické produkce zásobovaná vlnou od pražských překupníků,¹⁶⁸ tak i mezi centra výroby, odkud Pražané skupovali sukno.¹⁶⁹

Chrudimská sukna byla známá i u královského dvora.¹⁷⁰ Soukeníci však měli často potíže s konkurencí v podobě **kroječů sukna**, jimiž byli zpravidla Židé. Není proto divu, že se soukeníci dovolávali svých práv u samotného panovníka. Dočkali se. Kromě nich nesměl sukna na jarmarku nikdo další prodávat, zvláště pak ne židovský obchodník.¹⁷¹

¹⁶⁵ *Historia Chrudimská*, ... (ed. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005, s. 153.

¹⁶⁶ Novotný, J.: *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654-1757*, Praha 1929, s. 80.

¹⁶⁷ Janáček, J.: *Přehled vývoje řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963, s. 73.

¹⁶⁸ Sem kromě Chrudimi patřila města Benešov, Čáslav, Hradec Králové, Jindřichův Hradec, Ledeč, Litomyšl, Pardubice, Rychnov nad Kněžnou, Vysoké Mýto a Polička. Více viz: Tamtéž.

¹⁶⁹ Patřila sem města jako Žatec, Rychnov nad Kněžnou, Vysoké Mýto, Broumov, Plzeň, České Budějovice, Jindřichův Hradec, Litomyšl, Žlutice, Písek či Soběslav. Více viz: Tamtéž.

¹⁷⁰ O známosti chrudimského sukna u královského dvora svědčí nařízení Karla IV. z roku 1352, ve kterém přikazuje chrudimskému rychtáři a městským radním, aby dohlédli na práci soukeníků. Sukna musela být stejné délky a měla mít správnou váhu. Dalším důkazem o znalosti chrudimských suken je dotaz arciknížete Ferdinanda z ledna 1565, kolik by mohlo být posláno černého sukna na pohřeb císaře Ferdinanda I.

¹⁷¹ Soukeníci poukazovali na privilegia soukeníků Starého Města pražského z roku 1660. V SOkA Chrudim se dochoval vidimus této listiny z roku 1661. Privilegia cechu soukenického, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 2, nefol.

Dále nesměl nikdo jiný skupovat vlnu ve dvorech a vesnicích.¹⁷² Se soukeníky byli původně v jednom cechu chrudimští **kloboučníci**, kteří si ustavili samostatnou cechovní organizaci v roce 1650.

V 18. a 19. století mohli chrudimští soukeníci na svou dávnou slávu pouze vzpomínat. Pamětní kniha¹⁷³ tohoto cechu z let 1607-1829 svými záznamy napovídá, že soukenické řemeslo v Chrudimi upadalo. Soukeníci vykazovali ve srovnání jinými chrudimskými cechy nepatrné příjmy. Příčinou se stala neschopnost chrudimských suken konkurovat lepší kvalitě cizích suken,¹⁷⁴ které zákazníkům nabízeli chrudimští kupci. S lepšími sukny se měšťané seznamovali rovněž na výročních trzích. Zatímco ve středověku a na počátku raného novověku se stala nízká cena devízou chrudimských suken, jež patřila svou jakostí do druhé kategorie, v pozdější době tato strategie úspěch neslavila, neboť za relativně nízkou cenu byla k dostání výrazně kvalitnější sukna.

Po třicetileté válce nastavil stát pro textilní řemesla velmi nepříznivou obchodní politiku, a to především pro výrobky určené na export. Za cizí sukna se platilo dovozní clo nižší než za česká sukna clo vývozní. Vývoz se stal krajně nevýhodným. Dalším krokem, který výrazně napomohl pádu chrudimského sukna, se stalo zvyšování cen a současně i růst překupnictví surovin.¹⁷⁵ Náklady se neustále zvyšovaly. Chrudimští soukeníci byli odkázáni pouze na místní trh, ale ani ten jim nedokázal zajistit obstojnou obživu. Později se stát snažil textilní řemesla podporovat, ale pro chrudimské sukno tyto výhody již určeny nebyly. Mezi zvýhodňovaná města s textilní výrobou patřil Broumov, Liberec, Jindřichův Hradec či Rychnov nad Kněžnou.¹⁷⁶

5.2.5. Koželužský cech

¹⁷² V roce 1545 dal Ferdinand I. soukeníkům privilegium pobrat vlnu překupníkům. Privilegia cechu soukenického, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 1, nefol.

¹⁷³ *Pamětní registra cechovní založená (1607-1829)*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 12, kn. 3, kt. 12, nefol.

¹⁷⁴ Anglická, francouzská a nizozemská sukna, italské a nizozemské luxusní plátno apod.

¹⁷⁵ Bělina, P.: *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha 1985, s. 12.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 62.

Krajským cechem byl chrudimský cech koželuhů, jejichž cechovní knihy patří k nejstarším pramenům o cechovníctví v Chrudimi. Koželuzi měli časté spory s jinými řemeslníky, nejvíce pak se ševci a rezníky. Čeho se spory týkaly? Kupování a vydělávání kůží. Jistě se jim ulevilo, když mohli roku 1649 převzít od pražských koželuhů privilegia¹⁷⁷ vydaná císařem Ferdinandem III., ve kterých stálo, aby tomu, kdo se řemeslu koželužskému nevyučil a do cechu nevstoupil a řemeslo neprovozoval, byly kůže okamžitě odebrány a navíc aby tomuto „fušerovi“ byla udělena pokuta.

V druhé polovině 19. století existuje už jen městský koželužský cech v Chrudimi, krajský cech zanikl.

5.2.6. Řemenářský cech

Největším z krajských cechů byl cech řemenářů. Patřili sem všichni řemenáři Chrudimského kraje¹⁷⁸. Jeho sídlem se stala Chrudim, kde se projednávaly všechny cechovní záležitosti. Zde byla rovněž umístěna cechovní pokladnice a vedeny veškeré cechovní spisy a knihy. Chrudim byla sice sídelním městem cechu, nejvíce řemenářů působilo v Lanškrouně.

5.2.7. Cech zámečnicků, bednářů, pilníků, cvočkářů a kominíků

Zvláštním cechem ve skupině krajských cechů byl cechovní řád zámečnický. Až do roku 1785 tvořili zámečníci společný cech s bednáři. Tehdy stát vydal nařízení o spolcích řemeslníků pracujících s kovy. Toto nařízení rušilo všechny dosavadní spolky, cechy a zřízení a stanovilo, že mistři využívající při své práci kovy a oheň se budou

¹⁷⁷ Privilegium Ferdinanda III. z 10. 9. 1649 vydané v Obersdorfu o trestech, kterými mají být stíháni fušeři řemesla koželužského, vydáno jako odměna za věrnost při nedávném obležení, uloženo v SOKA Chrudim.

¹⁷⁸ Řemenářský krajský cech: Chrudim, Lanškroun, Čáslav, Litomyšl, Pardubice, Hrochův Týnec, Polička, Skuteč, Heřmanův Městec, Vysoké Mýto, Dašice, Ústí nad Orlicí, Choceň, Chrast, Přelouč, Týnec nad Labem, Holice, Sezemice, Štěnec, Jeníkov, Žamberk, Chroustovice, Radim, Rosice, Dobřenice a Česká Třebová.

napříště sdružovat v pozměněných sdruženích podle nových pravidel. Vedle chrudimských zámečníků v nově vytvořeném spolku (cechu) zaujímali své místo pilníkáři, cvočkaři a kominíci.

5.2.8. Ostatní cechy

V Chrudimi kromě výše uvedených cechů působila i další cechovní společenství **provazníků, krejčí, ševců, jirchářů, kožešníků, barvířů, mandlířů, mydlářů, svíčníků, punčochářů, stávkařů, zedníků, tesařů, kameníků, pasířů, hodinářů, hřebenařů, kovářů, kolářů, nožířů, kloboučníků, truhlářů a klenotníků.** ¹⁷⁹

¹⁷⁹ Zvláštní skupinu tvořilo tzv. Krajské chirurgické grémium. Sídlo této organizace bylo v Chrudimi, řídily se odsud záležitosti týkající se Chrudimského kraje. Ovšem v důležitých věcech rozhodovala Praha, lze tedy říci, že do určité míry se jednalo o cech zemský.

6. Cechy na Chrudimsku

Chrudim a vesnice patřící k Chrudimi nebyly jediným místem řemesel. V bývalém Chrudimském okrese, konkrétně v obcích a městech ¹⁸⁰ v nejbližším okolí, existovaly nejrůznější cechovní organizace. Zjistíme, že převážně zemědělsky zaměřený venkov nebyl hospodářsky ani řemeslně izolován.

Počet cechovních společenstev byl v jednotlivých obcích různý. Pokud bychom podle počtu cechů měli odvozovat úspěšnost jednotlivého města či jednotlivé vesnice, můžeme podle písemných dokumentů říci, že městem, kde se řemeslníkům dařilo, byl Heřmanův Městec. Početné zastoupení měli rovněž řemeslníci provozující svou živnost v Chrastí.

Můžeme pak ale s určitostí tvrdit, že místo, kde počet řemesel nedosáhl většího množství, bylo nevhodné pro provozování řemesla? Zjednodušeně ano. Kvantum řemesel skutečně souviselo s mírou hospodářského života jednotlivé obce. Ovšem musíme brát v potaz skutečnost, jak individuální cechy uchovávaly své písemnosti. Reálný stav dochovaných písemností neodpovídá vždy skutečnému počtu existujících cechů na konkrétním místě.

V některých obcích nebyly nalezeny žádné stopy po stávajících cechovních organizacích, ačkoliv bylo zjištěno, že v nich byli někteří řemeslníci natrvalo usazeni. Proč tomu tak bylo? Řemeslníci se jednoduše stali členy cechovních organizací sousedních obcí. Ale ani v obcích, kde různé cechy existovaly, nebyli všichni řemeslníci příslušníky cechovních organizací svého bydliště. Existovaly zde jednak tzv. krajské cechy, jednak tzv. smíšené (sdružené) cechy – „rajcechy“. Příkladem takového sdruženého cechu, kde byla zastoupena nesourodá řemesla, je smíšený cech v Heřmanově Městci,

¹⁸⁰ Heřmanův Městec, Hlinsko, Hrochův Týnec, Chrast, Luže, Proseč, Ronov, Seč, Skuteč a Trhová Kamenice. Jedinými listinami sem přistupuje ještě Rychmburk a Žumberk.

který podle artikulů z roku 1752 utvořili sklenáři, truhláři, zámečníci, mankaři,¹⁸¹ hodináři a ručnickáři.

Pokud zmiňujeme zvláštnosti řemesel v chrudimském okolí, nelze opominout skutečnost, že na Chrudimsku existoval zvláštní cech řemeslníků, kteří dělali pažby k ručnicím. Byli nazýváni **šiftaři** či **lůžkaři**¹⁸². Charakteristika tohoto cechu říká, že jde o řemeslo na rozhraní mezi ručnickáři a řezbáři.

Vývoj výroby jednotlivých řemesel vedl k tomu, že v rámci cechů velmi často probíhaly procesy integrace a dezintegrace. Ve Skutči máme zase příklad toho, jak během vývoje řemesla dochází k dělbě práce a tím i ke vzniku nových cechů. Existovaly zde tři tkalcovské cechy: cech tkalcovský omezený na tkaní látek, cech vlnotkalcovský a konečně cech mezulánický, sdružující řemeslníky vyrábějící zvláštní druh látky, tzv. mezulán.¹⁸³ Tento druh výroby byl rozšířen i v jiných obcích Chrudimska, zvláště v Chrastí.

Naskýtá se otázka, zda vztahy mezi cechy chrudimskými a mimochrudimskými byly či nebyly korektní. Výrazné rozpory nejsou v pramenech zaznamenány. Poměr jednoho řemesla a živnosti k druhým býval pravidelně dobrý. Neshody, pokud nějaké nastaly, plynuly spíše z porušování pravidel během trhů, nežádoucí konkurence apod. Např. roku 1795 musel nejmenovaný řemenář z Hlinska¹⁸⁴ slíbit v přítomnosti cechmistrů a chrudimského purkmistra, že nebude chrudimským řemenářům zasahovat do řemesla. Pokud by slib porušil, musel by svůj výrobek odevzdat.¹⁸⁵

Celkově můžeme usuzovat, že činnost jednotlivých cechů na Chrudimsku měla nesporně velký vliv na hospodářský, sociální a kulturní život v jednotlivé obci či městě.

¹⁸¹ Cech cankařů, výrobců koňských udidel, se v našich zemích objevoval velice zřídka. Zikmund Winter uvádí, že zná pouze dva případy. Více viz: Winter, Z.: *Řemeslnictvo a živnostenstvo XVI. věku v Čechách (1526 - 1620)*, Praha 1906.

¹⁸² Šiftaři (lůžkaři) později opět splynuli s ručnickáři.

¹⁸³ Mezulán je polovlněná hrubá látka z příze a vlny.

¹⁸⁴ Spisy cechu řemenářského, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 624, kt. 1, nefol.

¹⁸⁵ Tamtéž.

7. Vzájemné vztahy mezi řemeslnými korporacemi a městskou radou

Města se formovala na základě svých zvláštních hospodářských podmínek. Specifičnost zaměstnání obyvatel předurčovala společenské vztahy a jejich hierarchizaci uvnitř města.¹⁸⁶

Nejvýše stáli majitelé domů či bohatí podnikatelé (obchodníci). Nejnižší pak stáli chudí řemeslníci a drobní obchodníci, kteří pracovali sami nebo s jedním tovaryšem či učněm, nižší úředníci nebo učitelé nižších škol.¹⁸⁷ Na samém okraji městské pospolitosti stála skupina obyvatel složená ze závislých výrobců, nejrůznějších služebníků, žebráků apod.¹⁸⁸

Nejpočetnější skupinou měšťanů byla střední vrstva, dynamický element každého města. Sem patřili převážně řemeslníctví mistři s několika tovaryši a učni či majitelé větších obchodů. „*Jejich nižší hospodářská schopnost a aktivita se odrazily i v lokálním a cechovním zřízení, kterým se tato vrstva realizovala a kterým směřovala k účasti na vládě ve městě*“¹⁸⁹. V. Bůžek a P. Král tvrdí, že cechovní společenství tvořila páteř, kolem níž se z beztvaré masy lidí žijících ve městech vytvořila městská obec.¹⁹⁰

Městská rada byla zpočátku volena již zmíněným městským patriciátem, tzn. skupinou lidí, která po několik generací náležela k politické, hospodářské a správní špičce městské společnosti. Záhy patriciát však nahradili odstupující radní, kteří si sami zvolili své zástupce. Volba konšelů měla svá pravidla.¹⁹¹ Konšelem se mohl stát jen ten měšťan, který ve městě trvale sídlil určitou dobu, vlastnil v něm nemovitost, nepatřil mezi příslušníky tzv. nečestných řemesel

¹⁸⁶ Hoffmann, K.: *České město ve středověku*, Praha 1990, s. 54.

¹⁸⁷ Lněničková, J.: *České země v době předbřeznové 1792-1848*, Praha 1999, s. 255.

¹⁸⁸ Lidé, kteří nebyli držiteli poplatného majetku (berní jednotka), byli nazýváni neosedlými.

¹⁸⁹ Janák, J.- Hledíková, Z.: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, s. 238.

¹⁹⁰ Bůžek, V. – Král, P.: *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s.34.

¹⁹¹ Třebaže byli konšelé voleni z řad měšťanstva, vztah mezi nimi a městskou obcí bychom nenazývali harmonickým, neboť mnozí radní nežili právě příkladným způsobem. Mezi měšťany a městskou radou panoval několikrát napjatý vztah, který vyvrcholil různými roztržkami – nejčastější příčinou sporů byla nespokojenost s městským hospodařením. Těm, kteří se opovážili roznášet o úředních osobách jakékoliv nařčení (a to i případy, že obvinění byla pravdivá) a jakkoliv práci radních kritizovat, hrozily tresty. Nejzávažnější se stala hrozba zbavení městského práva a vyobcování z města. Nespokojenci měli možnost stěžovat si u vyšších instancí, které celou věc prošetřily.

apod. Jednotlivá města si mohla klást individuální podmínky pro přijetí do městské rady. Počet konšelů závisel na velikosti města. Chrudim „zaměstnávala“ dvanáct konšelů. Vždy jeden z konšelů stál v čele rady – primas¹⁹² a v tomto předsednictví se radní střídali. Primasovi připadla správa městského hospodářství. Kromě konšelů se na správě města podíleli obecní starší.

Velká sláva provázela „renovaci rathauze“. Tato událost byla dost finančně náročná. Pro představu, kolik „obnovení radnice“ stálo, uvádíme příklad: v únoru 1700 činila útrata za hostinu 154 zl. a 54 kr.¹⁹³ Cechovní společenstva se na renovaci městské rady podílela finančně, alespoň to vyplývá ze záznamu knihy cechu koželužského, kde cechovní písař „renovaci rathauze“¹⁹⁴ uvádí v položce výdajů. Není tu ovšem uvedena konkrétní částka, kterou musel cech vynaložit.

Po třicetileté válce opět vzrostl silně vliv panovníka uvnitř všech královských měst.¹⁹⁵ Zástupcem panovníka ve městě se stal královský rychtář, který pravidelně zasedal v městské radě. Rychtář také dohlížel na všechnu administrativní činnost a městské hospodářství v zájmu panovníka.¹⁹⁶

Ke kompetenci radních patřilo řízení veškerého městského života v nejširším slova smyslu. Mezi důležité pravomoci městské rady náleželo právo přijímat měšťany, podílet se na výkonu veřejné a policejní správy, v neposlední řadě sem patřilo řízení městského hospodářství (především řemesel a organizace trhů), důchodů a rovněž soudnictví. Rychtář, purkmistr a městští radní rovněž pomáhali řešit spory jednotlivých měšťanů, a dokonce i cechovní neshody. Pokud na to již cechmistrů nestačilo, požádali městskou radu o pomoc. Již výše zmínění chrudimští koželuzi roku 1693 vinili jistého Jakuba Svobodu, koželuha, že porušoval cechovní artikule a nedodržel slib, že vše

¹⁹² Též první purkmistr, primátor.

¹⁹³ *Pamětní kniha rudá (1628)*, SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim I. díl (1372-1787/1839), i. č. 333, kn. 125, fol. 67r.

¹⁹⁴ *Knihy mistrů cechu koželužského (1592 - 1754)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č.217, fol.4r.

¹⁹⁵ Panovník upevnil svou moc ve městech po potlačení povstání roku 1547.

¹⁹⁶ Podkomoří dozíral na soudnictví, městskou a policejní správu. Dále mu také příslušel dozor nad hospodářstvím. Písemně potvrzoval městské rady.

napraví. „... *níc se o to nestaral, jen takovými slovy je odbýval...*“¹⁹⁷ Proto ho žalovali před městskou radou. Očekávali, že chrudimští konšelé zasáhnou a viníka donutí k poslušnosti.

Městská správa věnovala též pozornost rozvoji řemesel. Na městské radě závisela zásadním způsobem úprava řemeslnické činnosti ve městě. Nešlo o nic menšího než o povolování řemesel ve městě i o dohled nad nimi, kontrole podléhala především jakost zboží a výrobků.¹⁹⁸ Rada také určovala způsob a personální zajištění nejrozličnějšího dohledu na trzích na správné ceny, míry a váhy. Chrudimský magistrát vyhlásil v září 1793 nový tržní pořádek,¹⁹⁹ v němž se podle dvorského dekretu z 15. července téhož roku potvrdila dřívější cechovní přednost řezníků.

Na chodu města v roli pánů radních se měli možnost podílet i bohatší řemeslníci a obchodníci. Nešlo jistě o roli zanedbatelnou. Radnice²⁰⁰ byla vždy v českých městech výsadním domem. Mezi povinnosti obyvatel města patřilo projevovat radním úctu. Šlo o pokračující trend sociální disciplinace obyvatel. Tuto skutečnost dokládá nařízení z 13. srpna 1715, kdy byl chrudimským primasem Václav Baltazar Petržilka.²⁰¹ „...*všickni jednoho každého města a obce osedlí i neosedlí obyvatelé znajíce jaké práce, péče, starosti a bedlivosti ano i nebezpečenství snášeti musejí vrchnosti i přísazní lidé a za takové práce ... žádné hodné mzdy ani záplaty nepoužívají a neočekávají, odkudž také na ně měšťanstvo a sousedy ta povinnost se vztahuje, aby oni jim ve všem poslušni byli, je v počestnosti měli, a*

¹⁹⁷ *Kniha mistrů cechu koželužského (1592 - 1754)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č.217, kn. 2, fol. 12v.

¹⁹⁸ Zpočátku byli dokonce mistři jednotlivých řemesel vybíráni samotnou radou. Rovněž řemeslnické pořádky ustanovovali páni radní. Po založení cechů přešly tyto pravomoci nad mistry řemesla do rukou samotných cechmistrů.

¹⁹⁹ Spis umístěný v SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy.

²⁰⁰ Ve středověkých nově vznikajících městech v německých zemích souvisel vznik radnic často s cechovním domem. Jediný cech nebo několik cechů společně tam měly prodejní místnosti a měšťané se tam také shromažďovali ke slavnostním příležitostem, k hodům a veselí. V českých zemích v některých městech radnice souvisela s kupeckým domem anebo z něj vznikla. Kupecký dům měl však u nás jiný ráz než německé cechovní domy. Sloužil cizím kupcům, často souvisel s právem povinného skladu zboží cizími kupci a cechy se na jeho vzniku a provozu nepodílely. Radnice se honosila hospodářskými výsadami (daňové úlevy, spojení s masnými krámy a krémou, vlastnictví svobodných lánů v obvodu města). V radnici byly umístěny také spolehlivé prostředky k ověření měr a vah (zazděný loket, vzory dutých měr,...). Více viz: Diviš, J.: *Pražské cechy*, Praha 1992.

k nim se uctivě chovali a sobě jich jakožto otcův svých vážili...“²⁰² Radní za svou práci nedostávali pravidelný plat. Spíše se jednalo o jednorázové finanční nebo naturální odměny, např. dostali soudek piva nebo mohli koupit laciněji obilí. Kvůli práci v městské radě řemeslníci svou živnost neopouštěli, neboť potřebovali pravidelný příjem, aby uživilí své rodiny.

Budeme-li vycházet ze seznamů radních z let 1661-1769, které pořídil Josef Ceregetti²⁰³ ve svých pamětech,²⁰⁴ a budeme-li tyto údaje považovat za důvěryhodné, pak například zjistíme, že roku 1661 bylo mezi konšely pět řemeslníků. V seznamu starších obecních objevíme hned šest členů chrudimských cechů. V roce 1670 práci městských radních vykonávalo pět řemeslníků, stejný počet konšelů z řad řemeslníků napočítáme i v roce 1680. Na základě zjištěných skutečností, dojdeme k závěru, že ani ve 2. polovině 17. století nebyl narušen běžný model skladby městské rady. Poměr mezi neřemeslníky a řemeslníky zůstal stejný.

Funkce městského radního nebyla dědičná, ač by se tak mohlo zdát při pročítání záznamů uvádějících jednotlivá jména. Například pekařská rodina Petržilků²⁰⁵ byla v městské radě silně zastoupená po mnoho let. Tato skutečnost ukazuje, že o obsazování městských rad ve městech rozhodovaly více než osobní kvality příbuzenské svazky. Také zde mohl hrát značnou roli tlak rodin, jejichž mužští příslušníci zasedali v městské radě, na pokračovatele této tradice, aby dodrželi určitý model kariéry.

Někteří radní či starší obecní ve své funkci vydrželi velmi dlouho. Před třicetiletou válkou, konkrétně v polovině 15. století, se například soukeník Václav Bříško zúčastnil zasedání městské rady v letech

²⁰¹ Václav Baltazar Petržilka pocházel z chrudimské pekařské rodiny. V rodinné tradici nepokračoval, studoval na univerzitě a stal se krajským fyzikem filozofie a medicíny.

²⁰² *Roztržky mezi městskou radou a obcí chrudimskou*, SOkA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i.č.94, kt. 4, fol.Iv.

²⁰³ Editoři jeho knihy varují před nepřesností, s jakou byla jména radních zapsána. Je tedy nutné s pracovat s zjištěnými fakty velmi opatrně a výsledky považovat za „přibližné“.

²⁰⁴ *Historia Chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých*, (ed. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005, s. 99 - 111.

²⁰⁵ Bernard Petržilka, Jan Petržilka, Jiří Petržilka, Samuel Petržilka, Václav Petržilka.

1441-1457.²⁰⁶ Nejinak tomu bylo v 17. století. Ku příkladu Bernarda Petržilku poprvé Ceregetti zmiňuje coby radního roku 1748 a jeho jméno se znovu objevuje při obnovení městské rady v letech 1753, 1760, 1764 a 1769.

Všeobecně lze říci, že konšelem či starším obecním se mohl stát spíše majetnější řemeslník, ať už náležel ke kterémukoliv cechu.²⁰⁷ Tuto domněnku potvrzuje i výpis z berní ruly města Chrudimí z roku 1654. Následující tabulka obsahuje údaje o majetku řemeslníků, kteří působili v městských radách v letech 1661 a 1670. Někteří z nich, například soukeník Jan Mydlář, řezník Jan Dvořský či barvíř pláten Jakub Ignatius Škultét, patřili k nejbohatším chrudimským obyvatelům.

Tabulka č. 2 - Seznam řemeslníků působících v chrudimské městské radě v letech 1661 a 1670

jméno	řemeslo	nemovitost	role		dobytek				potahy
			strych	větel	krávy	jalovice	ovce	svině	
Blatnický Daniel	mydlář	--	21	--	1	--	3	--	--
Cvetler Jan	uzdař	dvůr Markocinsovský	29	2	3	--	--	--	--
Dvořský Jan	řezník	dvůr na předměstí, místo Mlýnářovský	85	--	4	--	108	--	7
Frýd Kryštof	krejčí	--	--	--	2	--	--	--	--
Hok Václav	mydlář	zahrada, místo Vlachovský	--	--	--	--	--	--	--
Chramosta Samuel	meččíř	--	--	--	2	1	--	--	--
Juliš Pavel	mydlář	--	23	--	2	--	--	--	--

²⁰⁶ Roubic, A.: *Hospodářské a sociální poměry v Chrudimí do konce XV. století*. Olomouc 1956, s. 61-63.

²⁰⁷ Výjimku tvořili mlýnáři, kteří, ač paradoxně patřili k bohatším řemeslníkům, neměli v městské radě nikterak časté zastoupení.

Kunát Matěj	perníkář	chalupa	6	--	2	4	--	--	3
Mydlář Jan	soukeník	domy Mandlovský a Bukovský + 2 dvory na předměstí	142	--	11	--	138	30	7
Obrman Brykcus	jirchář	chalupa	1	2	1	--	--	--	--
Ondráček Matěj	řezník	zahrada, dvorek na předměstí	--	--	1	--	--	--	--
Petržilka Jan	pekař	(vyhořel)	--	--	--	--	--	--	--
Petržilka Samuel	pekař	místa Milnišovský a Strahovský	19	--	4	2	25	--	--
Rothanzl Pavel	barvíř pláten	na předměstí chalupy, při nich barvířnu	24	--	2	--	25	2	--
Škultet Jakub Ignatius	barvíř pláten	dvory na předměstí: Vrýchovský, Beranovský, Zmrzlíkovský	66	--	2	--	13	9	4
Tomášek Samuel	krejčí	místo Nazonovský	--	--	2	--	--	--	--

A. Roubic²⁰⁸, věnující se hospodářským a sociálním poměrům v Chrudimi do konce 15. století, zjistil, že ve 2. polovině 14. století patřili mezi nejváženější členy městské rady soukeníci, následování řezníky a pekaři. Tato řemesla najdeme zastoupená i na seznamu výběrčích daní.²⁰⁹

Poměr řemesel zastoupených v radě nezůstával neměnný, ale vyvíjel se. Postupem doby se do funkcí konšelů měli stále větší šanci dostat zástupci cechů, které dříve stály na nižším stupni společenského

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ Přestože není seznam úplný, nalezneme zde 7 soukeníků, 2 pekaře a 1 řezníka. In: Tamtéž.

žebříčku.²¹⁰ Podíváme-li se na údaje uvedené v tabulce, zjistíme, že na sklonku 17. století měli soukeníci, před třicetiletou válkou zřejmě nejvíce prosperující cech, v radě pouze jednoho reprezentanta. Tento trend pravděpodobně úzce souvisel s úpadkem daného řemesla.

Dalším faktorem ovlivňujícím podobu správního úřadu byla skutečnost, že se často v rámci méně úspěšných cechů našli ambicióznější jedinci, kteří se vlastním úsilím a někdy i bezcharakterním jednáním dostali až do čela města. Příkladem za všechny je Jan Máj, původně člen nikterak významného mečířského cechu, který se vypracoval až na královského rychtáře a nejbohatšího člověka ve městě.²¹¹

Otázkou však zůstává, jakým způsobem se výjimečné postavení těchto řemeslníků – radních projevilo v případě cechovních záležitostí. Zda mohli prostřednictvím svých pravomocí výrazněji zasahovat ve prospěch cechovních organizací. Měli radní z řad řemeslnictva pro cechy takový význam?

Kladná odpověď nás napadá při pročítání cechovních spisů či zápisů v cechovních knihách, které cechy adresovaly městskému úřadu. Cechy prostřednictvím svých cechmistrů předstupovaly před konšely ve chvíli, kdy potřebovaly povolení k vytvoření cechu či k jeho transformaci. Dále byly cechy v úzkém kontaktu se zástupci městského úřadu v případě přijímání učedníků a mistrů do cechu. Cechy také často posílaly listy s prosbami, aby jim byly poskytnuty výhodné podmínky pro prodej na trzích. Nejvíce se žádalo o dobré umístění prodejního stánku. Například chrudimští řemenáři dostali od magistrátu povolení postavit si stánky o koňských trzích podél radnice.²¹² Na radnici rovněž přicházely stížnosti řemeslnických mistrů, které upozorňovaly na židovskou konkurenci. Vedení města jim zpravidla vyhovělo „...učiněním záповědi prodaje Židovstvu...“²¹³

²¹⁰ Například ševci (na přelomu 14. a 15. století zasedali v městské radě 4 zástupci tohoto řemesla) či postřiháči.

²¹¹ Viz příloha č.4: Jan Máj, příběh jedné kariéry.

²¹² Spisy cechu řemenářského, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 693, kt. 1, nefol.

²¹³ Cechovní počty kožešnického cechu v Chrudimi, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 12, kn. 1., nefol.

Pokud se přeci jen některým cechům zdálo, že na radnici nejsou spravedlivě zastoupena všechna řemesla, měly možnost zaslat svou žádost k vyšším (nezainteresovaným) instancím, například ke krajskému úřadu nebo přímo k pražskému královskému úřadu. Chrudimští kožešníci se mohli roku 1752 radovat z úspěchu, neboť *„Jest prodávání při slávě král. úřadu pražskému, v příčině obdržení předních míst při jarmarcích vejkladu našeho řemesla, což také šťastně se obdrželo...“*²¹⁴

Vyšlo-li město vstříc cechům ve zmíněných požadavcích, mělo z toho nějaký prospěch? Na první pohled se zdá, že nikoliv, neboť v těchto případech stály na předním místě sobecké zájmy cechovních organizací. Radní z řad řemeslnictva dohlíželi vesměs na záležitosti, které se jich bezprostředně dotýkaly. Nicméně musíme mít neustále na zřeteli, že prostřednictvím cechů provádělo vedení města dohled nad tím, aby nedocházelo k poškozování zákazníků. Zvláště důsledná kontrola probíhala u potravinářských řemesel, na nichž záviselo zásobování většiny obyvatel. A to jistě nebylo málo.

Od počátku 18. století státní moc stupňovala své zásahy do vnitřní správy jednotlivých měst. Reforma poukazovala na nedostatečnost a především neefektivnost městské správy v podobě, v níž od roku 1547 téměř nezměněná přežívala. *„Její středověké formy ... byly podrženy stoupajícimu a modernizujícímu se dozoru státu, přežily se a nebyly už schopny zabezpečit stoupající nároky státu, tím méně prosperitu měst.“*²¹⁵

Dosud dvanáctičlenné rady byly roku 1751 zredukovány na osmičlenné. Změny se netýkaly pouze počtu členů. Předepsanou podmínkou pro členství v radě a držení jakékoliv důležité funkce v městské správě bylo absolvování některých univerzitních přednášek na pražské univerzitě. Novinkou se stal i stálý plat určený radním. V úřadě purkmistra se nadále směli střídát pouze čtyři konšelé. Redukce se týkala i počtu měšťanů působících na pozici starších.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Janák, J. - Hledíková, Z.: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, s. 255.

Dozorem nad dodržováním státních nařízení, nad kontribucí²¹⁶ a nad trhovou a cechovní policejní správou byli pověřeni krajští hejtmani, kteří přebrali tyto funkce od královských rychtářů.²¹⁷

Hlavním cílem celé reformy městské správy provedené v letech 1786-1787 mělo být zapojení měst do jednotné státní soustavy byrokratických úřadů, jež byly centrálně řízeny z Vídně. Tehdy definitivně skončila svou existenci původní podoba městských rad. Noví radní byli na svá místa rovněž voleni, ale pouze z osob, které odpovídaly představám gubernia a apelačního soudu. Důležitou podmínkou pro zvolení do městské rady se stalo složení zkoušek u apelačního soudu.²¹⁸

Jak se tato promítla reforma do řad chrudimského řemeslnictva? O tomto zavedení regulovaného magistrátu roku 1788 v Chrudimi se zmiňuje písař,²¹⁹ který od 1773 pokračoval v zápiscích Josefa Ceregettiho.²²⁰ Mluví o události jako o neštěstí.²²¹ Tímto způsobem ovšem reagoval muž, který byl potomkem městského radního a který s otcovými spolupracovníky z radnice udržoval úzké kontakty. Radní z řad řemeslnictva se přirozeně bránili proti rozmachu elity,²²² složené z „necechovní“, zpravidla univerzitně vzdělané inteligence.

Nicméně se z dobového záznamu zmíněného písaře dozvídáme důležitou informaci. Mezi osmnácti, *jenž se volenci jmenovali*“²²³ objevujeme čtrnáct řemeslníků.²²⁴ Znamená to tedy, že řemeslníci byli natolik váženými měšťany, že jim byla svěřena důvěra? Samotný písař

²¹⁶ Přímá daň užívaná k vojenským účelům a pozemková daň

²¹⁷ Funkce královského rychtáře byla zrušena roku 1783.

²¹⁸ Úředníci dosazovaní státem se však stejně jako jejich předchůdci nevyvarovali chyb a přestupků. Roku 1848 musel město tajně opustit purkmistr Václav Skopec, který proslul úplatkařením. In: Kobetič, P. – Pavlík, T. - Šulc, I.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s.124.

²¹⁹ Editori Ceregettiho knihy uvádějí jako nejpravděpodobnějšího pokračovatele Ceregettiho záznamů písaře Josefa Horrea, zetě radního Karla Chocenského. Josef Horreus je uveden i jako písař Generálních cechovních artikulů určených tovaryšům soukenického cechu z roku 1797.

²²⁰ Autor kroniky *Historia Chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých*.

²²¹ Viz příloha č. 2: Zavedení regulovaného magistrátu v Chrudimi v 80. letech 18. století.

²²² V. Bůžek a P. Král časově zařazují tento jev proměny městské samosprávy na přelom 16. a 17. století. V Chrudimi se výrazně projevil až v souvislosti s reformou v 18.století.

²²³ *Historia Chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých*, (ed. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005, s. 152 .

²²⁴ Tkadlec Ambroš Pušman, mydláři Franc Štěpánek a Jan (Johan) Juliš, řezníci Vencel Chlebeček a Vencel Všečeka, pekař Josef Sokol, rukavičkář a kalhotář Jan (Johann) Bělecký, koželuzi Štěpán a Vencel Šrámkovi a Josef Rada, uzdáři Michal a Jan Cvetlerovi, barvíř Franc Šatal a švec Augustin Krátký.

je zve „na své cti zachovalých sousedů.“²²⁵ Pravdivěji však zní vysvětlení, že řemeslnictvo tvořilo početnou vrstvu městského obyvatelstva, a jelikož dosud mnozí řemeslníci stáli v čele města, byli vyzváni k volbě nových radních. Tři reprezentanti (všichni tři byli opět řemeslníci) z těchto volitelů měli vybrat purkmistra a dva radní. Z osmnácti „voličů“ se do nové městské rady dostal pouze jediný, a to mydlář Jan Juliš, který zde zastával funkci sekretáře.

Co to však v konečném znění znamená? Můžeme se domnívat, že řemeslní mistři tímto krokem ztratili možnost přímo spolurozhodovat o městských záležitostech? Ne tak docela. Řemeslníci stále tvořili početnou vrstvu městského obyvatelstva a ani chrudimský magistrát nemohl jejich požadavky zcela ignorovat. Tuto domněnku potvrzuje skutečnost, že ani po roce 1787, kdy se skladba městské rady pozměnila, cechy neustaly ve svých žádostech a stížnostech směřovaných k vedení města. A magistrát rozhodl v řadě těchto případů ve prospěch řemeslných korporací.

Shrňme-li zjištěné skutečnosti, můžeme konstatovat, že se cechy prostřednictvím svých zástupců v městské radě snažily podílet na vedení města a ovlivňovat jednání městské rady. Řemeslníci tak prostřednictvím městské samosprávy rozhodovali o věcech, na nichž jim skutečně záleželo. Přirozeně tak došlo k propojení hospodářských, sociálních a mocenských zájmů. Cechy se však spíše snažily uspokojit své sobecké zájmy, rozkvět města jako celku je příliš nezajímal. Šlo jim především o zajištění monopolu na řemeslo, vyřazení konkurence a v obecném smyslu o zajištění takové politiky, jež by jim vyhovovala.

Moc spolurozhodovat o životě ve městě však nepatřila všem, ale pouze užší skupině, zpravidla nejmajetnějšími řemeslníkům. Jednání některých z nich navíc naznačovalo, že než o užitek celého řemesla se zajímali pouze o vlastní prospěch.

Smysl cechovního úsilí mít v městské radě svého zástupce a podílet se tak na vedení města zmizel spolu s cechy.

²²⁵ *Historia Chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých*, (ed. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005, s. 152.

8. Městské a cechovní hospodářství

8.1. Městské a cechovní hospodářství po třicetileté válce

Po třicetileté válce se městské hospodářství jen pozvolna zotavovalo z následků mnohaletého konfliktu. Obecní hospodářství v celém českém státě bylo ochromeno a nastal celkový nedostatek financí, např. na veřejné investice. Po válce byly na města uvalovány vysoké daně. Berní kvóta pro každou obec byla vyjádřena v počtu berních jednotek – „osedlých.“ Osedlost se v polovině 17. století určovala podle množství polí, dále podle toho vaří-li se ve městě pivo, podle výnosu jednotlivých řemesel, podle příležitosti k výdělku a celkového hospodářského stavu posuzovaného města. V královských městech se navíc každý měšťan považoval za dva osedlé. Podle těchto indicií byla pro Chrudim vypočítány berní kvóta 200 osedlých.²²⁶

V dalších letech se ukázalo, že byla města těmito odhady přespříliš přetížena. Pro nemožnost placení daní opustilo své domy 30 chrudimských sousedů. V roce 1663 byla osedlost snížena o 20 osedlých, o pět let později o 43½ osedlých. Nicméně ještě v roce 1663 trpěla Chrudim vysokými dluhy.²²⁷ Dluhy Chrudimi dosahovaly částky 14 206 kop grošů.²²⁸ V roce 1683 se osedlost snížila dokonce o 52 ⁵/₁₆ osedlých. Celkově berní zatížení města v tomto roce činilo 87 ¹/₄ osedlých.²²⁹ To znamená, že se daň vypočítaná pro Chrudim snížila o více než polovinu.

Podle berní ruly z roku 1654 převažovali v Chrudimi zahradníci (65,6% z celkového počtu měšťanů), což znamenalo, že se Chrudim řadila mezi města, kde obyvatelům zajišťovala obživu především řemesla a obchod. To však nevypovídá nic o tom, že by se zde řemeslu dařilo. Spíše tu měl řemeslný živel převahu.²³⁰

²²⁶ Novotný, J.: *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654-1757*, Praha 1929, s. 3-6.

²²⁷ Čeněk Florián uvádí částku 10 304 kopy míšeňských.

²²⁸ *Historický atlas měst České republiky, svazek č. 13, Chrudim*, Praha 2003, s. 5.

²²⁹ Novotný, J.: *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654-1757*, Praha 1929, s. 87.

²³⁰ Chrudim měla ze všech královských měst nejpočetněji zastoupené předměstí. Více viz: Tamtéž, s. 8.

Město hledalo prostředky,²³¹ jak svou tíživou finanční situaci zmírnit. Hledali se například noví věřitelé,²³² kteří by pomohli Chrudimi odvrátit na čas hrozbu exekuce. Šlo však o „vytloukání klínu klínem“, neboť tímto půjčováním Chrudim zabředávala do stále větších dluhů. A to i přesto, že část věřitelů podle panovnickovy vůle ze svých nároků slevila (zřekli se zadržených úroků i části jistin). Po četných prosbách povolila královská komora královskému rychtáři, aby obecní důchody, grunty a statky, které ještě nebyly prodány nebo zastaveny, vrátil městu. Město získalo rovněž další jarmark a dobytčí trh.²³³

Městský příjem tehdy tvořil například výnos ze tří mlýnů,²³⁴ poplatky z cel, dále poplatky z výročních a koňských trhů, z obecní váhy, z bělidel, z cihelny atd. Rovněž řemeslníci se podíleli na příjmech do městské pokladny. Zejména pak řezníci, kteří museli odvádět poplatky za každé poražené maso a zvlášť ještě taxu z jatek.²³⁵ Tyto platby, jejichž výši určovali radní, se staly vítaným příspěvkem do městské pokladnice. Jircháři a soukeníci si pro změnu od města pronajímali valchy.²³⁶ Například v roce 1700 získalo město podle makuláře díky těmto platbám částku 6 722 zlatých 46 krejcarů (dále jen kr.) a 5 ¾ denárů (dále den.).

Na počátku 18. století byly vydány *Instrukce k řízení způsobu a řádu hospodářského v královském věnném městě Chrudimi*. Ve městě byla zvolena komise, která měla spravovat městské hospodářství bez přítomnosti konšelů a starších obecních. Ti mohli nadále pouze kontrolovat činnost komise. Cílem nově vybudované instituce bylo vést městské hospodářství takovým způsobem, aby přinášelo městu užitek.²³⁷ Ztratily tímto cechy možnost zasahovat prostřednictvím

²³¹ Peníze od poddaných, utužení roboty, prodej soli, poplatky z čepování piva a vína, poplatek z každého poraženého kusu dobytka, týdenní sbírka sousedů (= sabbatale), poplatky z trhů apod.

²³² Jedním z věřitelů, který byl ochoten zadluženému městu vypomoci, se stal Johann de Witte z Lilienthalu.

²³³ Císař Ferdinand II. udělil městu Chrudimi jarmark a dobytčí trh roku 1637.

²³⁴ Podpumberský, Podfortenský a Klobásovský.

²³⁵ V „Makuláři počtu hlavního peněžitého důchodu obecního ...“ pro rok jsou uvedeny částky 40 zl. 14 kr. 3 den. za maso od řezníků a 7. zl. 54 kr. z kutlofu (jatek). In: *Z hospodářských dějin města Chrudimě*, SOKA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i. č. 85, kt. 4, fol. 42r.

²³⁶ Tamtéž, 42r-44v.

²³⁷ Tamtéž, fol. 46r.

městské rady do hospodářských záležitostí? Víme, že cechy byly aktivní většinou v případech, kdy se na radnici jednalo o záležitostech, na kterých měly cechovní korporace životní zájem. A toto právo se jim, jak se zdá, neupíralo ani nadále, ačkoli bylo čím dál více zřejmé, že problémem pro městské hospodářství se stávaly samotné cechovní organizace se svým zastaralým systémem, který rozhodně nemohl pomoci nastartovat městskou ekonomiku.

Úsilí zefektivnit městské hospodářství založením zvláštní komise se však minulo s účinkem. Obecní pokladna zela opět prázdnotou a na město byla dokonce uvalena exekuce. Celou situaci komentuje zápis z roku 1718: „...*obecní důchod v labyrintu dluhův až po uši zabředeny jest...*“²³⁸ Radní se hájili tím, že morová epidemie zcela ochromila městskou živnost a obchody, a tudíž mohou jen těžko vybírat daně a další poplatky. Zarážející na nářcích radních je jistá časová nesrovnalost. Pravděpodobně poslední velká morová epidemie zasáhla město v roce 1673.²³⁹ Na dopad morové rány si stěžují ještě třicet let poté. Podle radních nesl vinu na žalostném stavu městského hospodářství i pobyt vojska.

Krajský úřad od svých požadavků neustoupil. Byla vydána subhastatorní cedule,²⁴⁰ kde byl sepsán majetek dlužných městských sousedů a nabídnut k prodeji. Městská rada navíc celou věc řešila tak, že přidala poddaným robotu a zvýšila kontribuci. Tento krok vyvolal velké pobouření. Ovšem ne tak veliké, jako když kontribuční výběřčí Samuel Václav Petržilka (pekař)²⁴¹ upadl v podezření, že vybíral kontribuční poplatky dvakrát, neboť vybrané peníze zpronevěřil.²⁴²

²³⁸ Florián, Č.: *Několik dat z obecního hospodářství roku 1700*, In: Chrudimský kraj 4, 1915, č. 16., s. 4.

²³⁹ Poslední rozsáhlé epidemie moru v letech 1680 a 1713 Chrudim nepostihly.

²⁴⁰ K veřejné dražbě.

²⁴¹ Jedním ze zvolených členů komise se stal pekař Samuel Václav Petržilka. Poté, co se zaručil kaucí 300 zl., stal se novým kontribučním výběřčím. In: *Z hospodářských dějin města Chrudimě*, SOKA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i.č.85, kt. 4, fol. 46v.

²⁴² Chrudimští poddaní podali v červenci 1718 na svou vrchnost stížnost. Sami by jistě neuspěli, ale měli podporu v agilních členech městské rady F. Vodičkovi, J. Vinařovi a A. Cereghettim, kteří tušili Petržilkovy nezákonné manipulace s vybraným obnosem peněz. Petržilka mezitím umřel a celou záležitost začali přezkoumávat revizoři. Při vyšetřování vyšlo najevo, že v nepořádku byly taktéž účty jeho nástupce – Samuela Josefa Petržilkovy. Do případu zasáhl královský krajský úřad s návrhem, aby se veškerá jednání konala na Zubřím. Zubří jako místo soudu bylo vybráno pravděpodobně proto, že druhý krajský hejtmán baron Schmidt bydlel v Chrudimi a mohl být tudíž ovlivňován. Vyšetřovatelé se snažili o nestrannost účastníků jednání. K soudu byla pozvána i vdova Rosa Petržilková, která odpřísáhla, že nikdy

Tehdy začali chrudimští poddaní mohutně protestovat. Stejného provinění se dopustil i jeho syn Samuel Josef Petržilka (také pekař). V případě mladšího Petržilky bylo již vše prošetřeno. Potrestáno bylo i vedení města. Došlo k obnově chrudimské radnice,²⁴³ z původních konšelů zůstali v nové radě pouze dva.²⁴⁴ Tento konkrétní příklad mimo jiné dokazuje, že bohatí chrudimští řemeslníci nezískávali svůj majetek vždy poctivou prací.

Po třicetileté válce mělo cechovnictví, jak již bylo výše naznačeno, své nejlepší období za sebou. Rozhodně nemůžeme říci, že by výrazně prosperovalo a že by ovládalo celé městské hospodářství tak, jak tomu bylo v 15. a na počátku 16. století. Většina chrudimských řemesel tehdy prosperovala.²⁴⁵ Kromě vlastního řemesla se řada řemeslníků

nepřijímala od sousedů nebo sedláků žádné peníze ani písemné dokumenty, které patřily do kontribuční pokladny. Na druhé straně tu stáli rychtáři poddanských vesnic Kočí, Topol, Vlčnov, Vestec a Pohled s tvrzením, že bývalý výběrčí S. V. Petržilka vybíral jejich kontribuční knížky a ty si ponechával u sebe často půl i třičtvrtě roku. Zatímco oni odváděli poctivě peníze, nevěděli, zda platby Petržilka zapsal do jejich knížek. Při jejich vrácení zjistili, že to neudělal. Jako důkaz předložil topolský rychtář Jiřík st. Budinský lístek potvrzující zaplacení kontribuční částky 84 zl. Tento údaj o zaplacení v kontribuční knížce chyběl. Navíc ještě rychtáři přiznali, že po dobu Petržilkovy nemoci (půl roku byl upoután na lůžko) i po jeho smrti peníze odváděli a inventuru dělalo „vdovino přátelstvo“. To znamená, že Petržilkova nemluvila pravdu. Při vyšetřování se rovněž prokázalo, že S. V. Petržilka za celé čtyři roky svého úřadování nesložil kontribuční účet v pořádku. Rychtáři poddanských vesnic byli dotázáni, proč si nestěžovali dříve. Na to oni odpověděli, že již v minulosti poukazovali na nesprávné jednání S. V. Petržilky, ale všechny jejich stížnosti byly postoupeny panu Kryšpínovi, vlastnímu bratru Rosy Petržilkové. Můžeme se tedy domnívat, že se Kryšpín snažil finanční machinace svého švagra „zamést pod stůl“. Zde opět sehrála svou roli příbuzenská provázanost chrudimského magistrátu. Celý spor se stal „kyselým jablkem, do kterého se nikomu nechtělo kousat.“ Boj proti nešvarům v městské správě se ukázal jako neobyčejně obtížný. Neexistoval přísný dohled, provinilci za své podvody nenesli prakticky žádnou zodpovědnost, a proto tento stav sváděl řadu městských radních k nepoctivosti. Z celkového dluhu S. V. Petržilky 4 000 zl. bylo odpuštěno 1 200 zl., syn Samuel Josef Petržilka zaplatil 75 zl. a vdova Petržilková po dlouhých dohadách 150 zl. Napadá nás, kdo zaplatil zbylých 2575 zl.? V každém případě ne rodina defraudanta Petržilky. Skutečnost, že viník nebyl dostatečně potrestán, byla pravděpodobně impulsem pro Samuela Josefa Petržilku, aby se dopouštěl stejných finančních machinací jako jeho otec. Ten se však trestu nevyhnul, ačkoliv se znovu potvrdilo, že odvolávání zdiskreditovaných osob naráželo na značné těžkosti. Při vyšetřování jeho působení jako kontribučního výběrčího se ukázalo, že ani v jednom roce své funkce neodvedl kontribuci v pořádku. Samuel Josef Petržilka působil ve funkci chrudimského kontribučního výběrčího v letech 1716-1722 a za zpronevěřené peníze si vystavěl nový dům a sousední přestavěl. Celkově se jeho zpronevěřená částka vyšplhala na 10 128 zl 24 kr. a 5 ½ den. S. J. Petržilkovi bylo nařízeno, aby zaplatil určitou částku do městské a selské kontribuční pokladny. Aféra se donesla králi Karlu VI., který na celou událost reagoval velmi rozhořčeně. Kritizoval obsazení chrudimského magistrátu nekvalifikovanými lidmi, jež má za následek, že chrudimské hospodářství je „nedbalé a nepořádné.“ Většina chrudimských radních se na svá místa podle Karla VI. dostala korupcí. „V obci se pěstuje příbuzenství a švagrovství.“ Ve svém listu obvinil i podkomořský úřad, který přijímal úplatky a ponechával chrudimskému magistrátu volnou ruku. In: *Z hospodářských dějin města Chrudimě*, SOKA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i. č. 85, kt. 4, fol. 65v-79v.

²⁴³ Z funkce královského rychtáře byl odvolán bratr S. J. Petržilky – Václav Baltazar Petržilka.

²⁴⁴ Štěpán Schmid, Václav František Neubauer

²⁴⁵ Tuto domněnku potvrzuje i A. Roubic, který studiem berních zlomků z přelomu 15. století zjistil, že většina řemeslníků byla schopná dostát svým berním povinnostem. In: Roubic, A.: *Hospodářské a sociální poměry v Chrudimi do konce XV. století*, Olomouc 1956, s. 64-67.

věnovala i dalším obchodním aktivitám. Například v letech 1483-1500 proběhlo v Chrudimi celkem 773 koupí a prodejů. Na 479 transakcích podíleli chrudimští řemeslníci, tedy více než jedna polovina. Předmětem obchodu se stávaly převážně domy, zahrady, sladovny a mlýny. Nejaktivnějšími byli tehdy soukeníci.²⁴⁶

V Chrudimi sice působil po třicetileté válce relativně velký počet řemesel, tato skutečnost ale neodrážela hospodářskou prosperitu města. Pokračovala diferenciace mezi živnostmi a řemeslníky samotnými. Nadále pokračovalo i hromadění majetku v jedněch rukou. Mezi nejbohatší chrudimské řemeslníky 2. poloviny 17. století patřili 2 soukeníci, 2 řezníci, postřihač, barvíř pláten, 2 formani, 4 mydláři, 4 pekaři, 3 krupaři, 3 mydláři a sládek.

To znamená, že majetek, který lze označit jako nadprůměrný, vlastnila necelá šestina všech řemeslníků ve městě. Většina řemeslníků byla velmi chudá. Tato skutečnost paradoxně posilovala neefektivní cechovní systém, neboť neúspěšní členové cechu viděli v tomto společenství svou poslední záchranu. Čím hůře se řemeslnictvu dařilo, tím větší naděje vkládalo do působnosti cechu.

Krise řemesla jako takového se stala jednou z primárních pohnutek zemědělského podnikání řemeslníků. Jednalo se vlastně o jakési východisko z nouze. Málokterý měšťan se spoléhal na jediný zdroj obživy. Cestu k výdělku se snažil najít hned několika způsoby. Šíří zemědělského hospodaření chrudimských měšťanů po třicetileté naznačují záznamy v berní rule města Chrudimě z roku 1654.²⁴⁷

Podle P. Běliny²⁴⁸ měla stagnace městské řemeslné výroby obecnější charakter a nebyla tedy žádným středoevropským, tím méně pak českým specifickým.

²⁴⁶ 6 soukeníků vlastnilo mlýny, další měli masné krámy (2), sladovny (6), jeden provozoval lázně, další řemeslník výčep vína a jiní 3 soukeníci vlastnili krému. In: Tamtéž, s. 73-74.

²⁴⁷ Při práci s informacemi obsaženými v berní rule musíme počítat s tím, že některé údaje mohou být zavádějící, neboť tento katastr byl připravován bez předběžných zkušeností a znalostí a členové komise se často spoléhali na vrchnostenské urbáře a dobrozdání domácích úředníků.

8.2. Městská ekonomika v 18. a v 1. polovině 19. století

Velkým ekonomickým, sociálním i psychickým zatížením pro město a jeho obyvatele byly válečné konflikty v 18. a v 1. polovině 19. století. Především pak pro města, která si velmi zakládala na hospodářské prosperitě, neboť pro své potravinové zásoby se stávala vyhledávanou kořistí jednotlivých vojsk. Ačkoli Chrudim v této době již spíše patřila mezi města hospodářsky stagnující, válečných útrap si užila pozhledně.

Během válek a bezprostředně po jejich skončení se dost drasticky zvýšily cen potravin i výrobků, což se velmi nepříjemně dotýkalo všeho obyvatelstva, např. roku 1746 si Chrudimští stěžovali na drahé obilí.²⁴⁹ Tato skutečnost se logicky odrazila v cenách výrobků řemeslníků, kteří s obilím pracovali – např. pekařů, perníkářů či sladovníků.

Nepříznivým důsledkem válek o rakouské dědictví (1740-1748), během nichž se město finančně vyčerpalo, se stal rozprodej obecního majetku. T. Malý uvádí, že 16. února 1746 byla ohlášena dražba obecní vinice na Vlčích horách²⁵⁰ a o týden později se dražily tři z obecních mlýnů.

Dne 6. dubna celé úsilí magistrátu vyvrcholilo rozprodejem Cellerovského dvora. Na koupi se podílelo celkem 25 bohatých měšťanů, převážně členů městské rady. Mezi nimi objevíme šest řemeslníků²⁵¹: tři mlynáře – Františka Svobodu²⁵², Jana Čížka²⁵³ a Jana

²⁴⁸ Více viz Bělina, P.: *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha 1985.

²⁴⁹ Roku 1775 údaje o jednotlivých cenách obilí zapsal do městské knihy primátor Pavel Chocenský. In: *Pamětní kniha rudá (1628-1735)*, SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim I. díl (1372-1787/1839), i. č. 333, kn. 125, fol. 51v.

²⁵⁰ Kopec mezi Chrudimí a Vlčnovem.

²⁵¹ Malý, T.: *Město Chrudim a války o rakouské dědictví (1740-1748)*, II. část, In: *Chrudimské vlastivědné listy* 11, 2002, č. 3, s. 9.

²⁵² Koupil Podfortenský mlýn za 1050 zl.

²⁵³ Role u cesty k Presu za 459 zl.

Semelku²⁵⁴; dva pekaře – Václava Petržilku²⁵⁵ a Bernarda Petržilku²⁵⁶ a jednoho zámečníka – Josefa Čemerku.²⁵⁷

K hlubšímu poznání hospodářské situace v Chrudimi výrazně napomáhá poměrně spolehlivý tereziánský katastr. Na základě údajů, které nám poskytuje berní rula (1654), tereziánský katastr z roku 1748 a jeho konečný elaborát z roku 1757 (rustikální katastr), si můžeme vytvořit představu o ekonomickém vývoji ve městě.

Tabulka č. 3 – Pohyb osedlosti v Chrudimi v letech 1654-1757

	1654	1656	1683	1748	1757
celková osedlost	200	200	87 ¼	70 ²⁰ / ₆₄	72 ⁵² / ₆₄

Celkové daňové zatížení města nadále klesalo, což svědčí o všeobecně neutěšeném hospodářském stavu města. Až v roce 1757 je zaznamenán nepatrný nárůst. Mnohé vysvětluje skutečnost, že Chrudim tehdy již spadala do skupiny měst IV. třídy.²⁵⁸ Tato města neměla pravidelné a kvalitní týdenní trhy, ale výroční trhy ještě byly považovány za výnosné. Kromě Chrudimi sem patřila města jako Mělník, Dvůr Králové, Pardubice, Vysoké Mýto a další.

Tabulka č. 4 – Chrudim ve světle tereziánských katastrů z let 1748 a 1757

²⁵⁴ Vinice na Skřiváncích za 347 zl. 30 kr.

²⁵⁵ Pastviny Pod žlábkem za 146 zl. 43 kr.

²⁵⁶ Role pod A. Štípkovou za 877 zl. 30 kr.

²⁵⁷ Louku pod kopcem za 200 zl.

²⁵⁸ *Tereziánský katastr český I. Rustikál (kraje A-CH)*, (ed. A.Chalupa, M. Lišková, J. Nuhlíček, F. Rajtoral), Praha 1964, s. 16-19.

Rok	orná půda (strychů)	lada (strychů)	pastviny (strychů)	louky (strychů)	počet domů	fictitum personale (osedlost řemeslni- cká a živno- stenská)	Pivo (počet sudů ročně)
1748	4 148	43	--	279 ½	346	6 ⁵³	728 ⁵ / ₆
1757	4 481,2	43,2	12,2	279,2	371	5 ⁴¹	728 ⁵ / ₆

Rozhodující údaje pro určení výše berní kvóty v 17. století jsou vysvětleny výše. V tereziánském katastru jsou do celkové daně započítány i další položky jako domovní daň, adminikula (vypomoci) či fictitium personale (daň výdělková)²⁵⁹.

Poloha Chrudimi byla v roce 1748 oceněna slovem „kraj“, dnes bychom užili označení „nížina“. Všechna zbylá města v Chrudimském kraji pak nesla označení „hory“.²⁶⁰ Kvalita polí (orné půdy) se považovala za dobrou, ale na její obdělávání bylo potřeba najímat za peníze potahy.²⁶¹ Dva potahy, jež město vlastnilo, nestačily. Ještě v roce 1656 vlastnilo město celkem 5 potahů. Tehdy však hledalo prostředky, které by pomohly získat peníze do městské pokladny, a jedním z nich se stal prodej tří potahů. Jak se později ukázalo, nebyl tento krok příliš prozíravý. Přesto se výnos z půdy stal pro město nejjistějším a největším zdrojem finančních prostředků.

Daň pozemkovou platily domy, při nichž nebylo pole větší než 1 korec a jejichž držitel provozoval nějakou výdělečnou činnost. Taxa²⁶² určená Chrudimi činila 6 zl. pro domy ve městě a 3 zl. pro domy na předměstí. V roce 1757 platilo sazbu 6 zl. 126 domů a 3zl.

²⁵⁹ Každý živnostník byl odhadnut podle druhu živnosti a podle toho, ve kterém městě prováděl své řemeslo.

²⁶⁰ Překvapivě sem bylo zařazeno i Pardubicko. In: Novotný, J: *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654-1757*, Praha 1929, s. 51.

²⁶¹ *Tereziánský katastr český I. Rustikál (kraje A-CH)*, (ed. A.Chalupa, M. Lišková, J. Nuhlíček, F. Rajtoral), Praha 1964, s. 300-301.

²⁶² Tato sazba byla jednotná pro města IV. třídy. Města patřící do vyšších tříd platila vyšší taxu. V Praze platili majitelé domů jednotně 30 zl. In: *Tereziánský katastr český I. Rustikál (kraje A-CH)*, (ed. A.Chalupa, M. Lišková, J. Nuhlíček, F. Rajtoral), Praha 1964, s. 16-19.

245 domů. Sčítací komise dále hovořila o 17 domech na předměstí určených pro podruhy.

Číslo uvedená u ficticium personale hovoří jasně, výnos z řemesel a obchodu byl v Chrudimi velmi malý. V roce 1748 tvořil 9,6% z celkového zdanění a o 9 let později to bylo pouhých 8%. Tehdy 141 řemeslníků²⁶³ vykazovalo výnos 800 zl. a 8 kr. Naproti tomu v Český Budějovicích, městě I. třídy, 248 řemeslníků vykazovalo živnostenský výnos v hodnotě 2 561 zl. a 15 kr. Podobně jako Chrudim na tom byla královská města Vysoké Mýto, Mělník, Čáslav či Dvůr Králové.

Počet sudů vytočených za 1 rok v Chrudimi nepřekročil ani tisícovou hranici. Městem, kde se produkci piva dařilo, byly České Budějovice. Zde se ročně prodalo přes 3000 sudů.

Hlavní příjem města ve 2. polovině 18. století tvořily dávky z vesnic patřících²⁶⁴ Chrudimi, platy z mlýnů (v penězích i v obilí), dědičné (gruntovní) činže, prodej domů, poplatky za výhosty a nejrůznější zápisy apod. Naproti tomu měla Chrudim řadu městských povinností jako berní a vojenské dávky, šosovné císařovně ve výši 300 zl. ročně, platy podkomořskému úřadu, děkanovi, učitelům a dalšímu personálu. Navíc muselo platit úroky z celkového dluhu 16 000 zl.²⁶⁵

8.3. Cechy a jejich hospodaření v 18. a v 1. polovině 19. století

Důsledky válek a pobytu vojsk v Chrudimi nebyly pro cechy jednoznačné. Na jedné straně si mohli jednotlivci z řad řemeslnictva v době válečného obležení města přivydělat, např. při nedostačujícím proviantu pro vojáky doplňovali zásoby místní řemeslníci. V roce

²⁶³ Řemeslníci byli rozděleni do IV. tříd. I. třída: 1 kameník, 2 kožešníci, 4 mydláři, 1 koželuh, 2 obchodníci, 1 kominík, 3 jircháři, 1 barvíř. II. třída: 1 klempíř, 15 řezníků, 7 perníkářů, 13 pekařů, 2 truhlářů, 3 kloboučníci, 3 řemenáři, 3 sedláři, 3 zámečníci, 1 sklenář, 2 cínáři. III. třída: 2 malíři, 19 ševců, 4 zedníci, 4 provazníci, 13 krejčí, 1 parukář, 2 hrnčíři, 2 kováři, 2 bednáři, 2 soukeníci, 2 mezulánici. IV. třída: 1 řezatář, 10 punčochářů, 8 tkalců, 1 obchodník zeleninou. Více viz: Tamtéž, s. 300-301.

²⁶⁴ Chrudim byla držitelem těchto vesnic: Vestec, Topol, Kočí, Vlčnov a Pohled. V roce 1757 zde provozovali svou živnost 3 řemeslníci (2 krejčí a 1 tkadlec). In: Tamtéž, s. 300-301.

²⁶⁵ Tamtéž.

1744 byly z městských maštalí zřízeny provizorní pekárny a na Radovské a Krehonovské zahradě peklo chléb na tři sta pekařů, mezi nimiž byla zaměstnána i řada Chrudimských.²⁶⁶ Sluší se však dodat, že řemeslníky platil městský magistrát. Velké polní pekárny byly zřízeny v Čechách²⁶⁷ i na podzim roku 1813. Na práci v těchto pekárnách byly mobilizovány stovky pekařů z celých Čech. Jedna z těchto pekáren byla zřízena i v Chrudimi.²⁶⁸

Na straně druhé se musely cechy podílet na vynaložení četných finančních prostředků. V účetní knize chrudimských perníkářů²⁶⁹ nalezneme ve výdajích za rok 1793 záznam o částce 25 zlatých, kterou cech vydal na „vojnu francouzskou.“²⁷⁰

Do vojska mohli být naverbováni i samotní řemeslníci jako v případě kožešnického mistra Matěje Matějky, který „... *dal se na vojnu, a tak ho tam zabili...*“²⁷¹ Kožešníci nepřišli jen o spoludruha. Museli rovněž zapomenout na splacení jeho dlužné částky 10 zl. a 5 kr., neboť nebylo nikoho, kdo by ji za padlého Matějku uhradil.²⁷²

V účetní knize perníkářského cechu se ve vyúčtování pro léta 1800–1802 objevují dva záznamy, v nichž je uvedeno, že byl dán určitý obnos na dobrovolníky z řad cechu. Bohužel chybí vysvětlení, o jaké dobrovolníky se jedná, a tak můžeme pouze spekulovat, zda šlo muže, kteří se nechali naverbovat do rakouské armády bojující s Napoleonem Bonapartem.

Shrneme-li výše uvedená fakta, musíme konstatovat, že ekonomická negativa válek výrazně převažovala. O špatné finanční situaci cechovních společenství vypovídá mimo jiné svědectví

²⁶⁶ Malý, T.: *Město Chrudim a války o rakouské dědictví (1740-1748)*, I. část, In: *Chrudimské vlastivědné listy* 11, 2002, č.2, s. 6.

²⁶⁷ V Praze, Benešově, Lounech, Litomyšli, Českém Brodě, Mladé Boleslavi, u Českých Budějovic, v Chrudimi, Brandýse nad Labem a jinde.

²⁶⁸ Více viz: Švankmajer, M.: *Čechy na sklonku napoleonských válek (1810-1815)*, Praha 2004, s. 76.

²⁶⁹ *Účty perníkářského cechu v Chrudimi (1785-1809)*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 234, kn. 4, fol.16r.

²⁷⁰ Válka s Francií po vypuknutí Velké francouzské revoluce.

²⁷¹ *Cechovní počty kožešnického cechu v Chrudimi (1752-1772)*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č.12, kn. 19, nefol.

²⁷² Tamtéž.

krejčovského cechu. Učedníci za „vyučenou“ platili nižší poplatek než bylo běžné „...*poněvadž tu chudoba velká jest.*“²⁷³

Sčítací komise v roce 1748 dospěla k závěru, že výnos řemesel v Chrudimi je tak malý, že někteří živnostníci prodávají pro výživu své pozemky, jiní se dokonce stali nádeníky nebo žebráky.²⁷⁴ Totéž potvrzují cechovní dokumenty, kde se setkáváme s záznamy, jež nás informují o mistrech, kteří nedokázali platit cechu příspěvky, své řemeslo neprovozovali a v krajním případě se vzdali svých dílen a z cechu vystoupili. Např. písař perníkářského cechu, jenž zhotovil vyúčtování za rok 1791, poznamenal, že cech odpouští dluh 2 zl. a 42 kr. Antonínu Liškovi z Litomyšle „*za dávno neprovozované řemeslo*“²⁷⁵. Jiným příkladem neutěšené finanční situace některých chrudimských řemeslníků je žádost Jana Hromádky, který pekařský cech prosil, aby mu k vystavení pece „*ještě jeden rok ... propůjčen byl*“.²⁷⁶ Přetrvávající sociální a ekonomická nejistota rovněž nutila řemeslníky, aby byli co nejvíce soběstační v zemědělské produkci.

Celou hospodářskou situaci se snažila vylepšit panovnice Marie Terezie svými výnosy potvrzujícími předchozí trhy,²⁷⁷ rovněž povolila další výroční trh, v pořadí sedmý.²⁷⁸ Domácí trh tak zůstal hlavním odbytištěm řemeslné výroby a jediným zdrojem obživy. Prospěch z jeho upevnění však neměla všechna řemesla. Rozšiřující dovoz výrobků z hospodářsky vyspělejších oblastí postihoval především řemeslníky – specialisty (soukeníky, kožešníky apod.). Potravinářských řemesel se nijak zásadně nedotkl. Potravininy nebyly vhodným artiklem k obchodování na delší vzdálenosti, neboť se rychle kazily.

²⁷³ *Knihy vyučenců cechu krejčovského*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č.332, kn. 15, nefol.

²⁷⁴ Malý, T.: *Město Chrudim a války o rakouské dědictví (1740-1748)*, II. část, In: *Chrudimské vlastivědné listy* 11, 2002, č.3, s. 11.

²⁷⁵ *Účty perníkářského cechu v Chrudimi (1785-1809)*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 234, kn. 4, fol.7r.

²⁷⁶ *Knihy cechu pekařského, mlynářského a perníkářského města Chrudimě snázem Kniha pánův mistrův, založená 2. 1. 1670 (1670-1837)*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 231, kn. 1, fol. 14v.

²⁷⁷ Listina se nachází v SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim I. díl (1372-1787/1839).

²⁷⁸ Roku 1787 povolila trh dobytčím (konal se vždy v pondělí před sv. Barborou).

Všechny chrudimské cechy prováděly každoroční vyúčtování. Více či méně poctivě zapisovaly cechovní příjmy a výdaje. Chrudimští koželuzi toto vyúčtování nazývali „počty pořádné.“²⁷⁹ Cechovní účetní knihy prošly kontrolou městského magistrátu, který pak poslal cechům vyrozumění, zda bylo vše v pořádku či nikoliv.

Prostudováním těchto pramenů dojdeme k závěru, že cechy ve většině případů více vydaly než přijaly.

Příjem cechů měly zajistit poplatky za přijetí učedníků a jejich propuštění z učení, poplatky za přijetí tovaryšů a mistrů (tzv. mistrovské právo). Také tzv. „povinnosti“²⁸⁰ mistrů měly zabezpečovat cechu pravidelný příjem. Alespoň to dokládá údaj z *Knihy mistrů cechu koželužského*²⁸¹ zapsaný v roce 1675, kde se dovídáme, že „...jeden každý spolucehovní a domácí mistr byl povinnen po 3 krejcarech do pokladnice složiti, přespólní pak tak jak za starodávna by mělo po 6 krejcarech...“²⁸²

Realita byla jiná a pro cech značně nepříznivá. Velká část cechovních mistrů roční poplatky ani žádné jiné finanční výlohy neplatila. Důvodem mohla být neschopnost řemeslníků potřebnou částku ušetřit nebo skutečnost, že až příliš spoléhali na liknavost cechmistrů, kteří poplatky od mistrů nepožadovali důrazněji. Dluhy se převáděly do dalšího období, ale málokdy nějaký mistr celý dluh splatil. Písaři u většiny z nich nepoznamenali důvod, proč tomu tak je. Jen jména některých „hříšníků“ se objevila v kolonce „vydání“ spolu s poznámkou, že rest se dotyčnému odpouští buď z důvodu úmrtí, velké chudoby nebo kvůli odchodu z cechu. Větší ochota zaplatit dlužnou částku byla zaznamenána pouze v době kvartálu, zpravidla po urgentních žádostech cechmistrů.

²⁷⁹ *Knihy mistrů cechu koželužského (1592 -1754)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č.217, kn. 1, fol.12r

²⁸⁰ Poplatek mistra vyžadovaný cechem.

²⁸¹ *Knihy mistrů cechu koželužského (1592 -1754)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 217, kn.1, fol. 21r.

²⁸² Výše povinného poplatku se v různých ceších lišila, rovněž v průběhu let narůstala. Např. roku 1789 byli chrudimští perníkáři povinni přispívat do cechovní pokladnice částkou 18 kr.

Mezi položky, za něž cech nejvíce vydával peníze, patřil štemplovaný papír,²⁸³ štangle vosku, svaté mše, pohřby členů cechu a jejich rodinných příslušníků, poplatky cechovnímu inspektorovi²⁸⁴, plat cechmistrům, písaři za vypracování závěrečné zprávy o ročním hospodaření cechu apod. Výše uvedené výdaje byly povinné.

K výlohám, které se cechům nařizovaly zaplatit, patřil i příspěvek na chudé. Roku 1836 odvedl řemenářský cech²⁸⁵ za 2 mistry, 4 tovaryše a 5 učedníků úhrnem 2 zl. a 60 kr.²⁸⁶ Od roku 1449 řezníci přispívali menším obnosem místní škole, v 18. století tato částka činila měsíčně 2 zl. 24 kr. Tím spíše se cítili řezníci dotčeni, jestliže je škola urážela. Bylo tomu tak již na počátku 17. století, kdy se žáci chrudimských škol přestrojili za řezníky a posměšným způsobem po hospodách kupovali telata. Rozzlobení řezníci je začali pronásledovat, studenti se před nimi zavřeli ve škole, řezníci však vyvrátili školní vrata, takže musel zakročit samotný rychtář s bičicí. V roce 1762 odmítl řeznický cech platit tento starodávný poplatek, poněvadž se o nich jeden chrudimský učitel vyjádřil dost nevybíravým způsobem. Spor se dostal před chrudimský městský úřad, který rozhodl, že řezníci musí odvádět tento poplatek i nadále.

Nutným výdajem se stávaly platy poslům, které cechy využívaly k doručování nejrůznějších písemností. Patřily sem např. pozvánky na schůzi či žádosti směřované městskému magistrátu. Cechy si rovněž za poplatek najímaly žoldnéře, aby si tak zajistily ochranu při trzích.

Cechovní „rovnostářství“ se projevovalo v tzv. pomoci bližnímu svému. Objevíme zde pozůstatky charitativního rázu prvních cechovních organizací. Cech každoročně vynaložil finanční prostředky na almužny chudým či „pohořelým“²⁸⁷ mistrům svého cechu, objevily se i důkazy o tom, že chrudimští mistři prokazovali pomoc mistrům

²⁸³ Všechny cechy museli být opatřeny tzv. štemplovaným papírem. Pokud komisař zjistil, že papíru určenému ke psaní cechovních listin chybí štempl, dostaly cechy pokutu, jako tomu bylo roku 1769 v případě chrudimských kožešníků. Podle písemného svědectví nebyli pokutováni pouze kožešníci.

²⁸⁴ Plat cechovním inspektorům nazývali akcidenc, štědrý večer, graciále.

²⁸⁵ Spisy cechu řemenářského, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č. 687, kt. 1, nefol.

²⁸⁶ Hierarchii uvnitř cechu kopírovaly částky, které cech musel zaplatit ústavu pro chudé: mistr platil 24 kr., tovaryš 12 kr. a učeň 6 kr.

²⁸⁷ Viz příloha č. 3: Žádost pohořelého člena řemenářského cechu.

z jiných měst. Srovnáme-li příspěvky na tyto nešťastníky s jinými výdaji cechu, můžeme konstatovat, že šlo často o částky podprůměrné, tedy velice nízké.

Cechmistři, kteří hospodařili s cechovními penězi, museli rovněž pamatovat na to, že v průběhu roku mohou nastat mimořádná a nepředpokládaná vydání. Například v roce 1752 za obdržení předních míst na jarmarcích zaplatili kožešníci pražskému královskému úřadu 2 zl. a 30 kr. Dále vynaložili finanční prostředky na žádost adresovanou krajskému královskému úřadu, ve které prosí, aby byl Židům dán zákaz prodeje kožešin. Snaha byla korunována úspěchem. Investice se vyplatily. Spokojení kožešníci darovali částku 3 zl. sekretáři krajského královského úřadu, neboť „*nám přispěl a sloužil*“²⁸⁸. Perníkáři pro změnu přispěli na městskou stříkačku nemalým obnosem 10 zl.

Mezi položky, které výrazně zasáhly do cechovního rozpočtu, patřily hostiny při příležitosti cechovních schůzí. Roku 1801 si chrudimští řemenáři pochutnávali např. na kachním mase, čerstvém chlebu či buchtách, a to vše zapíjeli pivem a vínem. Do celkových výdajů, které činily 19 zl. a 17 kr., se započítalo i dříví, kterým si zatopili, a svíce.²⁸⁹

Částky vynaložené jednotlivými cechy na pohoštění svých mistrů se různily. Jednak podle počtu členů a jednak podle ekonomického postavení daného cechu. Potravinářská řemesla měla výhodu v tom, že vyráběla produkty určené k denní spotřebě a tím měli řemeslníci zaručený pravidelný příjem. Na druhou stranu byla tato řemesla početnější a každý člen cechu musel o výdělek tvrdě bojovat. Ačkoli cech „zaručoval“ přísnými předpisy (max. počet výrobků, max. cena apod.) každému svému členovi obživu, někomu se dařilo více a jinému méně. Řemeslní specialisté naproti tomu prodávali výrobky cenově vyšší, ale jen několik do roka a navíc byli ohrožováni konkurencí obchodníků a dovozců.

²⁸⁸ Cechovní počty kožešnického cechu v Chrudimi (1752-1772), SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č. 12, kn. 19, nefol.

Podívejme se na hospodaření tří chrudimských cechů v období, kdy vykazovaly určitý příjem a při konečném zúčtování nebyly ve ztrátě. Tento stav však může být poněkud zavádějící, neboť cechy si v případě prodělku pomáhaly půjčkou. Manko zpravidla vyrovnal cechmistr.

a) potravinářské řemeslo:²⁹⁰

Perníkáři (r.1787)²⁹¹

- čistý příjem za rok 1787: 12 zl. 13 kr.
- na hostinu vydáno: 48 zl. 30 kr. 4¹/₃den.
- celkové vydání za rok 1787: 74 zl. 42 kr. 4¹/₃den.
- celkový zůstatek v pokladně za rok 1787 + neuhrazené pohledávky²⁹² od řemeslníků: 149 zl. 1 kr. 1¹/₃den.

→hostina tvořila 65% z celkového ročního vydání

b) řemeslní specialisté:

Kožešníci (r. 1756)²⁹³

- čistý příjem za rok 1756: 28 zl. 30 kr.
- na hostinu vydány: 3 zl.
- celkové vydání za rok 1756: 12 zl. 48 kr.
- celkový zůstatek v pokladně + neuhrazené pohledávky od řemeslníků: 103 zl. 9 kr. 3d.

→hostina tvořila necelých 24% z celkového ročního vydání

Řemenáři (r. 1801)²⁹⁴

- čistý příjem za rok 1801: 83 zl. 50 kr.

²⁸⁹ Účetní kniha cechu řemenářského (1801-1823), SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 616, kn. 11, nefol.

²⁹⁰ Bohužel nelze uvést jiného zástupce z potravinářských řemesel, neboť se dochovala pouze účetní kniha perníkářského cechu.

²⁹¹ Účty cechu perníkářského v Chrudimi (1785 - 1809), SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 234, kn. 4, fol 21v.

²⁹² Řemeslníci neplatili cechu povinné každoroční poplatky.

²⁹³ Cechovní počty kožešnického cechu v Chrudimi (1752-1772), SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č. 12, kn. 19, fol 6r.

²⁹⁴ Účetní kniha cechu řemenářského (1801-1823), SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 616, kn. 11, nefol.

- na hostinu vydáno: 19 zl. 17 kr.
- celkové vydání za rok 1801: 83 zl. 50 kr.
- celkový zůstatek v pokladně + neuhrazené pohledávky od řemeslníků: 47 zl. a 5 kr.

→ hostina tvořila zhruba 23% z celkového ročního vydání

Při pohledu na výše uvedené údaje bychom mohli zjednodušeně říci, že kožešníkům se dařilo o něco lépe než perníkářům a řemenářům a že dokáží se svým kapitálem lépe naložit. Tento pohled by byl příliš schematický. Musíme uvážit další faktory: cechy perníkářů a řemenářů byly početnější, tudíž vydaly více peněz na uhrazení všech svých závazků. Například perníkáři platili cechovnímu inspektorovi každoročně 2 zl., oproti tomu kožešníci o polovinu méně. U řemenářů se dokonce položka „*Inspektorovi*“²⁹⁵ objevuje za rok 1801 třikrát – celkem řemenáři zaplatili 10 zl. a 30 kr. Výše poplatku zde pravděpodobně souvisela se skutečností, že řemenáři tvořili největší krajský cech – tudíž plat určený cechovnímu inspektorovi byl značně vyšší než u perníkářů a kožešníků. Dále musíme do našeho hodnocení promítnout časovou různost záznamů jednotlivých počtů, zejména pak téměř třicetiletý rozdíl mezi perníkáři a kožešníky. Musíme si uvědomit možné navýšení cen za nejrůznější služby.

Mnohem častěji cechy nevykazovaly téměř žádný příjem a při konečném zúčtování museli cechmistři přispívat vlastními financemi, aby se cech neocítl ve ztrátě. V letech 1781-1782 písemné záznamy v účetní knize kožešníků končí, tehdy došlo i ke změně písaře, který nebyl tolik sdílný jako jeho předchůdce – nevypisuje jednotlivé položky příjmů a výdajů. Dozvídáme se však to podstatné: příjmy byly nižší než výdaje. Tímto problémem se cech potýkal již od roku 1771. Dluh byl převáděn z jednoho platebního období do druhého nebo ho uhradil cechmistr. Jiná účetní kniha tohoto cechu se bohužel nedochovala. Nelze tedy provést srovnání s pozdějším obdobím.

Těžkostem se nevyhnul ani cech perníkářů. Stále méně řemeslníci platili své pohledávky a resty se navyšovaly, přičemž výdaje byly

stále dosti vysoké. Postupem doby i narůstaly. V kladných hodnotách se cechovní příjem nacházel pouze v letech, kdy se konal tzv. quartál.²⁹⁶ Zpravidla ještě před jeho zahájením se konala schůze, na které cechmistrů naléhavě žádali řemeslníky, aby svým povinnostem dostáli a příspěvek zaplatili. Na sklonku 18. století cechovní písař uzavřel účty s poznámkou, že matka pokladnice je zcela prázdná. Situace se nezlepšila ani ve století následujícím. V jednom z posledních vyúčtování se dozvídáme, že na uctění mistrů cech vydal 296 zl. 33 kr. 2 den. Tato částka převýšila příjem o téměř 52 zl. Celou situaci „zachránil“ cechmistr, jak jinak než že sáhnul do vlastní kapsy.

Účty cechu řemenářského vedené v následujících letech (1802-1822) nevykazují žádné výrazné propady. Finanční politika v rámci cechu byla vedena takovým způsobem, aby se cech nedostal do těžkostí a velkých dluhů. Zápisy končí rokem 1822. Tehdy byl cech založen částkou 159 zl. a 58 kr., jež byla potřeba k tomu, aby cech nevykazoval ztrátu.²⁹⁷

Pokusme se hospodářskou politiku cechů shrnout. Cechy si zajišťovaly „pravidelný“ příjem nejrůznějšími poplatky. Na základě zjištěných faktů lze konstatovat, že většina cechovních mistrů je neplatila. Větší počet dílen ve městě, zmenšování oblastí místních trhů a příliv konkurence ze zahraničí měl na výdělečné schopnosti jednotlivých řemeslníků znatelný dopad.

Pokud důvodem neplacení byla skutečnost, že řemeslníci zaplatili daně a jiné poplatky, stěží zajistili sebe a své rodiny a na další výlohy se jim už nedostávalo peněz, proč cechy nesnížily počet přijatých. Nakonec, proč by měly? Tímto krokem by porušily tradici, na kterou se raně novověké společnosti dbalo mnohem více než dnes. Nově příchozí navíc znamenali potencionální plátce povinného každoročního poplatku.

Bylo skutečně nezbytně nutné vydávat velké peníze na nákladné hostiny vystavované na odiv městské společnosti, které dokumentovaly

²⁹⁵ Tamtéž.

²⁹⁶ Též kvartál.

téměř bez výhrad poněkud křečovitě vypadající snahy řemeslníků zachovat staré dobré pozice řemeslné výroby? Proč okázale poukazovat na skomírající moc cechovní organizace? Pokud se takto ptáme, pak zůstala nepochopena dobová nutnost sebereprezentace, která byla a stále je součástí společenského statusu.

Čím byla situace řemeslníků horší, tím větší naděje vkládali do působnosti cechu a o to více lpěli na jeho reprezentativním zevnějšku. Rituály v rámci cechu poskytovaly navenek stabilitu v hospodářsky nejistých dobách. Takovými mechanismy cechovní společnost propůjčovala jednotlivci jednak pevné místo v rámci městského společenství, jednak vnitřní psychickou stabilitu.²⁹⁸

Ekonomický význam cechů ustupoval do pozadí mnohem rychleji než jejich funkce náboženská a charitativní, vyplývající z potřeby ochrany jednotlivce, majetku i veřejného pořádku před sociálními a přírodními katastrofami. Proto se mezi městskými řemeslníky tak dlouho dbalo na kolektivní dodržování všech cechovních norem a pořádků.

Celková situace cechovního hospodaření připomínala bludný kruh, který zatahoval cechy do stále větších dluhů. Ustrnulost a neústupnost od tradičního rázu středověkého cechovního společenství nemohla zákonitě v novověku obstát.

Tendence k potlačení neefektivních výdajů v měšťanském prostředí se projevovala v častých a opakovaných příkazech a zákazech v druhé polovině 18. století – v období tereziánsko-josefínských reforem. Zakazovaly se nákladné měšťanské pohřby, finančně náročné obnovování radnice a zábavy (plesy, hony apod.). Rovněž přepych v oblékání²⁹⁹ se považoval za nemístný. Na dodržování příkazů dohlížely zemské úřady. Tyto zásahy do městského hospodářství již nedokázaly úpadek cechů zvrátit. Nutno však podotknout, že to neměla vláda v úmyslu.

²⁹⁷ *Účetní kniha cechu řemenářského (1801-1823)*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 616, kn. 11, nefol.

²⁹⁸ Rheinheimer, M.: *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti (1450-1850)*, Praha 2003, s. 38.

²⁹⁹ Za zbytečné bylo považováno zejména nošení kordů cechovními mistry, tovaryši a učedníky.

Shrňme si zjištěné poznatky. Poměrně velký počet cechů nebyl důkazem, že Chrudim byla městem hospodářsky prosperujícím. V 18. století patřila Chrudim podle Pavla Bělina do skupiny měst, kterou nazval „*Stagnující řemeslně obchodní střediska*“.³⁰⁰ Kromě Chrudimi do skupiny zařadil Písek, Prachatice, Domažlice, Mladou Boleslav, Mělník a další.³⁰¹

Cechy byly součástí městského hospodářství. Dotovaly řadu oblastí městského života, ať už se jednalo o chrudimské školství či kulturu. Nemůžeme je však označit za hybnou sílu městského hospodářství, jak tomu bylo před třicetiletou válkou. Špatná ekonomická situace v rámci cechovního zřízení byla odrazem neutěšeného městského hospodářství a naopak.

Po třicetileté válce nevedla přes Chrudim žádná významná obchodní cesta, město stálo již mimo hlavní trasu. Ani trhy svým významem nepřekročily region. Řemeslníci dokázali uspokojit jen místní trh. Navíc čím dál více živnostníků nebylo schopno se výrobou uživit.

Můžeme se taktéž domnívat, že Chrudim nepatřila mezi zajímavá města pro „podnikatele“, o čemž by svědčilo minimum založených manufaktur. Jako další argument nám poslouží fakta zjištěná při studování katastru z roku 1757. Jako novum zde byla uvedena tzv. adminicula (výpomoci), u Chrudimi se neprokázal žádný výrazný předpoklad pro prosperitu v oblasti odbytu a prodeje výrobků ani v oblasti komerčních možností.

Chrudimské hospodářství po třicetileté válce vykazovalo všechny symptomy ekonomického a sociálního regrese, k výraznějšímu oživení obchodního a řemeslného podnikání nepomohla ani podpora zemských úřadů.

³⁰⁰ Bělina, P.: *Česká města v 18. století a osvětské reformy*, Praha 1985, s. 68.

³⁰¹ Tvzení, že již v této době Chrudim náleží mezi stagnující hospodářská střediska, potvrzuje i zpráva městské rady ze 16. 4. 1765 zaslaná podkomořskému úřadu. „*Tak pro rozmnožení profesionistů sotva lidé živi býti mohou a místo provozování řemesla dělají nádeníky nebo posly, město trpí nedostatkem uhlí, dříví a tvrdé vody. Žádná významná silnice městem nevede, žádný význačný řemeslník nebo umělec se v Chrudimi usaditi nechce a byť by se usadil, brzy zase odejde.*“ In: *Z hospodářských dějin města Chrudimě*, SOKA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i. č. 85, kt. 4, fol. 95l.

Ekonomický potenciál Chrudimi se nezlepšil ani ve století následujícím. Otto Urban charakterizoval Chrudim a její okolí na přelomu 19. a 20. století jako agrární a agrárně průmyslovou oblast „s nízkým stupněm industrializace a méně rozvinutou či stagnující řemeslnou výrobou.“³⁰² Kromě Chrudimi se do této skupiny zařadila i další královská města jako České Budějovice,³⁰³ Polička či Vysoké Mýto.

³⁰² Urban, O.: *Kapitalismus a česká společnost*, Praha 1978, s. 107.

³⁰³ České Budějovice byly ještě v polovině 18. století řazeny mezi města I. třídy s dobrým odbytem a prodejem výrobků.

9. Sociální poměry chrudimských řemeslníků

Zjištěné poznatky o situaci a vývoji řemeslné výroby v Chrudimi po třicetileté válce do určité míry umožňují pohled na sociální a politické postavení řemeslnictva.

Každý jedinec se narodil do určitého sociálního prostředí a postupně si v něm v něm spřádal síť společenských vztahů, některé si mohl vybudovat podle svých představ, jiné mu byly dány již okamžikem jeho narození.

Prostřednictvím cechů, bratrstev nebo jiných korporací nacházel člověk v novověku své sociální postavení a svůj vztah k okolnímu světu a společnosti. Člověk se do společnosti začleňoval v postupných krocích. Nejsevernější sociální skupinou byla bezesporu rodina.³⁰⁴

Postavení jednotlivce ve společnosti bylo v první řadě podmíněno sociálně. Muži a ženy neměli v novověké pospolitosti stejné postavení.³⁰⁵ Dívky nemohly být přijaty do cechu, ovšem dcery řemeslných mistrů se stávaly vhodnými nevěstami pro kandidáty na místo mistra daného řemesla. Rovněž vdovy po zemřelém mistru se mohly znovu vdát a tím tak zjednodušit tovaryši úsilí stát se členem cechovní korporace mistrů. Roku 1714 předstoupil před Matku pokladnici pekař Matěj Prokůpek, který „*sobě za manželku pojal Kateřinu po nebožtíku Václavu Jedličkovi, spolu mistru našem pozůstalá vdova*“.³⁰⁶ Do cechu byl po složení 10 kop grošů míšenských a 2 liber vosku přijat.

Důkazem, že ženy respektovaly své sociální postavení v manželském svazku, jsou nejrůznější písemné dokumenty, kde se pisatelky vedle vlastního jména identifikovaly jako manželky, dcery či

³⁰⁴ V duchu tehdejších křesťanské morálky se člověk narodil jako potomek muže a ženy žijících v manželském svazku. Genetický a sociální potenciál rodičů – pokud tomu nebylo výjimečně jinak – si nesl s sebou člověk při složité prostupnosti společenských hranic prakticky celý život. Osud nemanželských dětí nebyl jednoduchý.

³⁰⁵ Hlavou rodiny byl muž. Reprezentoval rodinu na veřejnosti, zastával veřejné úřady, řídil finanční záležitosti apod.

³⁰⁶ *Kniha cechu pekařského, mlynářského a perníkářského města Chrudimě s názvem Kniha pánův mistrův, založená 2.1.1670 (1670 - 1837), SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č.231, kn. 1, fol. 21v.*

vdovy po nějakém mužském příslušníkovi. Cechovní písaři označovali při korespondenci adresátky (ženy řemeslníků) stejným způsobem. Písař řemenářského cechu vyzval Marii Cvetlerovou ke splnění povinností takto: „*Vdova po Janu Cvetlerovi, starším řemenářském, ať odvede cechovní rekvizity a případnou hotovost novému staršímu cechovnímu Vojtěchu Sedláčkovi.*“³⁰⁷

Vdovy, které se znovu neprovdaly, přebraly manželovo řemeslo a některé se dokázaly i prosadit. Řemeslu zpravidla vládly do doby, než ho předaly svým potomkům či jiným příbuzným. V Chrudimi po třicetileté válce se v berní rule objevují jména osmi žen.³⁰⁸ Musíme počítat s možností, že se tyto ženy mohly později vdát. Některá jména zmíněných žen se vyskytují již v Soupisu poddaných podle víry z roku 1651. Řada z nich měla dospívající syny. Tím se potvrdila skutečnost, že ženy spíše provozovaly živnost jen do doby, než se jejich synové vyučili a převzali rodinné řemeslo.

Otázkou zůstává, zda skutečně ženy vykonávaly tato řemesla. Nejvíce se můžeme dohadovat o schopnostech řeznice Kateřiny Kroupové a kovářky Alžběty Bedrníkové. Živnosti, které vyžadují jistě velkou sílu, se příliš neslučují s představou žen jako křehkých bytostí. Obě ženy pravděpodobně pouze kontrolovaly tovaryše, kteří řemeslo vykonávali za ně.

Rodina nebyla jedinou skupinou, která pomáhala tehdejšímu člověku identifikovat se v rámci společenské pospolitosti. Řemeslníci, kteří vstoupili do cechovní společnosti, očekávali od ní materiální ochranu a pomoc v nouzi. Jedinec přepokládal pomoc či solidaritu od ostatních a sázel na čestnost svých spoludruhů. Cechy svým členům poskytovaly mnohem více. Ukojily jejich touhu někam patřit, někým být. Všechny ty prvky jako stavovská čest, přísná hierarchie v rámci společenství, vlastní správa tvořená staršími mistry, normy správného chování apod. vytvářely v členech cechu pocit solidarity a

³⁰⁷ Spisy cechu řemenářského, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č. 695, kt. 1, nefol.

³⁰⁸ Zuzana Kuttová (krupařka), Dorota Julišová (mydlářka), Kateřina Kroupová (řeznice), Mandalena Dragerka (pekařka), Dorota Proumovská (punčochářka), Kateřina Moravcová (krupařka), Anna Chlumecká (koželužnice), Alžběta Bedrníková (kovářka).

sounáležitosti, pocit „zasvěcené“ osoby, která patří do zřetelně vymezené společnosti. Tyto pocity se pak ještě násobily v dobách úpadku a krize jedince či celého řemesla.

V druhé polovině 17. století za začaly čím dál více objevovat projevy začínajícího rozkladu tradiční městské sociální struktury. Tento proces se nejvíce dotýkal střední vrstvy městské společnosti. Úzce souvisel s „*pauperizací řemeslnictva, byrokratizací veřejného života a počátky podnikatelské iniciativy neprivilegovaných vrstev*“.³⁰⁹ Ačkoliv řemeslo stagnovalo, mistři nepřispívali do společné pokladnice a celková situace nebyla radostná, pravidelné a často i nákladné cechovní rituály se dodržovaly. Uměle se takto udržovala představa, že cech je „poklidný přístav“, který každého ochrání před bouří. Právě činností v sociální a kulturní oblasti si cechy udržovaly jistou prestiž.

Pocity jistoty a sociální sounáležitosti přinášelo i tzv. „dobré přátelství“. „Pány a přáteli“ se mohly nazývat jak pokrevně či nepokrevně příbuzné osoby, tak lidé, kteří s dotyčným nebyli v žádném příbuzeneckém vztahu. Vzájemně k sobě mohli být připoutáni kmotrovskými nebo jinými vzájemně výhodnými vazbami. V cechovním prostředí se tento vztah projevoval například ve chvíli, kdy uchazeč o místo mistra předal cechu žádost o přijetí. Písař pekařského, mlynářského a perníkářského cechu téměř nikdy nezapomněl poznamenat, kteří páni přátelé předstoupili spolu s žadatelem před cechovní mistry,³¹⁰ např. „*Léta páně 1666 dne 1. Juni pan Jindřich Maršálek předstoupil s pány přáteli Jakubem Ignatiusem Škultetem a Václavem Pstrosem, aby byl přijat do cechu mlynářského řemesla...*“³¹¹ V některých zápisech písař označuje pány přátelé též jako „*rukojmí*“³¹² Sloužili jako jakási záruka, že kandidát na místo mistra je poctivý a čestný. Rovněž pomáhali i potomkům zemřelých mistrů.

³⁰⁹ Bělina, P.: *Česká města v 18. století a osvětské reformy*, Praha 1985, s. 21.

³¹⁰ *Kniha cechu pekařského, mlynářského a perníkářského města Chrudimě s názvem Kniha pánův mistrův, založená 2.1.1670 (1670 - 1837)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č. 231, kn. 1.

³¹¹ Tamtéž, fol. 3r.

Sociální hierarchie fungovala také v rámci města. Měšťanem nebyl každý, kdo se ve městě v 16. – 18. století pohyboval. Měšťanem se v dané době rozuměl ten obyvatel města, který užíval určitá městská práva, podléhal nejrůznějším nařízením a na městské půdě zpravidla vlastnil obydlí. Kromě nich ve městech žili neusedlí lidé, kteří působili v městských domácnostech či dílnách jako čeledíni, služby nebo tovaryši a nevlastnili žádná stavení. Uvnitř hradeb se rovněž pohybovali lidé vytlačení na okraj lidské společnosti. Nebylo výjimkou, že se mezi nimi ocitli i řemeslníci, kteří se nedokázali uživit svým řemeslem a stali se nádeníky, či dokonce žebráky.

Základním pojmem vyjadřujícím vztah měšťana k ostatním členům městské obce se stalo oslovení *soused* nebo *spolusoused*. *Sousedem* dobové listiny nazývaly člověka, který měl ve městě místo trvalého pobytu. Toto označení mělo jemně zrovnoprávňující nádech. Vyjadřovala se tak solidarita a sounáležitost v rámci uzavřené komunity městského obyvatelstva, která jen nerada přijímala mezi sebe nové členy. Ne všichni chrudimští řemeslníci uvedení v soupisu poddaných z roku 1651 měli u svého jména označení „*soused*“. Zpravidla jen ti, kteří byli později uvedeni v berní rule. Pravdou však zůstává, že každý nově příchozí, kterému chyběly příbuzenské a jiné vztahy s usedlíky, měl ztíženou možnost socializace.

Místem, kde každý měšťan dával na odiv své sociální postavení, se stal kostel. Zasedací pořádek v kostelních lavicích dával tušit, jaké místo v městské obci jednotlivé skupiny obyvatelstva zaujímaly.

Překročit vlastní sociální status, kterým člověka zpravidla vybavila rodina, nebylo jednoduché. Nicméně sociální mobilita uvnitř města mohla jedince obdařeného potřebnými schopnostmi, trochou nezbytného štěstí a dobrými styky dovést až na vrchol městského společenství.³¹³

Jako příklad, že i v Chrudimi se fungovala sociální mobilita, poslouží společenský a majetkový postup Václava Roubala. Roku

³¹² Tamtéž, fol. 22v.

³¹³ Viz kapitola č. 4: Jan Máj, příběh jedné kariéry

1651³¹⁴ pracoval ještě jako podruh u mlynáře³¹⁵ Jiřího Zydka, o tři roky později je v berní rule uveden jako krupař.

Řemeslníci, jež stanuli v čele městské správy, demonstrovali touto funkcí dosažené společenské postavení a majetkové zázemí. Sociální mobilita samozřejmě fungovala i opačným směrem. Ranou osudu – požárem či nemocí – mohla dříve váženého měšťana dostat až na samé dno společenského žebříčku.

Základní kategorií, která vyjadřovala vědomí každého člověka novověké společnosti, představovala čest. Téměř nic nebylo pro muže a ženy v novověké společnosti cennější než „dobrá pověst“, která byla podmínkou pro kvalitní vztahy mezi sousedy, předpokladem pro úspěch v živnosti, pro dobrou sňatkovou politiku či získání úřadu v městské společnosti.

R. Dülmen ve své knize *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích* napsal: *„Protože ve stavovské společnosti spolu-rozhodovala vážnost a sociální postavení o hmotném zajištění člověka, a hodnota jednotlivce vůbec závisela na úsudku a uznání ostatních, tvořila čest i přes svou neurčitost stěžejní kategorii, od které se odvíjela životní praxe a která musela být hájena všemi prostředky.“*³¹⁶

Nenajdeme skupinu, která by nevedla spory o svou čest. Nejaktivnější byli v tomto boji řemeslníci. Jakékoliv nařčení mohlo znamenat ztrátu důvěry zákazníků a tím pádem i konec živnosti. Nejčastějším útokem byly nadávky. Na nejvýznamnější komunikační ploše města – náměstí – docházelo často ke přímé mezi jednotlivými řemeslníky. Ačkoli bylo během trhu zakázáno nadávat si a hádat se,³¹⁷ trhovci těchto nařízení příliš nedbali. Nejčastější příčinou těchto svárů byla rivalita mezi jednotlivými prodejci. Napadený často reagoval žalobou a spor musel řešit soud.

³¹⁴ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651- Chrudimsko I*, (ed. Matusšková, I. – Pazderková, A.) Praha 2001, s. 160.

³¹⁵ V berní rule roku 1654 uveden jako krupař.

³¹⁶ Dülmen, R.: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2003, s.86.

³¹⁷ Více viz: Winter, Z.: *Zlatá doba měst pražských*, Praha 1991, s.83-102.

Roku 1792 zažaloval ždánický rychtář Tomek řemenářského mistra Kučeru, že ho nazval tuplovaným taškářem.³¹⁸ Řemenáře, který nepronesl urážku týkající se těla a života, čekal mírnější trest. Za mnohem horší potupu byly pokládány nadávky dotýkající se života a těla, např. mordýř, lapka, kacír apod. Pokud někdo taková slova pronesl na cizí adresu, musel počítat s horšími následky. Byla-li slovně napadena žena, k soudu s ní šel i její muž.

Jako další příklad poslouží spor mezi kloboučníky Fialou Šťastným a Ondřejem Kompertským. Šťastný žaloval Kompertského za to, že o chrudimském jarmarku na rynku „*nářkem šelmou a zrádcem jeho nazývají a že by od města utíkat měl*“.³¹⁹ Chrudimský magistrát docílil toho, že se Kompertský omluvil a oba řemeslníci se usmířili. Jméno zmíněného Šťastného se v městských záznamech objevilo ještě jednou, tentokrát byl však na vině on. Byl obžalován za napadení Kateřiny, manželky Václava Kramáře. Kateřina mu odpustila, ale Šťastný musel zaplatit veškeré soudní výlohy, které byly jistě nemalé, neboť soudní jednání se táhlo půl druhého roku.³²⁰

Viník se musel vždy omluvit a zaplatit veškeré výlohy spojené se soudním jednáním. Stejně se postupovalo i v případě obvinění, které se nepotvrdilo. Mikuláš Kovářík obvinil ševce Jindřicha Veselého „*z nešlechetného skutku s hovadem krávou*“³²¹. Soud obžalovaného očistil a Kováříkovi nařídil, aby ševci zaplatil finanční náhradu za dobu, kdy nemohl kvůli tomuto nařčení vykonávat své řemeslo. Při opakovaných slovních útocích byl většinou viník uvězněn.

K hodnotám života utvářejícím společenskou prestiž patřilo i vzdělání. U synů pocházejících z řemeslných rodin se předpokládalo, že budou pokračovat v rodinné tradici. Vzdělání se v rodinách řemeslníků nevnímalo jako prvořadé. Existovaly ovšem výjimky.

³¹⁸ Spisy cechu řemenářského, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i.č. 622, kt. 1, nefol.

³¹⁹ *Regesta k městským knihám, Liber transactionum*, SOkA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i.č. 135, kt. 10, nefol.

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ *Regesta k městským knihám, Liber transactionum (1618-1710)*, SOkA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i. č. 135, kt. 13, nefol.

Alžběta Žaloudková si představovala, že její dva synové dají přednost vzdělání před řemeslem. Dokonce prohlásila, že toho, kdo na studiích vydrží, upřednostní a přilepší mu 10 kr.³²²

Na závěr lze říci, že postavení cechů bylo významné i na poli veřejného a společenského života. Ačkoli na konci 18. a v první polovině 19. století se politické a hospodářské změny odrazily v transformaci sociální struktury obyvatelstva českých zemí a postupně mizela přísná hierarchizace společnosti,³²³ cechy přesto představovaly až do svého zániku starobylou instituci s výraznými prvky přesně dané hierarchie a pravidly profesního postupu. Individualita v nich ustupovala do pozadí vůči kolektivnímu uvažování. Na vrcholu pomyslné cechovní společnosti čněli cechmistři následováni mistry. Na opačné straně stáli tovaryši a především učni. Vyhraněné pojetí hierarchie mezi jednotlivými členy cechu, postoj k fušerům, cechovní slavnosti – to vše se podílelo na formování mentality obyvatel českých a moravských měst.

³²² *Regesta městských knih, Liber memorabilium (1579-1662)*, SOkA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i. č. 137, kt. 13, nefol.

³²³ Lněničková, J.: *České země v době předbřeznové 1792-1848*, Praha 1999, s. 254.

10. Účast řemeslníků na kulturním a náboženském životě ve městě

Kulturní život v Chrudimi, navazující na bohatou tradici, byl odnepaměti spojen s ekonomickými, sociálními a politickými změnami v českých zemích. „*Způsob života obyvatel Chrudimě se po staletí vyvíjel ve shodě s obecnými trendy v oblasti Polabí a středovýchodních Čech.*“³²⁴

Kulturní život měšťanstva v Chrudimi, jakožto menším městě, byl závislý převážně na vlastních zdrojích, tzn. že si měšťané zajišťovali zábavu sami.

Běžný život v Chrudimi byl přerušován různými společenskými akcemi a oslavami, kterých se zúčastnily i cechy. Účast řemeslníků na městských slavnostech byla přímo povinná, neboť zde reprezentovali svůj cech. Průvody měly dodat městu lesk a také dokázat jeho bohatství. Je zřejmé, že pořadí cechů v průvodu nebylo nahodilé, ale řídilo se významem jednotlivých cechů a jejich společenským hodnocením. Městských oslav se řemeslníci účastnili oblečení do krojů.³²⁵

Mezi významné roční mezníky patřily nejruznější církevní svátky a světské slavnosti jako obnova magistrátu, dynastické svátky, masopusty, karnevaly, trhy či odvody daní. Roku 1855 poděkovalo město cechu krejčovskému,³²⁶ soukenickému³²⁷ a bednářskému³²⁸ za účast při odjezdu bývalého podkrajského Tomáše Putzlachera a při příjezdu nového hejtmana chrudimského kraje. Relativně poklidný městský život rovněž narušovaly nejruznější živelní pohromy, oheň či pobyt vojska.

V Chrudimi také vznikaly různé spolky a zájmové organizace. Již ve středověku ve městě působila literátská bratrstva, později vznikl

³²⁴ Kobetič, P.- Pavlík, T. - Šulc, I: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 218.

³²⁵ Tyto kroje se vyvinuly z pracovních oděvů jednotlivých řemeslných oborů a patřily k nim typické pracovní nástroje toho daného řemesla.

³²⁶ Spisy cechu krejčovského, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545- 1789), i. č. 257, kt. 15, nefol.

³²⁷ Spisy cechu soukenického, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545- 1789), i. č. 15, kt. 5, nefol.

³²⁸ Spisy cechu bednářského, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545- 1789), i. č. 31, kt. 24, nefol.

např. spolek divadelních ochotníků³²⁹ či sdružení ostrostřelců. Spolkem, který vznikl před rokem 1850 a zároveň jeho členy jsou prokazatelně členové cechů, bylo výše jmenované sdružení chrudimských ostrostřelců.³³⁰ Členy bývali kromě řemeslníků chrudimští obchodníci, drobní podnikatelé a místní inteligence. Střelbou se oslavovaly všechny slavnostní okamžiky – oslava různých svátků a vítání návštěv významných osob politického, církevního i kulturního života. V 18. století prováděli střelbu řemeslníci, kteří uměli zacházet s prachem a kovem, tzn. puškař a ručníkář. V případě potřeby měli členové spolku přispívat k ochraně pořádku či k obraně majetku zdejších obyvatel.

Oblíbenou kratochvílí novověkých lidí byl tanec. Stal se součástí řady slavností veřejných či soukromých (svatby apod.). Čeněk Zíbrt uvádí, že jednotlivé cechy mívaly své charakteristické tance. Například nožíři předváděli tzv. mečovité tanec (s mečem v ruce), bednáři tančili s obručkami, soukeníci pro změnu s praporcem.³³¹

Řemeslníci se podíleli i na **vzhledu města**. Ulice mívaly rozličný ráz podle řemesel, kterým byly zprvu vyhrazeny³³², což pak dlouho přetrvávalo v jejich názvech. Dodnes některé chrudimské ulice nesou názvy řemesel, jež zde kdysi měla zázemí, např. ulice Koželužská³³³, Soukenická³³⁴ a U Valchy³³⁵. Svůj název dostala i veřejná prostranství,

³²⁹ Novodobá historie divadla v Chrudimi začala v roce 1801, kdy krajský hejtman Markvart Josef Koc z Dobeše dal podnět k uspořádání sbírky na zřízení divadla. Více viz: Kobetič, P. – Pavlík, T. – Šulc, I.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 30-32.

³³⁰ Sdružení ostrostřelců neboli bratrstvo střelecké bylo v Chrudimi založeno již v 16. st., po třicetileté válce nejsou žádné zprávy o existenci. Až v roce 1791 se znovu vyskytují zprávy o jeho činnosti, ozbrojení měšťané vystupovali na veřejnosti jako celek. In: Florián, Č.: *Sanytrníci a střelci chrudimští v 18. století*, In: *Chrudimský kraj* 5, 1916, č. 51, s. 5.

³³¹ Zíbrt, Č.: *Jak se kdy v Čechách tancovalo. Dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku z věků nejstarších až do nové doby se zvláštním zřetelem k dějinám tance vůbec*, Praha 1895, s. 76.

³³² Ke kostelům tihla tichá řemesla. Chudší řemesla, například hrmčírství a provaznictví, se soustřeďovala ve vedlejších uličkách nebo u hradeb. Řemesla, která byla hlučná a zapáchala, byla vytlačována za hradby – např. řezníci (měli zde jatka), mlynáři. Na velkých předměstích nechyběla základní řemesla zajišťující výživu, ošacení a obutí, ale i výrobu textilií, zpracování dřeva a kovů. Projít tehdejší ulicí povozem nebyla jednoduchá záležitost. Ulice často zužovaly sklady dřeva před domy, hlavně u řemeslníků, kteří je potřebovali k výrobě nebo provozu, jak tomu bylo u pivovarníků a lázní. Pekaři i jiní obyvatelé města potřebovali velké množství dřeva k pečení, vaření či jen k topení. Ani stezky před domy nebyly většinou udržovány – zaplňovaly se řemeslníckými výrobky vyloženými na prodej. Více viz: Winter, Z.: *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991, s. 97.

³³³ Ulice vedoucí z Havlíčkovy ulice ke stadionu Emila Zátopka.

³³⁴ Ulice vedoucí od divadla K. Pippicha pod Široké schody.

konkrétně místa, kde v minulosti stávaly mlýny – Májov³³⁶, Klobásov³³⁷ či V Blehovsku.³³⁸

Náměstí, centrum veškerého městského života, patřilo k nejhonosnější části města. Reprezentativní domy, z nichž se většina dochovala do dnešních časů, obývala městská honorace. Majiteli byli zpravidla příslušníci šlechtických rodů, městští radní a nejbohatší obyvatelé města, k nimž patřili i mnozí řemeslníci. Na „dobré adrese“ alespoň na čas bydleli například pekař Jakub Aleš Hrdlička, perníkář Jan Polický, barvíř pláten Jakub Ignác Škultét, řezník Václav Radda, mydlářská rodina Julišů a další.³³⁹

Na náměstí se konaly pravidelné týdenní a výroční trhy. Chrudim měla povoleno pořádat celkem sedm jarmarků. Týdenní trhy se odnepaměti konaly v sobotu, posléze ve středu. Svým významem nepřekonal y chrudimský region. Výjimečnou záležitost představovaly až chrudimské koňské trhy jako součást dobytčích trhů. Jejich počátky jsou spojovány s první polovinou 19. století.³⁴⁰

Člověka raného novověku provázela celým životem zbožnost. V pobělohorské době sehrála hlavní roli katolická církev, která se stala jediným povoleným náboženstvím v rakouské monarchii. Již roku 1626 zveřejnil císařský rychtář³⁴¹ v Chrudimi svolání, ve kterém jsou měšťané vyznávající nekatolické náboženství upozorněni na to, že pokud nekonvertují ke katolicismu, čeká je osud vyhnanců. Tehdy se své vyznání odmítli vzdát prakticky všichni vinaři a odešli ze země. Třicetiletá válka a její útrapy, vysílení vinic a především pak odchod vinařů znamenaly úpadek tehdejšího chrudimského vinařského cechu.³⁴²

³³⁵ Slepá ulice od ulice V Průhonech k plovárně. Ulice dostala své pojmenování podle valchy, která sloužila koželuhům, soukeníkům a jirchářům. Stála zde od konce 17. století do roku 1908.

³³⁶ Skupina domů mezi Pumberky a Vestcem. Nazváno podle bývalého majitele mlýna a dvora rychtáře Jana Máje.

³³⁷ Název pro okolí zimního stadionu, podle majitele Matěje Klobásy.

³³⁸ Území mezi Střeleckou ulicí a Střelnicí. Název podle majitele J. Blehy, který mlýn vlastnil roku 1656.

³³⁹ Slejška, I.: ...z historie města Chrudimě, Chrudim 1998.

³⁴⁰ Kobetič, P. - Pavlík, T. - Šulc, I.: *Chrudim, vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 189.

³⁴¹ Roku 1626 byl císařským rychtářem v Chrudimi Václav Bílek Kořimský.

³⁴² Cech vinařů zanikl roku 1748. In: Kobetič, P. - Pavlík, T. - Šulc, I.: *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 200.

Všeobecně se také předpokládalo, že všem obyvatelům města půjdou příkladem purkmistr a konšelé. Rychtář měl hlídat „ovečky boží“ a každého, kdo by místo na mši šel do krčmy, měl právo uvěznit. Pokud by však někdo z vedení města o tomto provinění pomlčel či se ho sám dopustil, čekal ho trest v podobě pokuty či jiný trest, který měl sloužit jako odstrašující příklad.

Roku 1651 byl vydán patent českých místodržících, který nařizoval všem vrchnostem, aby pořídily soupis obyvatel na základě příslušnosti ke katolické víře. V soupisu mělo být uvedeno veškeré obyvatelstvo města a jeho nejbližšího okolí. Podle nařízení měla vrchnost do předepsaných rubrik napsat jméno osoby, její stav, povolání, věk, a údaj o náboženské příslušnosti. U nekatolíků býval navíc uveden záznam, zda je naděje, že se dotyčný přikloní ke katolickému náboženství.

Při podrobnějším pročitání jednotlivých záznamů týkajících se řemeslného obyvatelstva v Chrudimi a jeho nejbližším okolí dojde čtenář k jednoznačnému závěru: prakticky všichni řemeslníci uvedení v soupisu se hlásí ke katolickému vyznání. Jedinou výjimku tvoří jednašedesátiletý pekař Tobiáš Babik³⁴³, u něhož je pouze znaménko plus, které mělo značit naději na obrácení ke katolické víře. Což samozřejmě neznamená, že k tomu později opravdu došlo.

Předpoklad, že ne všichni přijali katolické náboženství dobrovolně a z vlastního přesvědčení, zde nehraje velkou roli. Řemeslníci neměli příliš na vybranou, pokud chtěli i nadále provozovat svoji živnost. Jak už bylo výše uvedeno, jednou z podmínek při přijímání do cechovní organizace byla otázka náboženské příslušnosti³⁴⁴.

A co Židé? Protižidovský postoj měšťanů je všeobecně znám. Nejednou narazíme v pramenech na nářky chrudimských řemeslníků, kteří žádají úřady, aby zasáhly proti židovským obchodníkům a řemeslníkům, kteří jim „fušují“ do jejich práce. Cechy si velice dobře

³⁴³ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651- Chrudimsko I*, (ed. Matušíková, I. – Pazderková, A.) Praha 2001, s. 148.

³⁴⁴ V knize *Chrudimsko a Nasavrcko* (II. díl) z roku 1909 je uvedena podmínka přijetí do cechu, která stanovila, že kandidát musel být husitského náboženství. Uvedené nařízení bylo dodržováno v letech 1421-1624.

uvědomovaly, že Židé představovaly konkurenci. Konkurenci, která odvedla stejně kvalitní, ne-li lepší práci a mnohdy i za méně peněz. Jiná situace nastala ve chvíli, kdy se z konkurence stane spojenec. V *Knize mistrů cechu koželužského*³⁴⁵ lze nalézt záznam z roku 1680 dokazující, že řemeslníci židovské víry, kteří konvertovali ke katolickému náboženství, mohli být do cechu přijati. Za příklad může posloužit žádost Hanse Jacoba Swobody, „...kterýž předešle Židem byl, avšak víru křesťanskou katolickou osvěcením Pána Boha všemohoucího přijavše...“³⁴⁶. Cechmistrů jeho žádosti vyhověli.

Pokud se zmiňujeme o náboženském životě města Chrudimě, nesmíme opomenout na skutečnost, jak důležitou roli sehrál kult Krista Salvátora³⁴⁷, který proměnil Chrudim v jedno z nejnavštěvovanějších poutních míst východních Čech. Pověst o zázračném obrazu, který chrání před nemocí, se na svou dobu velmi rychle šířila po Českém království. Netrvalo dlouho a Chrudim se stala hojně navštěvovaným poutním místem, což jistě těšilo nejen pány radní, ale především řemeslníky a obchodníky, kterým příliv věřících pomáhal zapomínat na upadlé poválečné hospodářství. Slavné salvátorské poutě se ve městě konaly od roku 1680. Podobně jako v jiných českých městech se poutníci v Chrudimi stali vítaným zdrojem příjmů, jenž pomohl k novému hospodářskému rozvoji města. V pozdějších letech cechy poskytovaly finanční podporu na ozdobu tohoto salvátorského obrazu.³⁴⁸

³⁴⁵ *Knihy mistrů cechu koželužského (1592 -1754)*, SOKA Chrudim, inventář Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 217, kn. 1, kt. 18, fol 8r.

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ Kde se vzala **legenda o obrazu svatého Salvátora**? Počátky úcty k zázračnému obrazu lze nalézt v závěrečných letech třicetileté války. Podle pověsti se obraz, původně uložený v rudolfínských sbírkách, dostal do rukou loupeživých Švédů. Nakonec se ocitl v rodině měšťana Pfeifera, který ho dostal darem. Přídomek „zázračný“ daly obrazu následující události. Při obsazení města švédským vojskem o něj vojáci hráli v kostky. Jeden z rozjařených vojáků obraz pobodal a podle legendy tekla po Kristově obličej krev. Před dalším zničením zachránila obraz Pfeiferova služebná Dorota Skákalíková. Celý příběh nechal zapsat do protokolu v roce 1675 tehdejší chrudimský děkan Samuel Václav Hataš a se souhlasem majitele obraz umístil na boční oltář děkanského kostela. Děkan Hataš se též zasloužil o to, aby byl obraz úředně prohlášen za zázračný a mohl být o dva roky později vystaven na velkém (hlavním) oltáři.

³⁴⁸ Florián, Č.: *Z dějin chrudimských koželuhů a perníkářů*, In: Chrudimský kraj 5, 1916, č. 26, s. 2.

Víra v Boha, veškeré náboženské úkony provázely městské i venkovské obyvatelstvo celým jejich životem.³⁴⁹ Návštěva kostela nebyla jen povinností,³⁵⁰ ačkoliv v artikulích všech chrudimských cechů můžeme nalézt výzvu, aby všichni členové zřízení chodili v neděli a o svátcích do kostela. Autoři nařízení neopomněli připomenout, že v době bohoslužeb je přísně zakázáno toulat se a popíjet alkohol. Taková nařízení však byla běžná i v jiných městech.

Křesťanská církev hlásá, že před Bohem jsme si všichni rovni. Ne však ve společnosti stavovsky členěné. Společenské postavení měšťanů se v kostele projevovalo například místem, kam se návštěvníci chrámu usazovali. Honosné přední lavice v těsné blízkosti oltáře byly vyhrazeny městským radním. Ostatní zaujali místa v lavicích v hlavní lodi nebo postávali ve volném prostoru kostela. Rovněž mistři jednotlivých řemesel neměli povoleno sednout si, jak se jim zlíbí. I zde byla dodržována cechovní hierarchie. Přední místa zaujímali chrudimští řezníci následováni ostatními řemesly.

Mezi povinnosti cechovních organizací patřilo tzv. záduší. Každý rok musel cech odvádět danému kostelu, pokud neprokázal chudobu či se neuvedlo jinak, jednu libru vosku. V Chrudimi se jednalo o záduší hlavního kostela Nanebevzetí Panny Marie. Ve chvíli, kdy cechovní společenství „pozapomnělo“ plnit své závazky, děkan nebo starší kostelník se „připomněli“³⁵¹. Roku 1730 se v městské radě projednával zádušní rest řezníků, kteří z masných krámů dlužili 55 zl. 45 kr. a opět

³⁴⁹ Zbožnost prostupovala jejich každodenním životem – od narození člověka až po jeho odchod z pozemského světa. Nebylo nikterak zvláštní, že denní konání v rodině začínalo a končilo modlitbou. V určitou dobu, která byla ohlašována kostelními zvony, se věřící shromažďovali k bohoslužbě. Jak uvádí Hoffmann ve své knize *České město ve středověku*: „*Příchod do kostela a pobyt v něm znamenal důležitou složku ritu městského života, složku povznášející a sváteční.*“ Více viz: Hoffmann, K.: *České město ve středověku*, Praha 1990.

³⁵⁰ Bohoslužba připomínala slavnost, která byla provázena hudbou a zpěvem. Kázání kněze se netýkalo jen věcí náboženských, ale často se v něm odrážely dobové společenské poměry, stanoviska a postoje, jež věřící obec do jisté míry ovlivňovaly. Důležitou funkci plnila rovněž zpovědnice – místo, kde se věřící vyzpovídali ze svých hříchů, zpravidla před přijímáním svátosti. Farář věřící trpělivě vyslechl, zprostředkoval smrtelnému hříšníkovi možnost posmrtného spasení duše, poskytl jim rozhřešení, případně i radu. Zpověď hříšníkovi přinášela úlevu a byla účinnou složkou morálního organismu společnosti.

³⁵¹ Roku 1693 chrudimský děkan Samuel Václav Hataš žádal po koželužském cechu, aby zaplatil dluh za 9 let, kdy neodvedl ani 1 libru vosku. Cech uposlechl a dluh srovnal. Podobná žaloba na koželužský cech proběhla již o deset let dříve. Tehdy stížnost podával starší kostelník Kryštof Fryc. In: *Kniha mistrů cechu koželužského (1592 -1754)*, SOKA Chrudim, inventář Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 217, kn. 1, kt. 18, fol 16v.

jím byla připomenuta částka, kterou museli každoročně odvádět (5 zl.15 kr.).³⁵²

Postarat se o zemřelého člena cechu a členy jeho rodiny bylo dalším cechovním závazkem. Rakev s tělem zemřelého člena byla zahalena příkrovem, obvykle z černého sametu či sukna, ozdobeným cechovním znamením. K mrtvým tělům, obzvláště pak mistra a jeho manželky, zakoupil cech navíc voskový postavník. Z toho plyne, že tato povinnost nebyla právě levnou záležitostí. Samozřejmě na to bylo pamatováno již dopředu a tyto cechovní výdaje se platily z poplatků, které byly od členů cechu vybrány. Zámožnější členové cechu se zpravidla nepřímo podíleli na finanční výpomoci při pohřbu chudších příslušníků.³⁵³ Výjimkou nebyly ani dary (purifikatorium,³⁵⁴ látka na oltář apod.), které bohatí řemeslníci věnovali kostelu.

Památku a úctu svým zemřelým spoludruhům vyjadřovali členové cechu pravidelnými mšemi. Za tuto každoroční „*mši svatou za v Pánu zesnulé cechovní*“³⁵⁵ vyplácel cech peníze knězi a ministrantům.

Cechy se nebránily darům z řad majetných měšťanů. Příkladem by mohl být dar koželužskému cechu od paní Mandaleny Páralky, která „...*pro nesmrtelnou a slavnou památku svého jména i tolikéž na dokázání upřímné a skutečné lásky křesťanské náchylná jsouce k poctivému cechu koželužskému skutek milosrdný jest učinila a pánům starším ku pomoci na zjednání příkrovu k poctivému pohřbu a průvodu těl mrtvých darovala...*“.³⁵⁶

Významnou událostí se stávalo procesí. V srpnu 1762 „...*byli deputirovaní*“³⁵⁷, totiž: *velebný pan páter Ján Kolumbus, toho času kaplan chrudimský, a urozený pan František Štípek, též urozený pan Karel Chocenský radní, do Kutné Hory k jeptiškám uršulinkám pro svatého Viktorina tělo, majíce také sebou čtrnácte sousedův*

³⁵² *Regesta městských knih: Pamětní kniha rudá (1628-1735)*, SOkA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i. č.137, kt. 13, nefol.

³⁵³ Florián, Č.: *Ze starochrudimských domácností*, In: Chrudimský kraj 5, 1916, č. 7, s. 2.

³⁵⁴ Šátek na kalich.

³⁵⁵ *Účty perníkářského cechu v Chrudimi (1785-1809)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 234, kn. 4, fol.7r.

³⁵⁶ Florián, Č.: *Ze starochrudimských domácností*, In: Chrudimský kraj 5, 1916, č. 7, s. 2

³⁵⁷ Vyslaní.

chrudimských, kteří jej nesli.“³⁵⁸ Domněnku, že mezi čtrnácti měšťany poctěnými touto důležitou úlohou se nacházeli řemeslníci, potvrzuje záznam v knize účtů, kterou si vedli chrudimští kožešníci. „*Jednomu našemu cechovnímu mistru, který byl odeslaný do Kutné Hory k pomoci přenesení těla svatého Viktorina, jest mu dáno od tej cesty 1 zlatý.*“³⁵⁹

Po vydání tolerančního patentu roku 1781 se jasně ukázalo, jak „moc“ se vžila vnucovaná katolická víra u obyvatelstva Chrudimského kraje. Již výkazy z roku 1783 uvádějí, že se poměrně velká část obyvatel přihlásila k vyznání augsburskému a k víře helvetské.³⁶⁰ Proč tomu tak bylo? V roce 1651 se katolické církvi přihlásili, byť ne dobrovolně a z vlastního přesvědčení, prakticky všichni. Od počátku rekatolizace uběhlo více sto let, a přesto se v Chrudimi a jejím nejbližším okolí velké množství věřících hlásilo k jinému než katolickému vyznání. Odpověď na otázku nám dává Eva Melmuková ve své knize *Patent zvaný toleranční*. Již před začátkem třicetileté války se začala vytvářet tajná církev české reformace, která vědomě navazovala na odkaz husitství, jednoty bratrské a České konfese. Na území našeho státu³⁶¹ se vytvořila řada středisek tajných evangelíků. V chrudimském kraji působilo takových „ilegálních“ společenství hned několik. Znalost těchto okolností nám pomáhá pochopit vysoké číslo věřících, kteří se přihlásili k evangelickému náboženství.

V této době už nebyla překážkou při přijetí do cechu ani židovská víra, neboť toleranční patent uvolnil také omezení židovského obyvatelstva. Volné pole působnosti Židů se týkalo jejich přístupu ke všem řemeslům, úřadům, studiím. Zrušeno bylo též povinné nošení zvláštního označení na oblečení. Židé se též mohli stěhovat mimo

³⁵⁸ *Historia Chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých*, (edd. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005, s. 134.

³⁵⁹ *Počty cechu kožešnického (1752-1772)*, SOKA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545- 1789), i. č. 12, kn. 19, fol. 7v.

³⁶⁰ K vyznání augsburskému se přihlásilo 879 domácností, k helvetské víře se hlásilo 15 924 rodin. *Chrudimsko a Nasavrcko II. díl*, Chrudim 1909-1926, s. 256.

³⁶¹ Lokalita, kde působili tajní evangelíci, se v průběhu let mírně měnila. Nejvíce středisek se nacházelo v oblasti východních Čech, středních Čech a Moravy.

ghetta.³⁶² V knize účtů,³⁶³ kterou si vedli chrudimští pekaři, objevujeme v kolonce „příjmy“ záznam, který dokládá, že za příslušný poplatek udělili roku 1791 Židovi Davidu Goldmannovi z Rychnova mistrovské právo.

Ustanovení tolerančního patentu zůstala bez výraznějších změn zachována až do vydání tzv. protestantského patentu v roce 1861, jenž teprve znamenal plnou rovnoprávnost nekatolických církví.

Shrneme-li význam chrudimských cechovních korporací, můžeme konstatovat, že společenstva řemeslníků měla důležité poslání nejen hospodářské, ale i kulturní. Cechy se podílely na rozvoji městského kulturního života také finančně. Poskytovaly peněžité částky určené na podporu různých institucí. Např. roku 1780 přispěly na ozdobu salvátorského obrazu v hlavním chrámu.³⁶⁴ Rovněž umožnily žákům chrudimské školy studovat, pomáhaly chudým žákům, odevzdávaly určité finanční obnosy městskému špitálu. Roku 1765 postoupily užitky z kapitálu na vydržování prvního profesora při zřízení latinské školy.³⁶⁵ Také vzorným (povinným) chováním pravých křesťanů představovali řemeslníci vzor pro ostatní obyvatele města.

Ačkoli se umělecká řemesla ani výroba luxusního zboží ve městě nikdy příliš nerozvinula,³⁶⁶ můžeme však prohlásit, že řemeslník, cechmistr starých časů byl mnohdy pravým umělcem.³⁶⁷ Staletou

³⁶² Na základě Židovského systemálního patentu vydaného roku 1797 byly uzákoněny některé výhody pro židovské řemeslníky. Např. židovské děti se směly učit všem řemeslům, židovským řemeslníkům bylo povoleno ženit se mimo numeru clausus. Více viz: Lněničková, J.: *České země v době předbřeznové 1792-1848*, Praha 1999.

³⁶³ Účty cechu perníkárského v Chrudimi (1785-1809), SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 234, kn. 4, fol. 12v.

³⁶⁴ Florián, Č.: *Z dějin chrudimských koželuhů a perníkárů*, In: Chrudimský kraj 5, 1916, č. 28., s. 3.

³⁶⁵ „Léta 1765 dne 12. dubna od chrudimských dvaceti cechův stalo se postoupení obligace za slavnými pány stavy pražskými sub numero 282 na kapitál 122 rejský, pro zlepšení pána pátera profesora z vybiňajícího intrese.“ In: *Historia Chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých*, (ed. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005, s. 134.

³⁶⁶ Výjimku v určitých obdobích představovalo malířství a řezbářství.

³⁶⁷ Sami řemeslníci využívali umění svých kolegů – např. cechovní truhlici vyrobili truhláři. Pekaři v roce 1673 přijali mezi sebe „pod suchý dny pro průvody mrtvých těl“ malíře Pavla Kynteru. Ze zápisu není jasné, proč byl tento malíř přijat mezi pekaře a mlynáře. Můžeme se podle výše uvedené poznámky pouze domnívat, že dostal za úkol vymalovat cechovní praporce a příkrovy. In: *Knihy cechu pekařského, mlynářského a perníkárského města Chrudimě s názvem Kniha pánův mistrův, založená 2.1.1670 (1670 - 1837)*, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy, i.č. 231, kn. 1, fol. 14r.

historii chrudimských cechovních společenstev dokládá řada památek.³⁶⁸

³⁶⁸ Regionální muzeum uchovává především cechovní prapory, truhlice, výrobní náčiní a další předměty úzce spojené s cechy. Okresní archiv pečuje o písemné památky – cechovní knihy, různé listiny, artikule apod. Byly to právě tovaryšské listy zdobené vedutami, které uchovaly pro budoucí generace pohledy na Chrudim z konce 18. století. In: P. Kobetič - T. Pavlík - I. Šulc, *Chrudim. Vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005, s. 17.

11. Závěr

Pobělohorská emigrace a třicetiletý válečný konflikt byly těžkým zásahem do ekonomického života země. Cechovní korporace se svou tradiční vnitřní strukturou a organizací se postupem doby stávaly brzdou hospodářského rozvoje. Konec 17. a především pak celé 18. století tak v obecné rovině představuje období hluboké krize cechovního zřízení. Vládní proticechovní reglementační politika vyvrcholila v roce 1859, kdy byly cechy s definitivní platností zrušeny.

Předložená práce je pokusem o zdokumentování činnosti chrudimských cechů a jejich vlivu na městský život po třicetileté válce. Je nutno znovu konstatovat, že dochovaných písemných pramenů a materiálů není zdaleka tolik, kolik bychom předpokládali a potřebovali pro sestavení „dokonalého obrazu“ fungování cechovního zřízení v Chrudimi. Přesto je však dostatečně průkazný k potvrzení domněnky, že chrudimské cechovní korporace nebyly v rámci českých zemí nijak výlučné, výrazně se neodlišovaly od cechů v jiných městech.

Významným oddílem diplomové práce je kapitola, která se zabývá interakcí mezi cechovními organizacemi a městským úřadem. Ze zjištěných poznatků vyplývá, že se cechy prostřednictvím svých zástupců v městské radě snažily podílet na vedení města a ovlivňovat jednání městské rady v záležitostech, na nichž jim skutečně záleželo. Šlo jim především o zajištění monopolu na řemeslo, vyřazení konkurence a v obecném smyslu o zajištění takové politiky, jež by jim vyhovovala. Docházelo tak k propojení hospodářských, sociálních a mocenských zájmů řemeslnictva. Není nijak překvapující, že se cechy spíše snažily uspokojit své sobecké zájmy, rozkvět města jako celku je příliš nezajímal.

Moc spolurozhodovat o životě ve městě však nepatřila všem živnostníkům, ale pouze užší skupině, zpravidla nejmajetnějším

osobám. Jednání některých z nich navíc naznačovalo, že více než o užitek celého řemesla se zajímali pouze o vlastní prospěch.

Neméně důležitá je kapitola věnovaná městskému a cechovnímu hospodářství. V Chrudimi působil v pobělohorském období relativně velký počet cechů, tato skutečnost však neodrážela hospodářskou prosperitu města. Chrudimské hospodářství po třicetileté válce vykazovalo všechny symptomy ekonomického a sociálního regresu. Cechy byly i nadále součástí městského hospodářství, nelze je však označit za hybnou sílu, jak tomu bylo před třicetiletou válkou. K výraznějšímu oživení obchodního a řemeslného podnikání nepomohla ani podpora zemských úřadů. Chrudim neprokázala v polovině 18. století žádný výrazný předpoklad pro prosperitu v oblasti odbytu a prodeje výrobků ani v oblasti komerčních možností. V této době cechy nemohly obstát v konkurenci s nově vznikajícími a vládou podporovanými manufakturami. Chrudimské cechovníctví, ačkoli nebylo nikterak výrazně ohrožováno manufakturami, nedokázalo zbrzdit nezadržitelný pád.

Postavení cechů bylo významné i na poli veřejného a společenského života. Ačkoli se na konci 18. a v první polovině 19. století politické a hospodářské změny odrazily v transformaci sociální struktury obyvatelstva českých zemí a postupně mizela přísná hierarchizace společnosti, cechy přesto představovaly až do svého zániku starobylou instituci s výraznými prvky přesně dané struktury, pravidly profesního postupu a vyhraněným postojem k fušerům. Všechny ty prvky jako stavovská čest, přísná hierarchie v rámci společenství, normy správného chování apod. vytvářely v členech cechu pocit solidarity či sounáležitosti a působily na formování mentality obyvatel českých a moravských měst. Je důležité zmínit, že charitativní ráz cechů ustupoval do pozadí ztlačně pomaleji než jejich význam hospodářský a politický.

Společenstva řemeslníků měla důležité poslání nejen hospodářské, politické, ale i kulturní. Je prokázáno, že se cechovní korporace podílely na rozvoji městského kulturního života finančně. Cechy i

řemeslníci jako jednotlivci byli přímými aktéry nejrozličnějších městských slavností a událostí.

Vznik cechů souvisel se snahou monopolizovat řemeslo a ubránit se konkurenci. V průběhu staletí se cechovní zřízení přežilo. Zastaralá středověká struktura cechů lpící na tradici a ignorující stále vyšší nároky novověké společnosti nemohla logicky obstát. Na základě výše zmíněných skutečností lze do jisté míry i charakterizovat stav tehdejší české městské společnosti.

12. Seznam použitých pramenů a literatury

12.1. Prameny:

SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1879).

SOkA Chrudim, fond Cechy chrudimského okresu (1575-1884/1888).

SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim, I. díl (1372-1787/1839).

SOkA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána.

12.2. Edice pramenů:

Berní rula 2. Popis Čech r. 1654, (ed. K. Doskočil), Praha 1959.

Historia Chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých, (ed. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005.

Kosmova Kronika česká, (ed. Karel Hrdina, Marie Bláhová), Praha 1975.

Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko 1, (ed. L. Matušíková, A. Pazderová), Praha 2001.

Stránský, P.: *Český stát*, (ed. R. Lužík, J. Křesálková), Praha 1953.

Tereziánský katastr český 1. Rustikál (kraje A-CH), (ed. A. Chalupa, M. Lišková, J. Nuhlíček, F. Rajtoral), Praha 1964.

12.3. Literatura:

Adámek, J. - Petřtyl, J.: *Třista let salvátorské tradice v Chrudimi*, Chrudim 1948.

Adámek, K.V.: *Cechovní zřízení na Hlinecku v XVII. a XVIII. věku*, Praha 1899.

Adámek, K.V.: *Chrudimsko*, Roudnice 1878.

Bělina, P.: *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*, Praha 1985.

Bůžek V. – Král, P.: *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.

Česká města v 16.-18. století, Historický ústav ČSAV, Praha 1991.

Diviš, J.: *Pražské cechy*, Acta Musei Pragensia 91 – 92, Praha 1992.

Dokoupil, L. a kol.: *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999.

Dülmen, R.: *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích*, Praha 2003.

Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.století). Dům a jeho lidé, I.díl*, Praha 1998.

Dülmen, R.: *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18.století). Vesnice a město, II.díl*, Praha 2006.

Ebelová, I.: *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001.

Faltysová, R.: *Chrudimské spolky v druhé polovině 19. a na počátku 20. století, šestá část*, In: Chrudimské vlastivědné listy 9, 2000, č. 3, s.12-13.

Florián, Č.: *Chrudim a její poddaní na rozhraní 17. a 18. století*, In: Chrudimský kraj 4, 1915, č. 20, s.7.

Florián, Č.: *Několik dat z obecního hospodářství roku 1700*, In: Chrudimský kraj 4, 1915, č. 16, s. 4.

- Florián, Č.: *Přísaha a instrukce hajných k opatrování lesa Hůry*, In: Chrudimský kraj 5, 1916, č. 18-19.
- Florián, Č.: *Příspěvek k dějinám chrudimského vinařství*, In: Chrudimský kraj 4, 1915, č.17-18.
- Florián, Č.: *Sanytrníci a střelci chrudimští v 18. století*, In: Chrudimský kraj 5, 1916, č. 51-52.
- Florián, Č.: *Spory Chrudimě s poddanými v 2. polovici 17. století*, In: Chrudimský kraj 19, 1930, č. 4, s.5.
- Florián, Č.: *Věžní hodiny a hodináři chrudimští*, In: Chrudimský kraj 5, 1916, č. 36-37, s.4-5, 3-4.
- Florián, Č.: *Z dějin chrudimských koželuhů a perníkářů*, In: Chrudimský kraj 5, 1916, č. 22-26, 28-29.
- Florián, Č.: *Ze starochrudimské domácnosti*, In: Chrudimský kraj 4, 1915, č. 26, 29, 34, 36, 40.
- Historický atlas měst České republiky, svazek č. 13, Chrudim*, Praha 2003.
- Hoffmann, K.: *České město ve středověku*, Praha 1990.
- Hroch, M. – Petrán, J.: *17. století – Krize feudální společnosti?*, Praha 1976.
- Charvát, J.: *Požární řády staré Chrudimě*, In: Chrudimské vlastivědné listy 3, 1994, č. 1, s. 1-4.
- Charvát, J.: *Stará Chrudim*, Chrudim 1991.
- Charvát, J.: *Zmizelá Chrudim, část druhá Chrudimské kotce, masné krámy a chlebné lavice*, In: Chrudimské vlastivědné listy 2, 1993, č. 5, s. 5-6.
- Charvát, J.: *Zmizelá Chrudim, drobný příspěvek k dějinám budoucí Transпорty*, Chrudimské vlastivědné listy 5, 1996, č. 5, s.4-5.
- Chrudim českých královen*, Edice „Chrudim - svazek 20, Chrudim 2002.
- Chrudim v literatuře*, Edice „Chrudim - svazek 27, Chrudim 2004.
- Chrudimské firmy*, Edice „Chrudim - svazek 23, Chrudim 2003.
- Chrudimsko a Nasavrcko I. – IV. díl*, Chrudim 1906 – 1926.

- Janáček, J.: *České dějiny. Doba předbělohorská (1526-1547), díl I.*, Praha 1968.
- Janáček, J.: *České dějiny. Doba předbělohorská (1526-1547), díl II.*, Praha 1984.
- Janáček, J.: *Přehled řemeslné výroby v českých zemích za feudalismu*, Praha 1963.
- Janák, J - Hledíková, Z.: *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989.
- Janotka, M. – Linhart, K.: *Zapomenutá řemesla*, Praha 1984.
- Khündel, J.: *Prostějovská řemesla a jejich cechy*, Prostějov 1933.
- Klaus, A.: *O Chrudimských právovárečných měšťanech*, Chrudim 1907.
- Klaus, A.: *Z dějin cechovníctví na Chrudimsku*, Chrudim 1902.
- Kobetič, P. – Pavlík, T. – Šulc, I.: *Chrudim, vlastivědná encyklopedie*, Praha 2005.
- Kobetič, P.: *Hospodářský život v Chrudimi v 2. pol. 19. století*, In: *Chrudimské vlastivědné listy* 1, 1992, č. 9, s. 4-5.
- Kuča, K.: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, II. díl*, Praha 1997.
- Laubová, I. – Malá, P. – Zachová, A.: *Chrudimské cechy – řezníci*, In: *Chrudimské vlastivědné listy* 3, 2000, s. 16-17.
- Lněničková, J.: *České země v době předbřeznové 1792-1848*, Praha 1999.
- Malý, T.: *Město Chrudim a války o rakouské dědictví (1740-1748), I. část*, In: *Chrudimské vlastivědné listy* 11, 2002, č. 2, s. 4-7.
- Malý, T.: *Město Chrudim a války o rakouské dědictví (1740-1748), II. část*, In: *Chrudimské vlastivědné listy* 11, 2002, č. 3, s. 8-11.
- Melichar, F.: *Dějiny cechovníctví v Čechách*, Praha 1902.
- Melmuková, E.: *Patent zvaný toleranční*, Praha 1999.
- Mendl, B.: *Sociální krize a zápasy ve městech čtrnáctého věku*, Praha 1926.

- Novotný, J.: *Zdanění českých měst podle katastrů z r. 1654-1757*, Praha 1929.
- Pátková, H.: *Bratrstvie ke cti božie. Poznámky ke kultovní činnosti bratrstev a cechů ve středověkých Čechách*, Praha 2000.
- Paulus, V.: *Památky cechovní města Chrastě v Chrudimsku*, Chrudim 1895.
- Pešek, J.: *Měšťanská vzdělanost a kultura v předběllohorských Čechách 1547-1620*, Praha 1993.
- Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury I/2. Kultura každodenního života od 13. do 15. století*, Praha 1985.
- Petráň, J.: *Dějiny hmotné kultury II/2. Kultura každodenního života od 16. do 18. století*, Praha 1997.
- Petráň, J.: *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*, Praha 1964.
- Pleskotová, V.: *Řezníci a uzenáři na Chrudimsku (1. část)*, In: *Chrudimské vlastivědné listy* 12, 2003, č. 5, s. 18-19.
- Pleskotová, V.: *Řezníci a uzenáři na Chrudimsku (2. část)*, In: *Chrudimské vlastivědné listy* 12, 2003, č. 6, s. 6-8.
- Pleva, M.: *Cechy a řemesla Boskovice*, Boskovice 2000.
- Rheinheimer, M.: *Chudáci, žebráci a vaganti. Lidé na okraji společnosti (1450-1850)*, Praha 2003.
- Roubic, A.: *Hospodářské a sociální poměry v Chrudimi do konce XV. století*, Olomouc 1956.
- Řemesla a řemeslníci na Pelhřimovsku od středověku do poloviny 20. století*, Pelhřimov 1999.
- Slejška, I.: *...z historie města Chrudimě*, Chrudim 1998.
- Smlsal, J.: *Věžní hodiny a hodináři v Chrudimi v 17. a 18. století*, In: *Chrudimské vlastivědné listy* 2, 1993, č. 1, s. 13.
- Škorpil, V. V.: *Cech mlynářský a krupařský ve Vysokém Mýtě*, In: *Vlastivědný sborník východočeský* 3, 1926, s. 4.
- Šulc, I.: *Vliv vojenství na život města Chrudimi část třináctá*, In: *Chrudimské vlastivědné listy* 5, 1996, č. 6, s. 16-17.
- Švankmajer, M.: *Čechy na sklonku napoleonských válek (1810-1815)*, Praha 2004.

Ulice a náměstí v Chrudimi, Edice „Chrudim - svazek 11, Chrudim 2000.

Urban, O.: *Kapitalismus a česká společnost*, Praha 1978.

Vaňous, K.: *Dějiny města Luže – obchod, živnosti, řemesla a cechy*, Luže 1961.

Winter, Z.: *Řemeslnictvo a živnostenstvo XVI. věku v Čechách (1526 - 1620)*, Praha 1906.

Winter, Z.: *V ohradě měst a městských zdech*, Praha 1923.

Winter, Z.: *Zlatá doba měst českých*, Praha 1991.

Zíbrt, Č.: *Jak se kdy v Čechách tancovalo. Dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku z věků nejstarších až do nové doby se zvláštním zřetelem k dějinám tance vůbec*, Praha 1895

Zítek, J.: *Chrudim a Chrudimsko*, Chrudim 1925.

Židé v Chrudimi, Edice „Chrudim - svazek 30, Chrudim 2006.

13. Seznam příloh

Příloha č. 1

Pavel Radouš v listě adresovaném královské komoře omlouvá svou mladickou nerozvážnost a prosí o navrácení majetku

Chrudimsko a Nasavrcko II. díl, Chrudim 1909 - 1926, s. 211-212.

Příloha č. 2

Zápis v Ceregettiho kronice o zavedení regulovaného magistrátu v 80. letech 18. století

Historia Chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých, (Ed. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005, s. 152 - 153.

Příloha č. 3

Žádost vyhořelého Františka Růžičky, mistra řemenářského cechu, o pomoc v nouzi

Spisy cechu řemenářského, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 661, kt. 1, nefol.

Příloha č. 4

Jan Máj, příběh jedné kariéry

Pamětní kniha rudá (1628), SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim, I. díl (1372-1787/1839), i. č. 333, kn. 125.

Chrudimsko a Nasavrcko II. díl, Chrudim 1909 – 1926.

Příloha č.1

Pavel Radouš v listě adresovaném královské komoře omlouvá svou mladickou nerozvážnost, slibuje nadále jen poslušnost a přistoupení ke katolickému vyznání. Kromě toho prosí o navrácení majetku.

„Jsa člověk svobodný a v mladém věku nerozuměje, co by mě vždy následovalo, původem některých osob z emigrantů z ponuknutí od dědictví svého na vandr po řemesle poctivém mydlářském jsem se vydal a pracoval. Vyrozuměje tomu a přicházeje na dobrá léta, že takový vandr daremný víceji by býti musil, s dobrým rozmyslem a napomenutím domů do obce města Chrudimě k ochraně J. M. C. rychtáři p. purkmistru a radám jsem se navrátil. Předně vůli Pána Boha všemohoucího, potom J. M. C pána nás všech nejmilostivějšího rozkaz, poslušnost, poddanost dobrovolně naplniti chci a k pravému svatosamospasitelnému náboženství jsem přistoupil, v němž až do smrti setrvati míním. Za jiné nemajíc, nežli že svého dědictví nápadu od svých milých rodičích bratří, sester, přátel krevních, kteříž smrtí časnou v městě Chrudimi vykročili i také předně pohřbení byli, kde bych se jeho koliv uptati mohl, dosáhnouti moci budu. Jako věrný poslušný J. M. C. pána nejmilejšího poddaný a potřebný člověk a řemeslník chťice se vedle Pána Boha a poctivých lidí obživovati, na M. C. vznáším a k ní se utíkám, že svou milostivou křesťanskou ochranu přijíti a skrze milostivou V. M. resoluci neb poručení takový stateček movitý, nemovitý ten, jenž najíti by se mohl, milostivě propustiti naříditi dáti ráčíte pro odplatu Pána Boha všemohoucího a blahoslavenou P. Marii Matku Boží a všechny milé poníženě prosím a k laskavé ochraně s ponížením mýma brzkém vyřízení poroučím.“

Příloha č.2

Zápis v Ceregettiho kronice pojednává o zavedení regulovaného magistrátu v 80. letech 18. století. Noví radní byli voleni z kandidátů, kteří složili zkoušku způsobilosti před komisí gubernia a apelačního soudu. Tímto krokem došlo k proměně tradičních vládnoucích struktur.

Nový v radě pořádek

Opomenul¹ též zaznamenati v listu 151, kterak roku 1788 dne 7. aprílu neštěstí 11. marci na krajský ouřad ten dle nejvyššího nařízení nový v radě pořádek přišel, by jeden skrze 3 léta purgmistr a 4 radní voleni bili, což jak dále následovati bude, vyjádřím; poněvadž do poslední junii všechno skončeno býti má, a 1. julii první sesí² od vnově zvoleného magistrátu držané bude. Načež po nedlouhém čase zase poruční přišlo, by 18 na své cti zachovalých sousedů, jenž se volenci jmenovali, zvoleno bylo, z kterých tři representanti svoleni byvše ihned purkermistra a 2 radní zvolili, kde ihned dne máje u přítomnosti t. p. krajského na zanešený vota následující ausšus³ neb volenci zvoleni byli.

- 1. pan Anton Kecina, kupec,*
- 2. pan Martin Devátý, chrudimského kraje felčar,*
- 3. pan Ambrož Pušman, karlec⁴,*
- 4. pan Franc Štěpánek, mydlář,*
- 5. pan Vencl Chlebeček, řezník,*
- 6. pan Vencl Všetečka, řezník,*
- 7. pan Josef Sokol, pekař,*
- 8. pan Johann Bělecký, rukavičkář,*
- 9. pan Štěpán Šrámek, koželuh,*

¹ Josef Ceregetti

² zasedání

³ výbor

⁴ tkadlec

10. *pan Vencel Šrámek, koželuh,*
11. *pan Johan Juliš, mydlář,*
12. *pan Josef Juliš, bývalý štálmajstr⁵,*
13. *pan Michal Cvetler, uzdář,*
14. *pan Josef Pejtl, filiální kasír⁶,*
15. *pan Jan Cvetler, uzdář,*
16. *pan Franc Šatel, barvíř,*
17. *pan Josef Rada, koželuh,*
18. *pan Augustin Krátký, švec,*

z kterých p.p. volencův následující representanti zvoleni byli, totiž

- *pan Štěpán Šrámek, koželuh,*
- *pan Josef Sokol, pekař,*
- *pan Jan Bělecký, kalhotař.*

Načež hned potom dne 17. julii 1788 následující rada zvolena byla:

- *pan Antonín Nejedly, purgermistr,*
- *pan Josef Dolanský, 1. rada,*
- *pan Josef Rafael, 2. rada.*

Kde ihned napotom dne 15. julii sobě personale nasledouně zvolili, totiž:

- *pan Jan Juliš, sekretář,*
- *pan Josef Hemerka, kasír a správce obce,*
- *pan Bernard Franc Horreus, protokolista⁷,*
- *pan Vojtěch Vajbel, expeditor⁸,*
- *pan Franc Herberger, rajtoficír⁹,*
- *pan Anton Merheim,*
- *pan Maria Thad. Hradecký, kancelisté,*

⁵ podkoní

⁶ pokladník

⁷ zapisovatel

⁸ výpravčí

⁹ jezdecký důstojník

- *Josef Španihel,*
- *Anton Červenka, právní služebníci,*
- *Vojtěch Volf,*
- *Tomáš Červinka, policajvacht¹⁰*

In: Historia Chrudimská, v níž se vypisuje počátek města Chrudimě, jakož také zkáza a zase poznovu vystavení, a všelikých věcí v něm zběhlých, (Ed. T. Berger, T. Malý), Chrudim 2005, s. 152 - 153.

¹⁰ strážník

Příloha č.3

Žádost vyhořelého Františka Růžičky, mistra řemenářského cechu, o pomoc v nouzi. Svou prosbu adresoval chrudimskému řemenářskému cechu.

Vzáctně vážený urozený pane Inspektor. Páni a Páni starší cechmistři a spolu celý poctivý cech řemenářský.

Níže podepsaný starý a nezdravý churavý mistr, chudobou a nyní pádem ohně potrefený spolu druh téhož poctivého cechu žádá v nejhlubší pokoře, by jemu poctivý cech, v tom jeho největším neštěstí jenž pod 27. Juny t.r. skrze ukrutný a neobyčejný oheň potrefen nějakou pomocí, kterouž i poctivý cech mnohé chudým, starým a bídným mistrům údělným dobrotivou a milostivou pomoc uděliti ráčil, kterouž všemohoucí na Nebi jistě mnohonásobně odmění, tím pak sebe až do svého skonání modlitbami zavázaného činí, na potvrzení té pravdy téhož neštěstí ohně nejen můj vlastnoruční podpis jest zhotoven, nýbrž i všeho městského ouřadu podpis se vší uctivostí sem dožádal.

Stalo se v městečku Dašicích den 2. prosince 1827.

Franz Růžička

In: Spisy cechu řemenářského, SOkA Chrudim, fond Chrudimské cechy (1545-1789), i. č. 661, kt. 1, nefol.

Jan Máj, příběh jedné kariéry

Rodinný a veřejný život chrudimských obyvatel v novověku poskytuje jen velmi zkreslený obraz. Pokud plynul bez výstřelků a skandálů, nelze se o něm se prakticky nic dozvědět. Naprostá většina měšťanů byla během svého života spjata pouze s prostředím města, ve kterém se narodili, nebo se sem přestěhovali z důvodu sňatku, obchodu či vykonávání řemesla. V proudu všedních dní – každodenního života – lidé nalézali rozptýlení v nejrozmanitějších oslavách, ve vítání vzácných návštěv. Poklidný život měšťanů narušovaly i nejrůznější pohromy (války, epidemie, požáry apod.).

Obraz života ve městě pronikal i na stránky městských kronik. Obsah těchto písemností ovšem úzce souvisel s osobou písaře. Nejužitečnější písemností nastiňujícím události v Chrudimi po třicetileté válce je Pamětní kniha rudá.¹ Většina měšťanů zůstala více či méně v zapomnění. Do povědomí se dostaly pouze osoby, které se určitým způsobem zviditelnily a nepřímo tak přinutily písaře, aby jejich činy zapsali.

Výraznou osobností podílející se na městském životě v Chrudimi po třicetileté válce byl Jan Máj (známý též jako Jan Mečíř). Jeho osud, jeho strmá kariéra si jistě zaslouží pozornost.

Jan Máj se vyučil mečířskému řemeslu. Po bitvě na Bílé hoře emigroval, protože nevyznával katolické náboženství. Jeho dům a majetek² se rozprodal. Již roku 1629 se vrátil zpátky do Chrudimi a spolu s manželkou přestoupili na katolickou víru. Přímo na Pražském hradě žádal o navrácení svého majetku. Písař městské knihy *Liber memorabilium* poznamenal, že se mu za přestup k jedinému povolenému náboženství musel vrátit jeho

¹ *Pamětní kniha rudá (1628)*, SOkA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim I. díl (1372-1787/1839), i.č. 333, kn.125.

dům. Jak na danou situaci reagoval Jiří Marhoun, který Májův dům po jeho útěku koupil, prameny mlčí.

Třicetiletá válka paradoxně znamenala pro Máje úspěšné období. Opustil své původní řemeslo a pustil se, řečeno moderní terminologií, do podnikání. Stal se z něho velmi zámožný kupec. Po třicetileté válce patřil k nejbohatším lidem ve městě.

V roce 1651 žil se svou manželkou Dorotou³ v Domapilovské čtvrti. Spolu s nimi v domě podle dochovaných záznamů žily dvě děvečky, kuchařka a služebník. Nanejvýš podezřelý je však údaj o výši věku samotného Máje. Pokud by mu v roce 1651 bylo skutečně 36 let, znamenalo by to, že se narodil roku 1615 a do země se z emigrace vrátil spolu s manželkou v pouhých 14 letech.

Máj i po válce dál navyšoval své jmění. O tom vypovídá i poznámka k Májově majetku v berní rule z roku 1654: „*poněvadž tolik živností má, za čtyři⁴ se pokládá*“.⁵ Cesta k nejvyšším postům byla volná. Máj se stal městským radním a později i primátorem a císařským rychtářem.

Ve společnosti lidí jeho postavení se slušelo přispívat na chudé a poskytovat dary kostelu. Jako kupec obchodující s látkami například obdaroval hlavní chrudimský kostel Nanebevzetí Panny Marie ubrusem na oltář apod.

Ve svých podnikatelských aktivitách nepolevoval. Roku 1653 si pronajal solní obchod za roční nájemné 100 zl. Svůj čin zdůvodnil tím, že tak pomůže zadluženému městu. Kromě nájemného musel dodržet závazek, že ročně dodá na děkanství dvě bečky soli a každému radnímu čtvrtku bečky.

Po třicetileté válce zůstalo v Chrudimi, tak jako i v jiných českých a moravských městech, řada opuštěných nemovitostí.

² Dům za 700 kop (grošů míšeňských), chalupa na podměstí, zahrada, role a vinice za 469 kop. In: *Chrudimsko a Nasavrcko* II. díl, Chrudim 1909 - 1926, s. 207.

³ Zřejmě se jednalo již o druhou ženu. V roce 1651 je v soupisu u jejího jména uveden věk 23 let, to by pak znamenalo, že jí v roce 1629 (tehdy se vracel Máj s manželkou z emigrace) byl pouhý 1 rok. Může se však jednat o chybný záznam výše stáří dotyčné ženy.

⁴ Usedlé osoby.

Pravděpodobně na výzvu samotného Máje poslala Anna, vdova po Janu Zitkonidesovi, psaní adresované chrudimským radním, ve kterém žádala, aby zkonfiskovaný rodinný majetek získali jejich katoličtí příbuzní. Máj se o svá práva hlásil zvláštním přípisem, ve kterém zdůrazňoval své příbuzenství s rodinou Zitkonidesů.⁶

Doba zkrátka přála odvážným, kteří se nebáli provést i nejrůznější podvody, aby se obohatili. Této možnosti využil i Jan Máj. Můžeme spekulovat, zda příčinou prozrazení jeho nekalých machinací s městským majetkem byl smysl pro čest či obyčejná lidská závist, jisté je však to, že Jan Máj se musel v padesátých letech 17. století vypořádat hned s několika obviněními, které byly prošetřovány.

První větší skandál byl zaznamenán již roku 1654.⁷ Tehdy dva chrudimští radní Václav Pštros a Zikmund Zapský měli prokazatelné důkazy, že Jan Máj a soukeník Jan Mydlář (oba rovněž radní) nesprávně zaujali část majetku po zemřelém Samuelu Tontinu Klatovském⁸. Nařčení rozčílilo především Jana Mydláře, přítele Jana Máje. Zikmund Zapský vyprávěl městskému písaři, že Mydlář, naštvaný na Máje, vyhrožoval Májovi prozrazením dalších jeho podvodů. Písaře tato informace zřejmě zaujala, neboť ji vylíčil takto: *„jestli mu (Mydlářovi) pokoj nedá (Máj), že má mnoho pěkných psaní, který se po smrti p. Jiřího Vojtěcha Boleslavského, měštěná a rychtáře města Chrudimi, se vynašli, manželku po něm zůstalou vdovu sobě pojavše, jestli najevo vyjdou, že jeho Máje i sebe o všechn statut připraví, a chce by, že to učiní, potom on Jan Máj bratr jeho nebude mít nic, ani on sám J. Mydlář...“*⁹

⁶ Výpisy z berní rulle města Chrudimě a panství (1654), SOKA Chrudim, fond Pozůstalost Vincence Floriána, i.č.112, kt. 5, nefol.

⁷ „Právní ohlášení k statečku pozůstalém po paní Anně jako tetě své před jedním každým člověkem.“ In: Chrudimsko a Nasavrcko II. díl, Chrudim 1909 - 1926, s. 205.

⁸ Pamětní kniha rudá (1628), SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim I. díl (1372-1787/1839), i.č.333, kn. 125, fol. 56r.

⁹ S.T. Klatovský byl chrudimským primátorem na počátku třicetileté války. Chrudim se stavěla na stranu českých stavů. Po porážce stavovského povstání byl pozván do Prahy. Báł se trestu, a proto raději spáchal sebevraždu.

⁹ Pamětní kniha rudá (1628), SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim I. díl (1372-1787/1839), i.č.333, kn. 125, fol. 58v.

Mnohem větší aférou se stala událost, která městskou veřejnost zaujala v roce 1661. Na počátku byla částka 7000 zl., kterou město dlužilo urozenému panu Janu Henrychu st. z Levenfelsu, rychtáři Německého Brodu¹⁰ a tchánu Jana Máje. Město s věřiteli jednalo, žádalo je o trpělivost. Oblíbeným řešením se stalo půjčit si peníze od někoho nového, aby se město zbavilo starého věřitele.

Tehdy Jan Máj neodolal a využil svého významného postavení v čele města a svému tchánovi pomohl obohatit se na úkor města Chrudim. Celá machinace s městským majetkem spočívala ve splacení dluhu nikoliv peněžitým způsobem, ale postoupením vesnice Vestec. Navíc se dostalo na veřejnost svědectví několika osob, které měly prohlásit, že Máj nabízel jako úplatky nejlepší sukno ze svého obchodu Mydlářovi, Zapskému a písaři Bochaufovi jako odměnu, když o všem pomlčí. V městských pamětech tato aféra, která hýbala městem, zaznamenána byla. Nicméně po přečtení nabudete nutně dojmu, že autor textu zaznamenal celou věc z pohledu loajální osoby vůči Májovi.¹¹ Městská rada se svého primátora a královského rychtáře postavila. Opět se zde objevil problém korupce radního. Celou kauzu se zdálo lepší zamést pod koberec než přiznat, jak bylo jednoduché zneužít svěřenou moc.

O dalších skandálech spojených s osobou Jana Máje prameny mlčí. Zda se Máj poučil a dával si pozor, aby se opět do nějakých podvodů nezapletl, či písaři nepovažovali za vhodné o dalších událostech vést záznamy, nevíme.

¹⁰ Dnes Havlíčkův Brod.

¹¹ *Pamětní kniha rudá (1628)*, SOKA Chrudim, fond Městský úřad Chrudim I. díl (1372-1787/1839), i.č.333, kn. 125, fol. 56r.